

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

BANKA KREDİLERİNE ALTERNATİF OLARAK
MURABAHA MODELİNİN İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kıvanç ÖZYURT

Danışman
Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA

Eylül-2015
KIRIKKALE

ONAY

Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA danışmanlığında Kıvanç ÖZYURT tarafından hazırlanan "Banka Kredilerine Alternatif Olarak Murabaha Modelinin İncelenmesi" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

09/09/2015

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA

[İmza]

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Eray SEVER

[İmza]

Doç. Dr. Muhamed Veyse DİKKAYA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2015

[Ünvanı, Adı ve Soyadı] (Enstitü Müdürü)

.....

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Banka Kredilerine Alternatif Olarak Murabaha Modelinin İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

19.09.2015

Kıvanç ÖZYURT

ÖNSÖZ

Bireyler çeşitli nedenlerle finansman talep ederler. Faizli bankalar bu talebi kredi arzı ile karşılamakta ve bunun karşılığında bireylerden faiz almaktadır. Bazı bireyler ise finansman talebini faizli bankaların kredi arzı ile karşılamak istememektedir. Bunun nedeni İslam'ın faiz yasağıdır. Bu bireylerde finansman talebini faizsiz bankaların murabaha finansman yöntemi arzı ile karşılamaktadır. Faizli bankalar kredi yöntemini kullandırma karşılığı müşterilerinden faiz alırken, faizsiz bankalar ise murabaha yöntemini kullandırma karşılığı müşterilerinden kar payı alırlar. Kar payı kavramı da bir tartışma içermektedir ki o da kar payının gerçekten kar mı yoksa faiz mi olduğudur. Bu tezde esas olarak amaçlanan da bu konunun incelenmesidir. Bu bağlamda tez iktisat sosyolojisi kapsamına alınabilir.

Tezin hazırlanmasında katkısı olanlar çoktur. Herşeyden önce ALLAH'a şükrediyorum. Sonra ANNEM'e çok teşekkür ediyorum. Daha sonra diğer aile bireylerime ve dostlarıma teşekkür ediyorum. Çalışmayı çok istediğim bu konuda çalışma olanağı sunduğu, tezimi hazırlarken her konuda yardımcı olduğu ve savunmada eksiklerimi söyleyerek tezimi geliştirmemi sağladığı için danışmanım Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA'ya, yine savunmada eksiklerimi söyleyerek tezimi geliştirmemi sağlayan jürideki diğer hocalarım Doç. Dr. Erşan SEVER ve Doç. Dr. Muhammet Veysel KAYA'ya, anket konusunda yardımlarını esirgemeyen üniversiteden hocam Doç. Dr. Latif ÖZTÜRK'e ve anket katılımcılarına, aklıma takılan hususlarda yardım aldığım Prof. Dr. Servet BAYINDIR, Prof. Dr. İsmail ÖZSOY, Yrd. Doç. Dr. Adem YILDIRIM ve Dr. İshak Emin AKTEPE'ye, mülakat olanağı sundukları için başta şube müdürü Ahmet ALANLI olmak üzere Türkiye Finans Katılım Bankası Kırıkkale şubesine ve Kuveyt Türk Katılım Bankası Kırıkkale şubesine, tezimin büyük kısmını hazırladığım adeta ikinci evim olan YURTKUR Kırıkkale şubesine, tezimi hazırladığım bir diğer yer olan Kırıkkale Üniversitesi Rauf Denктаş Merkez Kütüphanesi'ne, tezime son halini verdiğim Hayrat Vakfı Kırıkkale şubesine ve temsilcisi İsmail Efe DEMİRHAN'a, abstract başlığındaki yardımından dolayı Yusuf KARA'ya, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne ve yararladığım tüm kaynakların sahiplerine çok teşekkür ediyorum ve tezi ANNEM'e ithaf ediyorum. Hayırlı olması duasıyla.

Kıvanç ÖZYURT

Kırıkkale, 19.09.2015

ÖZ

Özyurt, Kıvanç, "Banka Kredilerine Alternatif Olarak Murabaha Modelinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2015.

Bu araştırma genel olarak bankacılık, katılım bankacılığı, kredi ve faiz, murabaha ve kar payı konularını kapsamaktadır. Özelde ise araştırmada amaçlanan katılım bankalarının uyguladığı murabaha finansman yönteminin teori ve pratikte İslam'ın faiz yasağına uygunluğunun incelenmesidir. Bu amaçla katılım bankaları üzerinde mülakat yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca anket yöntemi uygulanarak toplumun konuya bakışı görülmek istenmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre murabaha yönteminin teoride İslam'ın faiz yasağına uygun bir finansman yöntemi olduğu söylenebilir. Pratikte ise bu yöntem İslam'ın faiz yasağına uygunluk açısından giderilmesi gereken bazı sorunlar barındırmaktadır. Bu sorunların başlıcaları olarak gecikme cezası ve tek fatura uygulamaları gösterilebilir. Ayrıca anket sonuçları toplumun konu hakkındaki doğru bilgi seviyesinin düşük olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Murabaha, Bankacılık, Kredi, Faiz

ABSTRACT

Özyurt, Kıvanç, "Analysis of Murabaha Model as an Alternative to Bank Credits", Master's Thesis, Kırıkkale, 2015.

This research comprises in general the issues of banking, participation banking, credit and interest, as well as murabaha and share of profit. Through this research, it is aimed, In particular, to investigate - in grounds of theory and practice - the compatibility of the murabaha finance method practised by participation banks with the prohibition of interest in Islam. For this purpose, interviews have been implemented on participation banks. Moreover, surveys have been performed in order to observe the attitude of the public towards the issue.

According to the results of the research, it can be said that the finance method of murabaha is, in theory, compatible with the prohibition of interest in Islam. However, in practice, this method contains some shortcomings with regards to the prohibition of interest in Islam, which needs to be eliminated. Penalty for delay and one invoice practices can be regarded as leading ones of those problems. Besides, survey results show that public has low level of correct information about the matter in question.

Keywords: Participation Banking, Murabaha, Banking, Credit, Interest

KISALTMALAR

<i>a.s.</i>	: Aleyhisselam
<i>BDDK</i>	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
<i>DİB</i>	: Diyanet İşleri Başkanlığı
<i>kg</i>	: kilogram
<i>KHK</i>	: Kanun Hükmünde Kararname
<i>M.Ö.</i>	: Milattan Önce
<i>TCMB</i>	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
<i>TDK</i>	: Türk Dil Kurumu
<i>TMSF</i>	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
<i>ÖFK</i>	: Özel Finans Kurumu
<i>r.a.</i>	: Radiyallahu Anh
<i>s.a.v.</i>	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
<i>vb.</i>	: Ve benzeri

TABLÖLER

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	68
Tablo 2: Katılımcıların Yaş Aralığı.....	69
Tablo 3: Katılımcıların Memuriyet Tecrübesi.....	69
Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Seviyesi.....	69
Tablo 5: Katılımcıların Katılım Bankalarının Faaliyetleri Hakkındaki Bilgi Seviyesi.....	70
Tablo 6: Katılımcıların Kredi Kullanma Sayısı.....	71
Tablo 7: Katılımcıların Murabaha Yöntemi Kullanma Sayısı.....	71
Tablo 8: Katılımcıların İslam'ın Faiz Yasağına Bakışı.....	72
Tablo 9: Katılımcıların Kredi, Faizli-Faizsiz Sistem ve Faizli Banka-Katılım Bankası Konularına Bakışı.....	74
Tablo 10: Kar Payı mı? Faiz mi? Katılımcıların Murabaha Yöntemine Bakışı.....	75
Tablo 11: Katılımcıların Murabaha Kar Payı Oranları ile Kredi Faiz Oranlarının Birbirine Yakın Seyretmesine Bakışı.....	76
Tablo 12: Katılımcıların Murabaha Gecikme Cezasına Bakışı.....	76

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK: TEORİK ARKA PLAN

1.1 PARA.....	4
1.1.1 Paranın Tanımı.....	5
1.1.2 Paranın Tarihi.....	5
1.1.3 Paranın İşlevleri.....	5
1.1.4 Paranın Özellikleri.....	6
1.1.5 Para Olayları.....	6
1.2 FAİZLİ BANKACILIK.....	7
1.2.1 Faizli Bankanın Tanımı.....	7
1.2.2 Faizli Bankacılığın Tarihi.....	8
1.2.2.1 Dünyada Faizli Bankacılığın Tarihi.....	8
1.2.2.2 Türkiye'de Faizli Bankacılığın Tarihi.....	10
1.3 FAİZSİZ BANKACILIK.....	12
1.3.1 Faizsiz Bankanın Tanımı.....	12
1.3.2 Faizsiz Bankacılığın Tarihi.....	13
1.3.2.1 Dünyada Faizsiz Bankacılığın Tarihi.....	14
1.3.2.2 Türkiye'de Faizsiz Bankacılığın Tarihi.....	15
1.4 FAİZLİ BANKALARIN ALIP VERDİĞİ FAZLALIK: FAİZ.....	18
1.4.1 Faizin Tanımı.....	18
1.4.2 Faizin Tarihi.....	19
1.4.3 Faizin Çeşitleri.....	21

1.4.4 Faiz Teorileri.....	21
1.4.4.1 Klasik Faiz Teorisi.....	22
1.4.4.2 Likidite Tercihi Teorisi.....	22
1.4.4.3 Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi.....	23
1.4.4.4 Portföy Teorisi.....	23
1.4.5 Faiz ve Din İlişkisi.....	24
1.4.5.1 Tevrat'ta Faiz.....	24
1.4.5.2 Zebur'da Faiz.....	26
1.4.5.3 İncil'de Faiz.....	26
1.4.5.4 Kuran'da Faiz.....	27
1.4.5.5 Hadislerde Faiz.....	28
1.5 FAİZSİZ BANKALARIN ALIP VERDİĞİ FAZLALIK: KAR PAYI.....	30
1.5.1 Kar Payının Tanımı.....	30
1.5.2 İslam ve Kar Payı.....	31
1.6 FAİZLİ BANKALARIN FON FAALİYETLERİ.....	32
1.6.1 Faizli Bankaların Fon Toplama Yöntemleri.....	32
1.6.1.1 Vadesiz Hesap ile Fon Toplama.....	33
1.6.1.2 Vadeli Hesap ile Fon Toplama.....	33
1.6.2 Faizli Bankaların Fon Kullandırma Yöntemi Olarak Kredi.....	34
1.6.2.1 Banka Kredisinin Tanımı.....	34
1.6.2.2 Banka Kredisinin Tarihi.....	35
1.6.2.3 Banka Kredilerinin Sınıflandırılması.....	37
1.6.2.4 Banka Kredisi Piyasası.....	37
1.6.2.5 Banka Kredilerinin Ekonomideki Rolü.....	38
1.7 FAİZSİZ BANKALARIN FON FAALİYETLERİ.....	38
1.7.1 Faizsiz Bankaların Fon Toplama Yöntemleri.....	38
1.7.1.1 Özel Cari Hesap ile Fon Toplama.....	39
1.7.1.2 Katılma Hesabı ile Fon Toplama.....	39
1.7.2 Faizsiz Bankaların Fon Kullandırma Yöntemleri.....	41
1.7.2.1 Mudarebe.....	41
1.7.2.2 Müşareke.....	42
1.7.2.3 Selemler.....	43
1.7.2.4 Leasing.....	44
1.7.2.5 Teverruk.....	44

1.7.2.6 Sukuk.....	45
1.7.2.7 Karz-ı Hasen.....	45

İKİNCİ BÖLÜM
MURABAHA VE KREDİ SİSTEMİ İLE MUKAYESESİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

2.1 MURABAHANIN TANIMI, MEVZUATTAKİ YERİ VE KAPSAMI.....	47
2.1.1 Murabahanın Tanımı.....	48
2.1.2 Murabahanın Mevzuattaki Yeri.....	50
2.1.3 Murabahanın Kapsamı.....	51
2.2 MURABAHANIN TARİHİ.....	52
2.2.1 Klasik Murabahanın Tarihi.....	52
2.2.2 Modern Murabahanın Tarihi.....	53
2.3 İSLAM'DA MURABAHA.....	53
2.4 TÜRKİYE'DE MURABAHA UYGULAMASI.....	60
2.5 MURABAHA VE KREDİ SİSTEMİNİN MUKAYESESİ.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAR PAYI VE FAİZ EKSENİNDE BİR ARAŞTIRMA: KIRIKKALE ÖRNEĞİ

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	66
3.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	67
3.3 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	67
3.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	67
3.5 ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI VE YORUMLANMASI.....	68
3.5.1 Katılımcıların Profilini Belirlemeye Yönelik Soruların Sonuçları ve Yorumlanması.....	68
3.5.2 Araştırma Konusu Sorularının Sonuçları ve Yorumlanması.....	72
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	81
EK: Anket Formu.....	85

GİRİŞ

Faizli bankacılığın kökeni M.Ö (Milattan Önce) 2000'li yıllara kadar dayandırılabilir. Bu tarihlerde Mezopotamya'da rahipler mabedlerde faizli borç verme faaliyetinde bulunmuşlardır. Faizsiz bankacılığın kökenini de aynı tarihlere dayandırılabilir. Buna Babil hükümdarı Hammurabi'nin faiz karşıtı uygulamaları dayanak olarak gösterilebilir. Buradan faiz ve kredi kavramlarının eski dönemlerde de var olduğu anlaşılabılır.

Bireyler çeşitli nedenlerle bankalardan finansman talep ederler. Bazı bireyler ise İslam'ın faiz yasağı nedeniyle faizli bankaların kredi yöntemini değil, katılım bankalarının murabaha finansman yöntemini tercih ederler. Burada da bir soru ortaya çıkmaktadır ki o da murabaha yönteminin İslam'ın faiz yasağına uygun olup olmadığıdır. Bu araştırmada amaçlanan da murabaha yönteminin İslam'ın faiz yasağına uygun olup olmadığının incelenmesidir.

Murabaha yöntemi peşin alım-vadeli satım esasına dayanır. Yöntem klasik ve modern murabaha şeklinde ikiye ayrılır. Modern murabaha kavramı katılım bankalarının murabaha uygulamasını karşılarken, klasik murabaha kavramı ise İslam hukuku kapsamında yer alan bir ekonomik işlemdir. İki kavram da aynı esasa dayanır. Araştırmada incelenen modern murabahadır. Modern murabaha da katılım bankası müşterisinin isteği üzerine bir varlığı peşin alır ve aynı varlığı üzerine kar koyarak müşterisine vadeli ve taksitli olarak satar.

Araştırmanın birinci bölümünde teorik çerçeve çizilmiştir. Bu bağlamda para, faizli ve faizsiz bankacılık, faiz ve kar payı, faizli bankaların fon toplama yöntemleri ve fon kullandırma yöntemi olarak kredi, faizsiz bankaların fon toplama yöntemleri ve murabaha dışındaki bazı fon kullandırma yöntemleri konuları incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümü murabaha yönteminin incelenmesine ayrılmıştır. Bu bağlamda murabaha yönteminin tanımı, mevzuattaki yeri, kapsamı, tarihi, İslam'daki yeri ve kredi sistemi ile mukayesesi konuları incelenmiştir. Murabaha yönteminin pratik boyutunun incelenmesi amacıyla da katılım bankaları ile mülakat yapılmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde bir anket araştırması yer almaktadır. Bu araştırma ile toplumun esasen murabaha yöntemine ve bunun dışında İslam'ın faiz yasağı, kredi, faizli-faizsiz sistem, faizli bankalar, özel ve kamu katılım bankaları konularına bakışının ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Araştırmada kaynak tarama, mülakat ve anket yöntemleri kullanılarak veri toplanmıştır. Murabaha yöntemi üretime ve tüketime yönelik olmak üzere iki farklı amaçla talep edilebilir. Araştırmada murabahanın tüketim boyutu (konut, taşıt ve bireysel ihtiyaç finansmanı) baz alınmıştır. Bu doğrultuda Kırıkkale'deki memurlar üzerinde anket yöntemi uygulanmıştır. Türkiye'deki katılım bankalarının murabaha yöntemini nasıl uyguladığının tespit edilmesi amacıyla da Kuveyt Türk ve Türkiye Finans katılım bankaları ile mülakat yapılmıştır. Bu nedenle araştırmaya katılım bankacılığı, Türkiye, Kırıkkale, murabaha yöntemi ve tüketim boyutu ve memur (ekonomik birimlerden birey) kavramları ile bir sınır çizilebilir.

İnsanların özelliklerinden biri de birbirlerinden farklı düşünebilmesidir. Bu doğrultuda her konuda farklı düşünceler ortaya atılabilmektedir. Bu konuların kapsamına ayet ve hadislerde dahil edilebilir. Bu çalışmada ayet ve hadisler önemli bir yer tutmaktadır. Ayetlerin ve İslam alimlerinin ekserisi tarafından kabul gören hadislerin yüzde yüz doğruluğu bu çalışmanın varsayımlarındandır.

Araştırmanın esas hipotezi (ön beklentisi) katılım bankalarının murabaha yöntemini doğru bir şekilde uyguladığı takdirde, yöntemin İslam'ın faiz yasağına uygun bir finansman yöntemi olduğudur. Bunun dışında araştırmada test edilmek istenen hipotezler şunlardır:

- Toplumun katılım bankalarının faaliyetleri hakkındaki bilgi seviyesi iyi değildir.
- Toplumun geneli içi boş bir şekilde olsa da İslam'da faizin yasak olduğunu bilmekte ancak bu yasağa uymamaktadır.
- Toplumun geneli krediyi bir sömürü aracı olarak görmektedir.
- Toplumun geneli Türkiye'de faizli sistem yerine faizsiz sistem uygulanırsa ekonominin daha iyi olacağını düşünmektedir.
- Toplumun faizli bankalarla çalışmasının zaruri bir boyutu vardır.
- Bankacılık kanununda mevduat ve katılım bankası adlandırmaları yerine faizli ve faizsiz banka adlandırmalarının kullanılması daha doğrudur.
- Toplumun geneli murabaha yöntemini ilk bakışta krediden farksız bir yöntem olarak görmektedir.
- Toplumun geneli murabaha gecikme cezasını faiz olarak görmektedir.
- Toplumun geneli murabaha kar payı oranları ile kredi faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesini doğru bulmamaktadır.

Sonuç olarak bu araştırmada amaçlanan zaten var olan verilerin bir araya getirilerek tekrar edilmesi değil, yapılacak yeni tanımlarla, açıklamalarla ve yorumlarla, verilecek yeni örneklerle, mülakat ve anket yönteminin kullanılması sonucu ortaya çıkan yeni verilerin sunulmasıyla İslam iktisadına özgün katkılar yapabilmek, çözülmesi adına sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koyabilmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK: TEORİK ARKA PLAN

Faizli bankalar vadeli ve vadesiz hesaplar aracılığıyla müşterilerinden fon toplarken, faizsiz bankalar ise özel cari ve katılma hesapları aracılığıyla müşterilerinden fon toplarlar. Her iki bankada çeşitli fon kullandırma yöntemleri ile müşterilerine fon kullandırırılar. Faizli bankaların en çok talep edilen fon kullandırma yöntemi kredi yöntemi iken, faizsiz bankaların en çok talep edilen fon kullandırma yöntemi ise murabaha yöntemidir. Kredi yönteminde faizli bankaların müşterilerinden aldığı fazlalık faiz, murabaha yönteminde faizsiz bankaların müşterilerinden aldığı fazlalık ise kar payı olarak adlandırılır. Bu iki fazlalığın aynı iki şey mi yoksa farklı iki şey mi olduğu tartışmalıdır ve bu tartışma tezin ana konusu olup faizsiz bankaların en çok talep edilen fon kullandırma yöntemi olan murabaha yöntemi üzerinden incelenmiştir.

Birinci bölümde tezin ana konuyla ilişkili olmasına binaen para, faizli bankacılık, faizsiz bankacılık, faiz, kar payı, faizli ve faizsiz bankaların fon faaliyetleri konularının teorik boyutu yer almaktadır. Birinci bölümde ikinci ve üçüncü bölümlerin üzerine inşa edileceği teorik altyapıyı hazırlamak, gerek görülen yerlerde özgün açıklamalar ve tanımlamalar yaparak ve özgün örnekler sunarak alana katkı yapmak amaçlanmıştır.¹

1.1 PARA

Faizli ve faizsiz bankalar sahip oldukları parayı, faiz ve kar payı adı verilen karşılıklarla, nakit verme ya da onlar adına varlık alma şeklinde ekonomik birimlere kullandırırılar. Paranın varlığı kredi ve finansman kavramlarının da var olmasını sağlar. Bu nedenle bu başlık altında paranın; tanım, tarih, işlev, özellik ve olayları konularına değinilmiştir.

¹ Tezde genel olarak banka, klasik banka, mevduat bankası, ticari banka vb. kavramlar yerine faizli banka kavramı; İslami banka, katılım bankası vb. kavramlar yerine de faizsiz banka kavramı kullanılmıştır.

1.1.1 Paranın Tanımı

Türk Dil Kurumu (TDK) parayı; "*Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kağıt veya metalden ödeme aracı*" şeklinde tanımlamıştır (<http://www.tdk.gov.tr>). Bir diğer tanıma göre ise para; "*Satın alınan mal ve hizmetler karşılığında veya alınan borçların geri ödenmesi sırasında kabul gören her türlü araç*" şeklinde tanımlanmıştır (Şıklar, 2004: 3). Para; herkes tarafından kabul edilen mübadele (ödeme), değer ölçüsü ve servet biriktirme aracı şeklinde de tanımlanabilir.

1.1.2 Paranın Tarihi

Bilinen kaynaklara göre paranın kökeni M.Ö 7. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyılda Lidya kralı Gyges yanları hafifçe yassı yumurta şeklinde birbirine eşit külçeler şeklinde olan ilk parayı bastırmıştır (Ergin, 1972: 17-25; Zarakolu, 1993: 2). O günden bugüne paranın varlığı çeşitli değişikliklerle beraber günümüze kadar sürdürülmüştür.

1.1.3 Paranın İşlevleri

Paranın işlevleri; mübadele, hesap birimi, tasarruf, servet göstergesi, iktisat politikası araçları olma olarak sayılabilir. Bu işlevlerin açıklaması şu şekildedir:

Mübadele aracı olma: Para ile mal ve hizmetlerin taraf değiştirmesi işlemini ifade eder. Para mal ve hizmetlerin satın alınmasını sağlar.

Hesap birimi olma: Paranın mal ve hizmetlerin değerini belirleme işlevini ifade eder.

Tasarruf aracı olma: Sahip olunan gelirin harcanmayan kısmının gelecekteki harcamalar için saklanması sağlama işlevini ifade eder. Enflasyon oranı ile paranın değeri ters orantılıdır. Tasarruf etmenin riski enflasyon oranının artmasıdır.

Servet göstergesi olma: Para ekonomik birimlerin (birey, şirket ve devlet) sahip olduğu likit ya da likide çevrilebilir varlıkların değerinin göstergesidir.

İktisat politikası aracı olma: Para arzının artırılması ya da azaltılmasıyla ekonomiye müdahalede bulunulabilmesi işlevini ifade eder.

1.1.4 Paranın Özellikleri

Paranın özellikleri; genel kabul görme, kolay taşınabilme, dayanıklılık, bölünebilirlik, kolay taklit edilememe, homojenlik olarak sayılabilir. Paranın bu özelliklerinin açıklaması şu şekildedir:

Genel kabul görme: Paranın ekonomik birimler tarafından ekonomik işlemlerin gerçekleştirilmesinde genel kabul görmesi özelliğini ifade eder. Ulusal paralar hem ulusal ve hem de uluslararası piyasalarda diğer paralar karşısındaki değeri nispetinde kabul görmektedir.

Kolay taşınabilme: Paranın ekonomik işlemlerin gerçekleştirilmesinde bireyler tarafından yanlarında kolayca taşınabilmesi özelliğini ifade eder. Kredi kartları kağıt paraya, kağıt para madeni paraya göre kolay taşınabilme yönünden üstündür.

Dayanıklılık: Çok sayıda mübadele işleminde kullanılan paranın bu mübadelelere karşı dayanıklı olması özelliğini ifade eder.

Bölünebilirlik: Farklı fiyatlardaki mal ve hizmetlerin para ile mübadelesinin gerçekleşmesi için paranın farklı değerlere sahip çeşitlerinin olması özelliğini ifade eder.

Kolay taklit edilememe: Paranın gayrimeşru şekilde basılarak dolanımına girmesinin engellenmesi için kolay taklit edilemeyecek bir yapıda olması özelliğini ifade eder.

Homojenlik: Paranın farklı değerlerdeki çeşitlerinin ekonomik işlemlerin gerçekleştirilmesinde olumsuzluklara neden olmamak için her yönden aynı olması özelliğini ifade eder. Örneğin; her beş Türk lirasının boyut ile ön ve arka yüzündeki baskılarının tamamen aynı olması gerekir.

1.1.5 Para Olayları

Para olayları enflasyon, deflasyon, devalüasyon ve revalüasyon olarak sınıflandırılabilir. Bu para olaylarının açıklaması şu şekildedir:

Enflasyon: Bir ülkede fiyatlar genel düzeyinin belirli bir zaman diliminde sürekli olarak artmasıdır.

Deflasyon: Bir ülkede belirli bir zaman diliminde fiyatlar genel düzeyinin

sürekli olarak azalmasıdır.

Devalüasyon: Ulusal paranın değerinin yabancı paralar karşısında yapay olarak ihracatı artırmak dolayısıyla ülkeye döviz çekmek gibi amaçlarla düşürülmesidir.

Revalüasyon: Ulusal paranın değerinin yabancı paralar karşısında yapay olarak ithalatı artırmak gibi amaçlarla artırılmasıdır.

1.2 FAİZLİ BANKACILIK

Kökeni M.Ö 2000'li yıllara kadar dayandırılan faizli bankacılığın varlığı, o günden bugüne geçirdiği değişikliklerle beraber günümüze kadar sürdürülmüştür. Bu kurumun varlığı, faiz verme karşılığı ekonomik birimlerden topladığı parayı, daha yüksek faiz alma karşılığı diğer ekonomik birimlere satma esasına dayanır. Bu başlık altında faizli bankanın tanımı ve faizli bankacılığın tarihi konuları yer almaktadır.

1.2.1 Faizli Bankanın Tanımı

TDK'daki (<http://www.tdk.gov.tr>) tanımına göre banka; *"Faizle para alıp veren, kredi, iskonto, kambiyo işlemleri yapan, kasalarında para, değerli belge, eşya saklayan ve ticaret, sanayi, ekonomi alanlarında çeşitli etkinliklerde bulunan kuruluş"* şeklinde tanımlanmıştır. Bir diğer tanıma göre; *"Para ve onun işlevini gören bütün ödeme araçlarının ticaretiyle uğraşarak faiz almak suretiyle gelir elde eden ticari kuruluştur."* (Eti, 1957: 5).

Çevik'e (1984: 3) göre banka:

"Halkın belli bir dönemde elde ettiği gelirin harcanmayan kısmını faiz karşılığında ikraz ve plase eden, ödemelerde kişiler veya tüzel kuruluşlar arasında aracılık, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü gibi hizmetleri gerçekleştiren kar amacıyla kurulmuş olan işletmedir."

Türkiye'deki mevcut 5411 Sayılı Bankacılık Kanununda ise banka; *"Kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri"* şeklinde tanımlanmıştır (Bankacılık Kanunu [BK], 2005:

madde 3).

Banka; karşılıklı ekonomik çıkar ilişkisiyle, fon fazlası olan ekonomik birimlerden faiz verme karşılığı topladığı fonları, daha yüksek bir faiz oranıyla fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere belirli bir zaman içinde ödenmek koşuluyla satan, havale, emanet, iskonto, kambiyo ve benzeri işlemleri yapan ve müşterilerinden toplamda büyük meblağlara ulaşan çeşitli bedeller alan (hesap işletim ücreti gibi) kuruluş olarak da tanımlanabilir.

1.2.2 Faizli Bankacılığın Tarihi

Faizli borç alma ve emanet verme gibi saiklerle talep edilmeye başlanan, faizli banka kurumunun kökeni, M.Ö 2000'li yıllara kadar dayandırılmaktadır. Bu tarihten sonra banka kurumu geçirdiği değişikliklerle beraber varlığını günümüze kadar sürdürmüş ve küresel bir boyut kazanmıştır.

Türkiye'de ise, 1923'de düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde faizli milli bankaların kurulması kararlaştırılmış ve ilk olarak 1924'de günümüzde de faaliyetini sürdüren İş Bankası kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin, Mithat Paşa'nın önemli rol almasıyla kurduğu, Memleket Sandıkları ise yine günümüzde faaliyetini sürdüren Ziraat Bankası'nın temelini oluşturmuştur. Bu başlık altında bu bilgilere ek birçok bilgi ile dünyada ve Türkiye'de faizli bankacılığın tarihi konuları yer almaktadır.

1.2.2.1 Dünyada Faizli Bankacılığın Tarihi

Bankacılığın kökeniyle ilgili çeşitli rivayetler vardır. En çok kabul edilen rivayete göre, Orta Çağ'ın sonlarına doğru Haçlı Seferleri'nin etkisiyle Avrupa'da ticari faaliyetler yaygınlaşmış ve bunun sonucunda çeşitli madeni değer araçları ortaya çıkmıştır. Bu durum madeni değer araçlarının ortak değerinin belirlenmesi ve takasının gerçekleşmesi gibi işlemlerin yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu işle uğraşanlar ise bu işlemleri masa benzeri bir aracın arkasında gerçekleştirmiştir. İşte o masa benzeri araca İtalyanca'da Banco, o işle uğraşanlara Banker ve o işlerin yapıldığı yere de Banka denilmiştir (Ersoy vd., 1987: 6-7).

Daha da eskiye gidilecek olursa M.Ö 2000'li yıllarda Mezopotamya'da mabedlerde bankacılık işlemlerinin yapıldığı da rivayet edilmektedir. Sümer ve

Babil'de rahipler, mabedlerde borç ve alacakları pişirilmiş topraktan levhalara kaydederek bir tür bankerlik işlemi yapmışlardır. Hammurabi Kanunları'nda da bu mabedlerde gerçekleştirilen bankacılık işlemlerine ilişkin düzenleyici maddeler yer almıştır. Eski Yunan toplumunda da mabedlerde bankacılık işlemleri yapılmıştır. İlk zamanlar serbestlik söz konusu iken, zaman geçtikçe devlet bankacılığa müdahale etmeye başlamıştır. Bankacılığın devlet kontrolü altında yapıldığı eski Mısır toplumunda da Kraliyet Bankaları hem devletin mali işlerini gerçekleştirmiş, hem de kişilere orta ve uzun vadeli kredi vermiştir (Ersoy vd., 1987: 6-7).

Avrupa'da Orta Çağ'ın ilk yüzyıllarında Yahudi ve Suriyeli gezici bankerler, yüksek faizle üretimden ziyade tüketime yönelik olan krediler vermiştir. Zamanla, madeni paraların değerini belirleyen, farklı derebeyliklere ait madeni paraların takasını yapan, çeşitli ödeme işlemlerini gerçekleştiren, kredi veren, madeni paraları kontrol eden, tüccarların paralarını koruyan, düzenledikleri senet, poliçe ve benzerleri ile tüccarların diğer şehirlerdeki ödemelerini gerçekleştiren ve benzeri faaliyetlerde bulunan bankerler iyice zenginleşmiştir. Bölgeler arası ticaretin gelişmesi sonucu da bu bankerler farklı bölgelerde şubeler açmaya başlamıştır. Bankerlerin bu faaliyetlerinin gerçekleşmesi muhtemel ya da gerçekleşen riskleri de, devletlerin bankerlerin faaliyetleri üzerinde düzenleme yapması sonucunu doğurmuştur. (Ersoy vd., 1987: 7-8; Çizakça, 1981: 28-37).

Avrupa'da sırasıyla 1401 yılında Barcelona Belediye Bankası, 1408'de Cenova Bankası, 1584 yılında Venedik Bankası ve 1630 yılında da Amsterdam Bankası kurulmuştur. Uluslararası ticari faaliyetlerin artmasına paralel olarak, uluslararası faaliyetleri artan bankaların faaliyetleri üzerine devlet müdahalesi ihtiyacı da artmıştır. Bunun sonucunda bankacılık faaliyetlerini düzenlemek amacıyla Merkez Bankaları kurulmaya başlanmıştır. İlk olarak 1694'te İngiltere Merkez Bankası kurulmuş ve bunu diğer ülkelerin merkez bankaları izlemiştir. Özel bankalar ise çok şubeli anonim şirketler halinde dünyaya yayılmaya başlamıştır. Bu süreçte İslam ülkelerinde ise İslami emirler gereği genel olarak batıdakinden farklı olarak tasarruflar emanet şeklinde korunmaya çalışılmış, faiz karşılığı borç verilmemiş ve bankacılık alanında kurumsallaşma olmamıştır (Ersoy vd., 1987: 7-8; Çizakça, 1981: 28-37).

Mevdudi "Faiz" isimli eserinde (2004: 87-89), Avrupa'da modern bankacılığın kökenini eski sarraflara dayandırmıştır. Buna göre, bu sarraflar bireylerin kendilerine emanet ettiği altınları ücret karşılığında muhafaza etmiş ve karşılığında ekonomik

işlemlerde de kullanılabilen makbuz vermiştir. Ekonomik işlemlerde bu makbuzların kullanımı insanlara altına göre daha pratik gelmiştir. Bu nedenle altın sahipleri zaruret dışında bu altınları sarraflardan talep etmeyerek makbuz kullanmaya başlamıştır. Bu durumu farkedен sarraflar gayrimeşru bir fikirle kendisine emanet edilen altınları kendi malıymış gibi faiz karşılığında borç olarak vermeye başlamıştır. Belirli bir süre sonra bu gayrimeşruluğu daha da ileri götürerek borç verirken altın vermek yerine, bu kesime de makbuz vermeye başlamışlardır. Bu şekilde zamanla bu sarraflar iyice zenginleşmiş ve ülkelerindeki servetin büyük çoğunluğuna sahip olmuşlardır. Ülkenin yönetilenlerinin yanı sıra, yönetenleri de bu sarraflardan borç almaya başlamışlardır. Ekonomik güçlerinden dolayı kimse bu sarrafların servetlerini nasıl elde ettiğini sorgulamamış ya da sorgulayamamıştır. Bu gayrimeşru işlerinden dolayı yargılanmamış ve dolayısıyla ceza da almamışlardır. Ülkenin yönetenleri de çıkar ya da zaruret nedeniyle faaliyetlerini engellememiş ya da engelleyememişlerdir.

Bu tefeciler son olarak günümüzdeki faizli bankaları kurarak faaliyetlerine ulusal ve uluslararası düzeyde devam etmişlerdir. Bu bankaların sermayesinin çoğunluğunu halkın tasarrufları oluşturmuştur. Tefeciliğin yeni adı olan bu bankalar, fon fazlası olanlardan faiz verme karşılığı aldığı fonları, fon ihtiyacı olanlara daha yüksek faizle satarak, faiz elde etmeye devam etmiştir. Dünya ekonomisine yön veren devletler faizli ekonomik sistemi seçince, dünyada da faizli ekonomik sistem egemen hale gelmiştir.

1.2.2.2 Türkiye'de Faizli Bankacılığın Tarihi

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde yerli bankaların kurulması gerektiği kararı alınmıştır. Bu doğrultuda devlet bankası olarak, 1924'te ticari krediler için İş Bankası, 1925'te sanayi ve maden kuruluşu kredileri için ilk kalkınma bankası olan Sanayi ve Maadin Bankası ve 1926'da inşaat kredileri ve yetim haklarının korunması için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur (Bozdemir, 2007: 14; Coşkun vd., 2012: 5). Ayrıca 1863 yılında, çiftçilerin tasarruflarıyla Mithat Paşa öncülüğünde Osmanlı Devleti tarafından kurulan Memleket Sandıkları ise milli bankacılığın ilk örneği olmuş ve bugünkü Ziraat Bankası'nın temelini oluşturmuştur (<http://www.ziraat.com.tr>).

1930'da önce Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmış, sonra Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur (Üzümcü, 2013: 123).

Bununla beraber emisyon yetkisi de Osmanlı Bankası'ndan TCMB'ye geçmiştir. Ayrıca 1937'ye kadar Osmanlı Devleti'nin kağıt paraları tedavülde kalmış, sonrasında Latin harfli yeni paralar tedavüle çıkmıştır (Tokgöz, 1997: 58, 87).

Sanayi planındaki, özel sektörün gerekli kuruluşları kurması gibi amaçlar doğrultusunda 1933'te Sümerbank ve Belediyeler Bankası, 1935'te Etibank, 1937'de Denizbank ve 1938'de Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur. 1936'da aynı zamanda 2999 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 1954 yılında Vakıfbank ve 1958 yılında bankacılık sektörünün gelişmesi için Türk Bankalar Birliği kurulmuştur (Yağcılar, 2011: 98).

1960-80 planlı döneminde kalkınma bankası olarak 1962'de Turizm Bankası, 1963'te Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, 1964'te Devlet Yatırım Bankası, 1968'de Türkiye Maden Bankası ve 1976'da Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası kurulmuştur. Ticaret Bankası olarak ise 1964'te Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve 1977'de Arap-Türk Bankası kurulmuştur (Bozdemir, 2007: 18).

Turgut Özal'ın başrolde olduğu 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye'nin ekonomi ve dolayısıyla bankacılık sisteminde köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu kararlar ile günlük kur uygulamasına geçilmiş, banka sektörünün uluslararası piyasalardan fon temini ve yabancı para cinsinden işlemleri serbest bırakılmış, bankalar uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmeye çalışılmış, bankacılık sektörü yerli ve yabancı sermayeye çekici hale getirilmeye çalışılmış ve bunun sonucunda banka sayısı dolayısıyla banka sektöründeki rekabet, istihdam, işlem çeşitliliği ve yeni teknoloji kullanımı artmıştır.

1981 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile (Sermaye Piyasası Kanunu [SPK], 1981: madde 1):

"Tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak amacıyla; sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemek amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur."

1983 yılında ise *"Mudilerin hak ve çıkarlarını korumak ve bankacılık sisteminin istikrarını sağlamak"* amacıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kurulmuştur. TMSF'nin temsil yetkisi ilk olarak TCMB'ye, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) kurulduktan sonra ise bu kuruma verilmiş olup, 2003 yılında ise TMSF özerk bir yapıya dönüştürülmüştür (TMSF, 2011: 34).

1990-2000 arası siyasi istikrarsızlık dönemi ekonomik istikrarsızlığı da

beraberinde getirmiştir. 1999 depremi de ekonomiyi ve dolayısıyla bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. 1999 yılında özerk bir statüde BDDK kurulmuş ve 2000 yılında faaliyete geçmiştir. BDDK'nın faaliyete geçmesinden kısa süre sonra Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanmıştır. Şubat 2001 krizi sonrası birçok banka faaliyetini durdurmak zorunda kalmışken, bazı bankalar ise birleştirilmiştir.

Şubat 2001 krizi sonrası, iktidarda olan Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi koalisyon hükümeti krizden kurtulabilmek için ekonominin başına iktisatçı Kemal Derviş'i getirmiştir. Hazırlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile finans sistemi daha şeffaf ve uluslararası standartlara daha uygun bir halde yeniden yapılandırılmak istenmiş ve bununla beraber krizin neden olduğu olumsuzluklar silinmeye başlamıştır. Son olarak Kasım 2002'de tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti ile ekonomide yeni bir süreç başlatılmış olup, 2005 yılında uygulamaya konulan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile bankacılık sektöründe yeni düzenlemeler yapılmıştır.

1.3 FAİZSİZ BANKACILIK

Faizsiz bankacılığın kökeni Hammurabi Kanunları'nda yer alan faiz karşıtı maddelerden yola çıkılarak o döneme yani M.Ö 2000'li yıllara kadar dayandırılmaktadır. Modern anlamda faizsiz bankacılık ise hem teoride hem de uygulamada 20. yüzyılda ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'de ise bu kurumlar 1980'lerde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu başlık altında, günümüzde hem dünyada hem de Türkiye'de gelişim gösteren faizsiz bankacılık tanım ve tarih ekseninde incelenmiştir.

1.3.1 Faizsiz Bankanın Tanımı

Faizsiz banka, Türkiye'deki 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda (BK, 2005: madde 3) katılım bankası² adlandırmasıyla; *"Özel cari ve katılma hesapları yoluyla*

2 Faizli bankalara alternatif olarak kurulmasının ana nedeni faizsiz faaliyette bulunmak olan, Türkiye'deki mevcut bankacılık kanununda katılım bankası olarak adlandırılan bu bankaların, bu şekilde adlandırılması psikolojik olarak, keskin faizsiz banka adlandırmasına göre daha kör kalmaktadır. Aynı psikolojik algı faizli banka yerine; banka, mevduat bankası, ticari banka ve klasik banka vb. adlandırmaların kullanılmasıyla da söz konusu olmaktadır. Bunların yerine faizli ve faizsiz banka adlandırmalarının kullanılmasının doğru olacağı düşünülmektedir.

fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri" şeklinde tanımlanmıştır. Bankacılık kanununda yapılan bu tanımda kullanılan faizle özdeşleşen kredi kavramının yerine, faizsiz bankalar finansman kavramını kullanmayı tercih etmektedirler.

Özulucan ve Özdemir (2010: 6) faizsiz bankayı;

"Dini inançları dolayısıyla bankalara yatırılmayarak, yurtiçinde ve yurtdışında altın, döviz, bina, arsa şeklinde tutulan, hatta yastık altında gömülenmiş şekilde saklanan tasarrufların üretim sürecine sokulması amacıyla kurulan ve kar-zarar ortaklığı anlayışıyla faaliyette bulunan kurumlar şeklinde tanımlanmışlardır."

Dikkaya ve Kutval (2014: 27) faizsiz bankayı; *"Kar ve zarar paylaşımına dayalı çalışan, mudilerden topladığı fonları reel sektöre tahsis eden ve elde edilen kar/zararı ortaklık esasında paylaşan bankacılık sistemi" şeklinde tanımlamışlardır.*

Faizsiz banka; faizle sıfır ilişki prensibiyle faaliyette bulunan, sahip oldukları fetva heyetleri ile İslami kaynaklara göre bu ilişkiyi sorgulayan ve çıkan sonuca göre hareket eden, faizli bankaların araçlarına mevcut ya da yeni geliştirilen faizsiz araçlarla alternatif olmaya çalışan, İslami hassasiyetlere sahip kişiler tarafından hem finansman, hem de kazanç amacıyla talep edilen ve bu kesimin sahip olduğu maddi değerlerin ekonomiye aktarılması hususunda teşvik edici ve aracı rolü olan bir banka çeşidi olarak tanımlanabilir. Pratikte, teorideki bu tanıma uyulup uyulmadığı ise tezin ana inceleme konusu olup, bu konu faizsiz bankaların en çok talep edilen finansman yöntemi olan murabaha yöntemi üzerinden incelenmiştir.

1.3.2 Faizsiz Bankacılığın Tarihi

Faizsiz bankaların kökeni Hammurabi Kanunları'nda yer alan faiz karşıtı maddeler nedeniyle M.Ö 2000'li yıllara kadar dayandırılmaktadır. Yakın tarihte faizsiz banka kurumuyla ilgili çalışmalar ise 1940 yılında yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde faaliyet gösteren faizsiz bankalar hakkında ilk teori ise 1955 yılında ortaya atılmıştır. İlk faizsiz banka deneme amaçlı olarak 1963'de kurulurken, ticari amaçlı olarak ise 1971'de kurulmuştur.

Faizsiz bankaların ortaya çıkışının ana nedeni İslami hassasiyetlerdir. Buna ilave olarak faizsiz bankacılığın gelişiminde 1973 Petrol Krizi'nin rolü vardır.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler de faizsiz bankacılığın gelişimine hız katmıştır.

Türkiye'de faizsiz bankacılık, ilk olarak kendisine 1983'de çıkarılan bir kanun hükmünde kararnamede (KHK) yer bulmuştur. Kanuni altyapısının tamamlandığı 1985'de ise ilk faizsiz finans kurumları açılmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda yerli ve yabancı faizsiz finans kurumlarının açılmaya devam etmesiyle ve yapılan kanuni düzenlemelerle faizsiz bankacılık gelişim göstermiş ve günümüzdeki halini almıştır. Bu başlık altında bu bilgilere ek birçok bilgi ile dünyada ve Türkiye'de faizsiz bankacılığın tarihi konuları yer almaktadır.

1.3.2.1 Dünyada Faizsiz Bankacılığın Tarihi

Bazı araştırmacılar faizsiz bankacılığın kökenini M.Ö 2123-2081 yıllarına kadar dayandırırılar. Bu yıllarda Babil'de hüküm süren hükümdar Hammurabi'nin meşhur Hammurabi Kanunları'nda yer alan faiz karşıtı maddeler buna dayanak olarak gösterilir. Yakın tarih dikkate alınacak olursa ise modern anlamda ilk faizsiz banka fikri Muhammed Üzeyir tarafından 1955'de ortaya atılmış, uygulamada ise deneme amaçlı olarak 1963 yılında Mısır Mit Gamr'da A. Muhammed Abdülaziz en-Neccar tarafından Mit Gamr Tasarruf Bankası adında kurulmuştur (Akın, 1986: 110).

1971 yılında yine Mısır'da ancak bu kez Kahire'de hem iktisadi hem de içtimai amaçlı olarak kurulan ve 1972'de faaliyete geçen Nasır Sosyal Bankası ise kurumsal düzeyde kurulan ilk faizsiz bankadır. Bu bankayı 1975'te kurulan Dubai İslam Bankası izlerken, sonrasında ise Sudan Faisal İslam Bankası, Mısır Faisal İslam Bankası ve Bahreyn İslam bankaları kurulmuştur (Gökçe, 1996: 870).

1974'te Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde Türkiye'nin de kurucu ortakları arasında olduğu İslam Kalkınma Bankası kurulmuş ve 1975'te faaliyete geçmiştir. Bu banka günümüzde aktif olan faizsiz bankaların ilki olma özelliğine sahiptir. 1940-74 yılları arası faizsiz bankacılık konusunda yapılan yazılı çalışma sayısı ise yirmi civarındadır (Zerka ve Neccar, 2011: 26).

İlki 1963'te kurulan faizsiz bankaların, ilk etki alanı 60-70'li yıllarda Körfez ve Orta Doğu ülkeleri olmuştur. 70'lerde büyük sermaye grupları da faizsiz bankacılık sektörüne girmeye başlamış ve 1977'de bugün faizsiz bankacılıkta en büyük pazar payına sahip olan Kuwait Finance House kurulmuştur. 80-90'lı yıllarda Asya-Pasifik ülkeleri de faizsiz bankacılığın etki alanına girmiştir. 2000'lerde ise

Avrupa ve Amerika ülkeleri faizsiz bankacılığın etki alanına girmiştir. İngiltere'de 2006'da Avrupa İslami Yatırım Bankası kurulmuştur. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler faizsiz bankacılığın gelişmesini ve etki alanının genişlemesini sağlayan faktörlerdendir. Faizsiz bankacılık büyüdükçe, faizli bankalarla olan rekabeti ve dolayısıyla ürün çeşitliliği de artmıştır. Denetleyici ve düzenleyici kuruluş olarak ise, 1990'da İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu ve 2002'de İslami Finansal Hizmetler Kurulu faizsiz bankaların faaliyetlerini ve muhasebe politikalarını standartlaştırmak amacıyla kurulmuştur. (Özsoy Ş., 2012: 65-71).

Batı sermayesiyle kurulan ilk faizsiz banka ise Citibank tarafından 1996'da 20 milyon Amerikan doları sermaye ile Bahreyn'de kurulan Citi İslami Yatırım Bankası'dır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 14).

Bazı araştırmacılar, faizsiz bankacılığın çıkış nedeni olarak yalnızca 1973 Petrol Krizi'ni göstermektedirler. Bu kriz sonrası Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü üyesi ülkelerde ortaya çıkan sermaye bolluğunu değerlendirme düşüncesinin faizsiz bankacılığın gelişiminde büyük payı olabilir. Ancak faizsiz bankacılığın çıkış nedeni olarak yalnızca bu krizin görülmesi yanlış olur. Çünkü böyle bir öngörüyle yalnızca İslami hassasiyetlerinden dolayı duydukları bankacılık hizmetini faize bulaşmadan gerçekleştirmek isteyen ve aynı hassasiyetlerle bu hizmeti sunmak isteyen ekonomik birimlerin bu hassasiyetleri görmezden gelinmiş olunur. Zaten bu başlığın önceki satırlarında sunulduğu üzere, yakın tarihte ilk faizsiz banka fikri 1973 Petrol Krizi'nden önce ortaya atılırken, ilk faizsiz banka da yine 1973 Petrol Krizi'nden önce kurulmuştur.

1.3.2.2 Türkiye'de Faizsiz Bankacılığın Tarihi

Türkiye'de, faizsiz bankacılıkla ilgili herhangi bir kanuni düzenleme yapılmadan önce, Türkiye'nin İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu üyelerinden olması, Türkiye'de faizsiz bankaların kurulmasına zemin hazırlayan bir faktördür. Tasarruflarını faize bulaşmadan değerlendirmek isteyen tasarruf sahipleri ile küçük ve orta boy işletmelere yönelik hizmet vermek amacıyla, 1975-78 arası faaliyette bulunan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın kurulması da Türkiye'de faizsiz bankaların kurulmasına zemin hazırlayan bir diğer faktördür (Özulucan ve Özdemir, 2010: 15).

Türkiye'de, Bakanlar Kurulu 16 Aralık 1983 tarihli ve 83/7506 sayılı KHK ile

faizsiz bankalar, özel finans kurumu (ÖFK) adlandırmasıyla ilk kez bir kanuni düzenlemeye tabi olmuştur. Bu KHK'nin birinci maddesinde ÖFK'ların kuruluş, organ, faaliyet ve tasfiyesine ilişkin esasları belirleme yetkisi TCMB'nin de görüşü alınmak şartıyla Başbakanlığa verilmiştir. Daha sonra, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 25 Aralık 1984 tarihli resmi gazetede yayınlanan bir tebliğ ile, ÖFK'ların faaliyete geçmesi, cari hesaplara ilişkin düzenlemenin yapılması, kar-zarara katılma hesaplarında toplanan fonların tabi olacağı esasların tespiti gibi konularda TCMB'yi yetkilendirdi ve ÖFK'ların kanuni altyapısı 25 Şubat 1985'te tamamlandı (Özsoy Ş., 2012: 83).

1985'te, ÖFK'ların kanuni altyapısının tamamlanmasıyla beraber şirketler harekete geçti. Aynı yıl, ilk ÖFK'lar olarak iki yabancı sermayeli şirket olan Albaraka Türk ve Faisal Finans kuruldu. 1989'da, bu iki şirketi bir başka yabancı sermayeli şirket olan Kuveyt Türk izledi. Bu üç yabancı sermayeli şirketi ise 1991'de Anadolu Finans, 1995'te İhlas Finans ve 1996'da Asya Finans kurumları olmak üzere üç yerli şirket izledi. 2001'de, Faisal Finans ortak yapısında ve isminde değişikliğe giderek Family Finans adıyla faaliyetine devam etti. 2005'te ise, Family Finans ile Anadolu Finans birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adıyla faaliyetine devam etti. 2008'de ise bu banka, Suudi Arabistan kökenli The National Commercial Bank'a satıldı. Ayrıca 2006'da ise, katılım bankaları arasında koordinasyon ve işbirliğini geliştirmek amacıyla Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) kurulmuştur (Özsoy Ş., 2012: 83-84).

10 Şubat 2001 tarihinde, BDDK tarafından İhlas Finans'ın faaliyetinin durdurulması ve bankacılık ruhsatının iptal edilmesi ÖFK'lar adına olumsuz bir gelişme olarak tarihe geçmiştir. Burada İhlas Finans battı mı yoksa batırıldı mı sorusu başlı başına incelenmesi gereken bir sorudur.³ Bu gelişmenin, Türkiye'nin o an ki kötü ekonomik durumuyla ve Kasım 2000 kriziyle ilgisi olabilir. Ancak bazı kaynaklarda yer aldığı üzere Şubat 2001 kriziyle ilgisi yoktur. Çünkü İhlas Finans'ın faaliyetinin durdurulması, 19 Şubat 2001'deki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında patlak veren ekonomik krizden 9 gün önce gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, İhlas Finans'ın faaliyetinin durdurulması sonrası mudilerinin mağdur olması ve bazı kesimlerin ÖFK'lara bakışının olumsuz yönde değişmesi gerçektir. Ancak, araştırıldığı kadarıyla İhlas Finans <http://www.ifk.com.tr> adlı resmi internet sitesinde

³ Bu soruyla alakalı olarak çarpıcı iddiaların da yer aldığı <http://www.ifk.com.tr/detay.asp?ContentID=883> adresindeki Metin Özer'in İhlas Finans Nasıl Battı(rıldı)? adlı yazısı okunabilir.

ödeme planı, tamamlanan ödemeler ve devam eden ödemeler hakkında bilgi ve verileri sunmakta ve ortaya çıkan mağduriyeti elinden geldiğince gidermeye çalışma izlenimi vermektedir. İhlas Finans'ın faaliyetinin durdurulması konusundaki belirsizliklerin giderilmesi için konunun tam ve tarafsız bir analizi gerekmektedir.

ÖFK'lar, 19.12.1999 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin 4491 sayılı Kanun ile bazı maddeler dışında, 4389 Sayılı Bankalar Kanunu'na tabi tutulmuştur. Bu kanun ile 16.12.1983 tarihli ve 83/7506 sayılı özel finans kurumlarının kurulması, faaliyetleri ve tasfiyelerine ilişkin bakanlar kurulu kararı ve bu karara dayanılarak çıkarılmış tüm düzenlemeler yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak ÖFK'lara ilişkin olarak 4389 sayılı Bankalar Kanunu çerçevesinde yeni düzenlemeler yapılncaya kadar, yürürlükten kaldırılan düzenlemelerin 4389 sayılı bankalar kanununa aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam edilmesi kararı alınmıştır (Önal, 2000: 5-6). Bu tarihe kadar, ÖFK'ların bankacılık hizmeti sunmasına rağmen kanunen banka statüsünde olmaması, yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerini ve faizli bankalarla rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu kanuni düzenlemeyle beraber bu olumsuz etkiler giderilmeye başlanmıştır.

Son olarak, 01.11.2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile 08.06.1999 tarihli 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile ek ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni bankacılık kanununda ÖFK'lar katılım bankası olarak adlandırılmış ve faizli bankalardan sadece çalışma prensipleri yönüyle ayrılarak bir banka çeşidi haline getirilmiştir. Son olarak kamu bankaları olan Halk Bankası, Vakıfbank ve Ziraat Bankası faizsiz banka açmak için resmi çalışmalara başlamıştır. İlk olarak ise 29 Mayıs Cuma 2015 tarihinde, Ziraat Katılım Bankası İstanbul Eminönü'nde ilk şubesini açarak faaliyete başlamıştır.

1.4 FAİZLİ BANKALARIN ALIP VERDİĞİ FAZLALIK: FAİZ

Faizli bankaların verdiği faizli kredilere bir alternatif olan faizsiz bankaların murabaha finansman yönteminin incelendiği bu tez faiz kavramıyla çok ilişkilidir. Çünkü faizli bankaların kredi işleminde müşteriden aldığı fazlalık olan faizle faizsiz bankaların murabaha finansman yöntemi işleminde müşteriden aldığı fazlalık olan kar payının zıt iki şey mi yoksa aynı iki şey mi olduğu konusunda şüpheler vardır. Bu şüphelerin giderilmesi adına hem faiz hem de kar payı kavramlarının incelenmesi zaruri önem arz etmektedir. Bu nedenle bu başlık altında faiz kavramı tanım, tarih, çeşit, teori ve din ile ilişkisi ekseninde incelenmiştir.

1.4.1 Faizin Tanımı

TDK faizi (<http://www.tdk.gov.tr>);

"İşletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kar, getiri, ürem, nema; kapitalist ekonomide, artık değerın değişikliğe uğramış biçimi olarak paranın fiyatı; kiralanan paranın kira bedeli; üretim faktörlerinden sermayenin getirisi; fon, istem ve sunumun karşılaşması sonucu oluşmuş fon fiyatı şekillerinde tanımlamıştır."

TDK ilk tanımda kullandığı kar kelimesiyle İslami açıdan tartışmalı bir faiz tanımı yapmıştır. Çünkü Bakara suresinin 275. ayetinin meali *"...Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır"* şeklindedir. Alım-satımdan elde edilende kar olduğu için, TDK'nın ilk tanımı İslami açıdan yanlış bir tanımdır. Çünkü İslam'a göre ödünç verilen paraya karşılık alınan para kar değil faizdir.

Faiz *"Vade sonunda iade edilmek üzere başkasına kredi olarak verilen anaparaya ilave olarak borçlu tarafından alacaklıya ödenen bedeldir"* şeklinde de tanımlanmıştır (Orman vd., 1992: 63).

Faiz ekonomik birimlerin harcanabilir gelirlerinin tasarruf edilen kısmını, paradan para kazanma amacı ve sahip olunan paranın değerini enflasyon karşısında koruma savunuyla, paraya ihtiyacı olan diğer ekonomik birimlere şahsen ya da aracı kurumlarla belirli bir süre için verdiği borcun, anaparasına ilave olarak aldığı fazlalık şeklinde de tanımlanabilir.

Enflasyon karşısında paranın değerini koruma savunuyla faiz karşılığı borç verme konusu tartışmalıdır. Çünkü, örneğin bankaya vadeli hesap aracılığıyla borç

veren ekonomik birimin %10 faiz aldığı ve enflasyonun o dönem %5 gerçekleştiği düşünülürse burada bir eşitsizlik söz konusudur. Ortaya çıkan bu %5'lik fazlalığın ne olduğunun tanımlanması gerekir. Enflasyon oranı ile verilen borç için alınan faiz oranı aynı bile olsa, enflasyon oranı belirlenirken kullanılan mal ve hizmetler ile kişilerin talep ettiği mal ve hizmetler arasında yüzde yüz birbirini karşılama durumu söz konusu değildir. Örneğin içinde faiz karşılığı borç veren ekonomik birimin hiç tüketmediği mal ve hizmetleri de barındıran enflasyon sepetindeki bu mal ve hizmetlerin fiyatının artmasıyla oluşan yeni enflasyon oranı bu ekonomik birimin satın alma gücünü etkilemeyecek ve dolayısıyla enflasyon oranının artması karşısında paranın değerini koruma ihtiyacı da hasıl olmayacaktır. Sonuç olarak faiz oranı ile enflasyon oranı arasında yüzde yüz bir eşitlik sağlanamayacaktır. Ayrıca bu savunuyu kullananların enflasyonun eksilere inmesi durumunda, eksi faiz oranıyla borç verip-vermeyeceği de cevaplanması gereken bir sorudur.

1.4.2 Faizin Tarihi

Faiz, kredi işleminde ortaya çıkar. Kredi ise kredi kurumu yani banka tarafından verilir. Buna göre, faizin kurumsal başlangıcı bankacılığın başlangıcıyla eş zamanlıdır. Bilinen ilk banka ise M.Ö 2000'li yıllarda Mezopotamya'da var olan mabedlerdir. Bu mabedler önceleri halkın kendisine emanet ettiği malları karşılıksız olarak korumuştur. Daha sonra kendisine emanet edilen bu malların hepsinin aynı anda istenmediğinin farkına varılmış ve bu malları kullanma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Mabedler emanet sahiplerinden bu mallar üzerinde kaybindan sorumlu olmak şartıyla tasarruf yetkisi de alınmıştır. Bunun sonucunda mabedler kendilerine emanet edilen bu malları başkalarına kefile ve verdiğinden daha fazlasını almak koşuluyla borç olarak vermeye başlamıştır. İşte bu şekilde yapılan ilk işlem, kurumsal anlamda ilk faiz olabilir. O dönemlerde kredi kullanımının yaygınlaşmasıyla faizin zararları anlaşılmaya başlanınca, Babil Kralı Hammurabi meşhur Hammurabi Kanunları'nda faizle ilgili düzenleyici maddelere yer vermiştir (Ersoy vd., 1987: 22-26).

İlkçağ'da (M.Ö 3500-M.S 476) Sokrates'in öğrencisi Eflatun (M.Ö 427-347) ve Eflatun'un öğrencisi Aristo (M.Ö 384-322) tabiata ve ideal topluma uymadığı ve eşitsizlik, kıskançlık, bencillik, çekişme ve ahlaksızlık gibi kötü durumlara neden

olduğu için faize katı bir şekilde karşı durmuşlar ve yasaklanmasını istemişlerdir. Ayrıca, Aristo parayı yumurta vermeyen kısır bir tavuğa benzeterek "Para yavru lamaz" demiştir. Hristiyanlık (1. yy) ve İslam'ın (6. yy) insanlıkla tanıştığı Ortaçağ'da (M.S 476-1453), Hristiyanlığın başlarında faiz kesin bir şekilde yasakken, ekonomide dinin etkisindeymiş. Daha sonra İncil'de yapılan tahrifler faiz yasağının önce yumuşatılmasına ve sonra tamamen kaldırılmasına neden olmuştur. İlk olarak Saint Thomas D'aquin'in (1225-1274) faizi bazı durumlarda meşru kabul eden açıklaması faiz yasağını yumuşatmıştır. Yeniçağ'a (1453-1789) gelindiğinde ise, Alman Martin Luther (1483-1546) ve Fransız Jean Calvin'in (1509-1564) öncülük ettiği reform hareketi sonucunda ortaya çıkarılan Protestanlık mezhebinde faiz yasağı tamamen kaldırılmış ve faiz meşru sayılmıştır. Calvin faizin günah olmadığını, servet hırsı içinde olmanın meşru olduğunu ve tasarruf edilen paranın faiz karşılığında borç verilebileceğini savunmuştur. Calvin'in bu görüşleri Klasik İktisat'ın kurucusu Adam Smith'in görüşleriyle benzerlik göstermektedir ve belki de Calvin, Smith'in etkilendiği kişiler arasındadır. Faiz yasağı ilk olarak 1545'te Kral VIII. Henry (1491-1547) tarafından İngiltere'de ve daha sonra 12 Ekim 1789'da Fransız Anne Robert Jacques Turgot'un (1727-1781) düşüncelerinin de etkisiyle Fransa'da kaldırılmıştır (Orman vd., 1992: 91-96).

Sonuç olarak, faiz tüm dünyaya yayılmış, faizli ekonomik araçların sayısı dolayısıyla faizli işlemlerin hacmi artmıştır. Geçmişte Eflatun ve Aristo'nun faize karşı çıktığı gibi, günümüzde de faize karşı çıkan kişiler, topluluklar ve kurumlar vardır. Faizi meşru ve gayrimeşru görenler arasındaki ekonomik düşünce savaşı devam etmektedir ve bu savaşın siyasal ve askeri savaşlara neden olma potansiyeli de vardır.

Geçmişten günümüze faiz yasağının yumuşamasına ve kaldırılmasına neden olan faktörler arasında Sanayi Devrimi ve diğer teknolojik gelişmelerin de etkisiyle dünya ekonomisinin büyümesi sonucu artan sermaye talebi de gösterilebilir. Bu sermaye talebi tahvil, hisse senedi vb. (ve benzeri) ile halkın küçük tasarruflarının faiz karşılığı toplanması şeklinde karşılanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bu büyük miktardaki sermayeler ise daha çok üretim amacıyla kullanılmıştır. Başlangıçta tüketim amacıyla alınan borçlara konu olan faiz, üretim amacıyla alınan borçlara konu olma şeklinde bir dönüşüme de uğramıştır. Bunun dışında, yalnızca paradan para elde etme ve ekonomik krizler çıkararak dünya ekonomisini ve dolayısıyla dünyayı yönetme gibi amaçları olduğu iddia edilen, bir faiz lobisinin varlığı tartışılan

konular arasındadır.

1.4.3 Faizin Çeşitleri

Faiz kavramının birçok çeşidi vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Brüt ve Net Faiz: Kredi işleminde tarafların üzerinde anlaştığı faiz oranına brüt faiz oranı, bu faiz oranına masrafların dahil edilmesiyle ortaya çıkan son faiz oranına da net faiz oranı denir.

Nominal ve Reel Faiz: Enflasyon oranından arındırılmamış faiz oranına nominal faiz oranı, arındırılmış faiz oranına ise reel faiz oranı denir.

Sabit ve Değişken Faiz: Faiz oranının vade sonuna kadar değiştirilmeyeceğinin kararlaştırıldığı çeşide sabit faiz oranı, çeşitli durumlarda faiz oranının vade sonuna kadar değiştirilebileceğinin kararlaştırıldığı çeşide de değişken faiz oranı denir.

Serbest ve Kontrollü Faiz: Piyasaya müdahale olmaksızın yalnızca arz ve talebe göre oluşan faiz oranına serbest faiz oranı, para otoriteleri tarafından belirlenen faiz oranına ise kontrollü faiz oranı denir.

Mevduat Faizi ve Kredi Faizi: Bankaların ekonomik birimlerden topladıkları fonlara karşılık ödediği faize mevduat faizi, kredi verme karşılığı aldığı faize ise kredi faizi denir.

Negatif Faiz: Enflasyon nedeniyle nominal olarak borçlu alacaklıya faiz ödemiş gibi gözükürken, reel olarak alacaklının borçluya faiz ödediği durumdur.

Basit ve Bileşik Faiz: Yalnızca anapara üzerinden hesaplanan faize basit, anapara ve faizin toplamı üzerinden yeniden hesaplanan faize ise bileşik faiz denir.

Gecikme Faizi: Kredi borcunun zamanında ödenmemesi sonucu borca ilave edilen ceza niteliğindeki faizdir. Gecikme faizi tutarı gecikme faizi oranı üzerinden hesaplanır.

1.4.4 Faiz Teorileri

Bu başlık altında, faiz oranlarının belirlenmesinin reel değişkenlere bağlı olduğunun savunulduğu klasik faiz teorisi, bu görüşün aksinin savunulduğu ve faiz oranlarının belirlenmesinin parasal değişkenlere bağlı olduğunun söylendiği likidite

tercihi teorisi, klasik faiz teorisinin geliştirilerek bir nevi likidite tercihi teorisi ile birleştirildiği ödünç verilebilir fonlar teorisi ve son olarak likidite tercihi teorisinin bir nevi derinleştirilmiş hali olan portföy teorisi konuları yer almaktadır.

1.4.4.1 Klasik Faiz Teorisi

Adam Smith'in kurucusu olduğu klasik iktisatın faiz teorisi olan bu teoriye göre, faiz tüketimden vazgeçmenin karşılığıdır. Faiz oranını belirleyen unsurlar ise sermaye arz ve talebidir. Harcanabilir gelirin tasarruf edilen kısmı sermaye arzını oluştururken, özel ve kamu sektörlerinin yatırım için talep ettikleri fonlar sermaye talebini oluşturur. Teoriye göre sermaye arz ve talebi faiz oranına karşı esnektir. Örneğin, eğer faiz oranı artarsa sermaye arzı artarken sermaye talebi azalır ve faiz oranı azalırsa sermaye arzı azalırken sermaye talebi artar. Sermaye arzı faiz getirisine bağlıken, sermaye talebi ise faiz götürüsü karşısındaki yatırımın planlanan getirisine bağlıdır. Teoriye göre denge faiz oranı ise sermaye arz ve talebinin eşit olduğu noktadır.

Teoriye göre, faiz oranlarının belirlenmesi parasal değişkenlere değil, yalnızca reel değişkenlere bağlıdır. Teoride, parasal değişkenlerin yalnızca fiyatlar genel düzeyini etkilediği, reel çıktı, yatırım, tasarruf ve emek piyasalarını etkilemediği savunulurken, reel-finance sektör ayrımı yapılmıştır. Teori, parasal değişkenlerin faiz oranlarının belirlenmesinde etkisiz olduğunu savunması, kişilerin yalnızca faiz elde etmek için tasarruf yaptığını varsayması ve atıl para miktarını dikkate almaması yönlerinden eleştirilmiştir. (Ardıç ve Yılmaz, 2006: 76).

1.4.4.2 Likidite Tercihi Teorisi

John Maynard Keynes tarafından savunulan bu teoriye göre faiz getirisi, klasiklerin aksine tüketimden değil, likiditeden vazgeçmenin karşılığıdır. Faiz oranları ise yine klasiklerin aksine, reel değişkenler tarafından değil, parasal değişkenler tarafından belirlenir. Para arzını merkez bankaları yönetirken, para talebi faiz oranına göre şekillenir. Para; işlem, ihtiyat ve spekülasyon saikleriyle talep edilir. Faiz oranının artması para talebini azaltırken, faiz oranının azalması para talebini artırmaktadır. Piyasa denge faiz oranı ise para arzı ve para talebinin eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir.

Keynes, bir ülke ekonomisinde faiz oranlarının inebildiği en düşük seviyeye inmesinden sonra, para arzının ne kadar artırılırsa artırılın faiz oranlarını o seviyenin altına indirememesi ve dolayısıyla toplam talep ve yatırım üzerinde etkili olamaması durumunu likidite tuzağı olarak adlandırmıştır.

Teorinin, para arzının artırılması sonucu faiz oranının azalacağı ve yatırımların dolayısıyla toplam talep (toplam çıktı) düzeyinin artacağı savunusu (ya da tam tersi), klasik faiz teorisinin reel-finans sektörü ayrımı (paranın yansızlığı) savunusunu rrtmştr (Ardıç ve Yılmaz, 2006: 80).

1.4.4.3 Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi

Knut Wicksell'in, klasik faiz teorisine parasal unsurları da katarak geliştirdiği teoridir. Teoriye göre, parasal ve doğal olmak üzere iki tür faiz oranı vardır. Parasal faiz oranı, finansal sektörde oluşan faiz oranıdır. Doğal faiz oranı ise, reel sektörde (tasarruf-yatırım tarafından) oluşan faiz oranıdır. Parasal ve doğal faiz oranlarının birbirine eşit olması durumunda ekonomide fiyatlar değişmemekte, parasal faiz oranının doğal faiz oranının altında kalması durumunda ise ekonomi kümülatif bir enflasyon sürecine girmektedir. Teoriye göre, sermaye piyasasında ödünç verilebilir fon arzı, tasarruf ve parasal genişleme olmak üzere iki kalemden oluşmaktadır. Fon talebi ise, yatırım talebi ve ankes (atıl para) talebi olmak üzere yine iki kalemden oluşmaktadır. Denge faiz oranı ise, ödünç verilebilir fon talebi ile arzının birbirine eşitlendiği faiz oranıdır (Keyder, 2008: 415). Teori bir nevi, geliştirilmiş klasik faiz teorisi ile likidite tercihi teorisinin birleştirilmiş halidir (Hiç, 1992: 409).

1.4.4.4 Portföy Teorisi

James Tobin tarafından ortaya konan portföy teorisi, likidite tercihi teorisinin daha derinleştirilmiş bir hali olarak ifade edilebilir. Likidite tercihi teorisinde, yalnızca para ve tahvile yer verilmişken, bu teoride çeşitli finansal ve reel aktiflere de yer verilmiştir. Teoride, bireylerin neden farklı aktifler bulundurdıkları ve neden faiz gelirinden vazgeçerek paralarını veya aktiflerini ellerinde nakit olarak tuttıkları, sorularına yanıtlar aranmıştır. Teoriye göre bireyler, aktiflerinin nispi fiyatlarını, beklenen getirisini ve risklerini dikkate alarak portföylerini finansal ve reel aktiflerden oluşturmaktadırlar. Ayrıca teoride, para arzındaki değişmelerin mal ve

finans piyasalarındaki harcamaları ve para politikalarının portföy kanalı ile faiz oranlarını etkileyeceği savunulmaktadır. (Öztürk, 2014: 336-338). Teori, riskin azaltılması için, portföye konulan menkullerin çeşitlendirilmesi, bir diğer deyişle tüm yumurtaların aynı sepete konulmaması ilkesine dayanır (Aktaran: Öztürk, 2014: 337).

Teoride para talebi, menkul kıymetlerin risk ve getirileri ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre, menkul kıymetlerin risk ve getirilerinin değişmesi, bireylerin para talebini değiştirmektedir. Servetin, menkul kıymetler ve para arasında nasıl dağıtılacağı sorusu da, bu kriterlere göre cevaplanmaktadır (Aslan, 2009: 206).

1.4.5 Faiz ve Din İlişkisi

İnsanlar kendilerine farklı farklı dinler seçmişlerdir. Faiz kavramı ekonomik bir kavram olduğu kadar dini de bir kavramdır. Faiz kavramının bu kadar tartışılmasının nedeni dinlerdir. Dinlere uygun olup olmadığıdır. Faiz konusuyla bu kadar alakalı olması nedeniyle bu başlık altında iniş sırasına göre dört kutsal kitapta yer alan faizle ilgili maddeler ve açıklamaları ile faizle ilgili bazı hadisler yer almaktadır.

1.4.5.1 Tevrat'ta Faiz

Peygamber Hz. (hazreti) Musa (a.s (aleyhisselam))'a indirilen Tevrat'ın, tahrif edilip edilmediği konusunda ihtilaf vardır. Hristiyanlar, Yahudilerin kitabı olan Tevrat'ın tahrif edilmediğini savunarak bu kitabı kabul ederler ve Eski Ahit (Antlaşma) olarak adlandırırlar. Kendi kitapları İncil'i ise Yeni Akit olarak adlandırırlar. Yahudiler ise bu adlandırmayı ve İncil'i kabul etmezler. Müslümanlar ise Tevrat'ın aslına ve Hz. Musa'ya (a.s) iman etmekle beraber, kitabın tahrif edildiğini savunurlar.

Tevrat'ta faizle ilgili şu maddeler yer almaktadır (<http://www.incil.info>):

"Nehemya 5/7: "Düşününce soylularla yetkilileri suçlu buldum. Onlara, "Kardeşlerinizden faiz alıyorsunuz!" dedim."

Nehemya 5/10: "Kardeşlerim, adamlarım ve ben ödünç olarak halka para ve buğday veriyoruz. Lütfen faiz almaktan vazgeçelim!"

Nehemya 5/11: "Tarlalarını, bağlarını, zeytinliklerini, evlerini onlara hemen

geri verin. Bir de faiz olarak aldığınız gümüşün, buğdayın, yeni şarabın, zeytinyağının yüzde birini verin."

Hezekiel 18/8: "Faizle para vermez, Aşırı kar gütmmez. Elini kötülükten çeker, İki kişi arasında doğrulukla yargılar."

Hezekiel 18/13: "Faizle para verir, aşırı kar güder. Böyle biri yaşayacak mı? Hayır, yaşamayacak! Bütün bu iğrençlikleri yapmıştır, öldürülecektir. Onun kanından kendisi sorumlu olacaktır."

Hezekiel 18/17: "Böyle biri elini kötülükten çeker, faiz almaz, aşırı kar gütmmez, kurallarımı izler, ilkelerimi uygularsa, babasının günahı yüzünden ölmeyecek, kesinlikle yaşayacaktır."

Hezekiel 22/12: "...Faiz aldın, tefecilik yaptın, zorbalıklarla komşularından haksız kazanç sağladın. Beni unuttun. Egemen RAB böyle diyor."

Mısır'dan Çıkış 22/25: "Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para vererseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz."

Yasa'nın Tekrarı 23/19: "Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka birşey ödünç verdiğinizde ondan faiz almayacaksınız."

Yasa'nın Tekrarı 23/20: "Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın."

Yeşaya 24/2: "Ayrım yapılmayacak; ne halkla kahin arasında, ne köleyle efendi arasında, ne hizmetçiyle hanım arasında, ne alıcıyla satıcı arasında, ne ödünç alanla ödünç veren arasında, ne faizciyle borç alan arasında."

Levililer 25/36: "Ondan faiz ve kar alma. Tanrı'ndan kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin."

Levililer 25/37: "Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kar almayacaksın."

Süleyman'ın Özdeyişleri 28/8: "...Faiz ve tefecilikle malına mal katan kişi, bunu yoksullara acıyan için biriktirir..."

Tevrat'ta yer alan faizle ilgili maddelerin ekserisi faize kötü bakmakla beraber, bu maddeler arasında bir tutarsızlık söz konusudur. Örneğin Yasa'nın Tekrarı 23/20: "Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın" şeklindedir. Bu maddede faiz almanın yalnızca Yahudiler arasında yasak olduğu, Yahudi olmayanlardan faiz alınabileceği söylenmektedir.

Tevrat'ta faizle ilgili dikkat çeken bir diğer madde olan Hezekiel 18/13 ise şöyledir: "Faizle para verir, aşırı kar güder. Böyle biri yaşayacak mı? Hayır, yaşamayacak! Bütün bu iğrençlikleri yapmıştır, öldürülecektir. Onun kanından kendisi sorumlu olacaktır" Faizle para verenin öldürüleceğinin söylendiği bu madde akıllara eğer faizle para vermek öldürülmeye neden olacak kadar kötü bir eylemse bunun neden Yahudiler arasında serbest olduğu sorusunu getirmektedir.

1.4.5.2 Zebur'da Faiz

Zebur⁴ Peygamber Hz. Davud (a.s.)'a indirilen kitaptır. Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında Zebur'un tahrif edilip edilmediği hususunda ihtilaf vardır. Yahudiler ve Hristiyanlar Zebur'u 151. bölüm dışında kabul ederler. Müslümanlar ise Zebur'un aslına ve Hz. Davud'a (a.s.) iman etmekle beraber tahrif edildiğini savunurlar. İncil'i yeni akit olarak adlandıran Hristiyanlar, Zebur'u da Tevrat'la beraber Eski Ahit kapsamına alırlar. 150 bölümden oluşan Zebur'da faizle ilgili yalnızca Mezmurlar 15/5'de geçen şu ifade yer almaktadır: *"Parasını faize vermez, suçsuza karşı rüşvet almaz. Böyle yaşayan asla sarsılmayacak"* (<http://www.mujde.nl>).

1.4.5.3 İncil'de Faiz

Hristiyanlıkta faiz konusuna "Faizin Tarihi"⁵ başlığı altında değinilmişti. Bu başlık altında ise buna ek olarak İncil'deki faizle ilgili maddeler yer almaktadır. Peygamber Hz. İsa (a.s.)'a indirilen kitap olan İncil'in tahrif edilip edilmediği konusunda da Tevrat ve Zebur'daki gibi Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında ihtilaf vardır. Yahudiler İncil'i ve Hz. İsa (a.s.)'ı kabul etmezler. Müslümanlar ise İncil'in aslına ve Hz. İsa (a.s.)'a iman etmekle beraber bu kitabın tahrif edildiğini savunurlar. İncil'de faizle ilgili şu maddeler yer almaktadır (<http://www.incil.info>):

"Matta 25/26-27: 'Efendisi ona şu karşılığı verdi: Kötü ve tembel köle! Ekmediğim yerden biçtiğimi, harman savurmadığım yerden devşirdiğimi bildiğine göre paramı faize vermeliydin. Ben de geldiğimde onu faiziyle geri alırdım.'"

Luka 19/23: 'Neden paramı faize vermedin? Ben de geldiğimde onu faiziyle geri alırdım.'"

Luka 6/34-36: 'Geri alacağınızı umduğunuz kişilere ödünç verirsiniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkarlar bile verdiklerini geri almak koşuluyla günahkarlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin. Alacağınız ödül büyük olacak, Yüceler Yücesi'nin oğulları olacaksınız. Çünkü O, nankör ve kötü kişilere karşı iyi yüreklidir. Babanız merhametli olduğu gibi, siz de merhametli olun.'"

4 Peygamber Hz. Davud (a.s.)'a indirilen Zebur hakkında ihtilaf vardır. Bazı kaynaklarda Zebur Tevrat'ın içinde bir bölüm olarak ele alınırken, burada 150 bölümden oluşan Zebur Tevrat'tan bağımsız bir kitap olarak ele alınmıştır. Bu Zebur'a http://www.mujde.nl/kutsalkitap_pdf/19%20Mezmurlar.pdf adresinden ulaşılabilir.

5 Hristiyanlıkta faiz yasağının zamanla nasıl yıpratılıp günümüzdeki meşru haline getirildiğinin açıklaması için bu başlığa bakılabilir.

1.4.5.4 Kuran'da Faiz

Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v (sallallahu aleyhi ve sellem))'e indirilen Kuran konusunda da yukarıda zikredilen üç kitapta olduğu gibi Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasında ihtilaf vardır. Hristiyanlar ve Yahudiler Kuran'ı ve Hz. Muhammed (s.a.v)'i kabul etmemektedirler. Kuran'da faizle ilgili ayetler, sure ve ayet sırasına göre şu şekildedir (<http://www.diyantvakfi.org.tr>):

Bakara 2/245: "Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz."

Bakara 2/275: "Faiz yiyenler (kafirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir." demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinin ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemlidir, orada devamlı kalırlar."

Bakara 2/276: "Allah faizi tüketir (faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez."

Bakara 2/278: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin."

Bakara 2/279: "Şayet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Resulü tarafından (faizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz."

Bakara 2/280: "Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekata) saymak sizin için daha hayırlıdır."

Al-i İmran 3/130: "Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz."

Nisa 4/161: "Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri halde faizi almaları ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine (daha önce) helal kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık; ve içlerinden inkara sapanlara acı bir azap hazırladık."

Rum 30/39: "İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekata gelince, işte zekatı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır."

Yukarıda yer alan Kuran ayetlerinde faiz hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde kesin ve sert bir biçimde yasaklanmıştır. Buna karşılık hiçbir fazlalık alınmaksızın borç vermek de teşvik edilerek övülmüştür. Ayrıca borçluya borcunu vadesinde ödeyememesi durumunda mühlet verilmesi emredilmiş ve eğer borçlu zor durumdaysa alaktan vazgeçilerek bunun sadaka veya zekat olarak sayılmasının

daha hayırlı olacağı buyurulmuştur.

1.4.5.5 Hadislerde Faiz

İslam öncesi Cahiliye döneminde faiz çok yaygındı. İslam'ın gelmesiyle beraber faiz tamamen yasaklandı. Kuran'ın faize bakışına bir önceki başlıkta değinilmişti. Faizle ilgili bazı hadisler ise aşağıda yer almaktadır:

"Faiz alan, veren ve bu akdi yazan ve her iki tarafın şahitlerine lanet olsun ve bütün bu kimseler günahta eşittirler." (Orman vd., 1992: 107). Bu hadise göre faiz alan, faiz veren, faizli işlemin akdini yazan ve faizli işleme şahitlik edenlerin birbirlerinden farkı yoktur ve günahta eşittirler. Bu hadisten günümüzdeki bir kredi işlemindeki taraflar olan banka, müşteri, bankacı ve kefilin İslam'ın yasakladığı bir işlem yaptıkları anlaşılmaktadır.

Bir diğer hadis şu şekildedir (Orman vd., 1992: 107):

"Altına mukabil altın, gümüşe mukabil gümüş, buğdaya mukabil buğday, arpaya mukabil arpa, tuzla mukabil tuz sadece aynı nitelik ve kalitede ve aynı miktar ve ölçekte mübadele edilecektir. Şayet bu nevi emtea başka nevi şeylerle mübadele ediliyorsa, artık bunları istediğiniz tarz ve şekilde teslim ve tesellüm, satış mukabilinde olmak ve sonradan bir teslime dayanmamak üzere satabilirsiniz."

Bir diğer hadis şu şekildedir (Orman vd., 1992: 109):

"Bilal-i Habeşi (r.a. (radiyallahu anh)), yuvarlak berni denilen bir cins hurma ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'e geldi. Hz. Muhammed (s.a.v.): "Bu hurma neredendir?" dedi. Bilal-i Habeşi (r.a.): "Bizim adi hurma vardı; iki ölçek verip, bu iyisinin bir ölçeği ile değiştim, yemeniz için size getirdim." dedi. Hz. Muhammed (s.a.v.): "Eyvah, eyvah! Bu ribanın ta kendisidir; ribanın ta kendisidir. Böyle yapma! İyi hurma almak istersen, adisini para ile sat, iyisini de yine para ile al."

Yukarıdaki iki hadisten şu çıkarımlar yapılabilir:

- Altına karşılık altın takas edilecekse, şekilleri farklı olsa da (mesela biri işlenmemiş altın, diğeri bilezik) ağırlıkları ve kaliteleri (ayarları) aynı ve yapılan işlem peşin olmalıdır.
- Altın ile gümüş takas edilecekse, takasın peşin olması şartıyla ağırlıklarının eşit olması koşulu yoktur.
- Buğday, arpa, tuz ve hurmadan aynı iki cins kendi arasında takas edilecek olursa (örneğin hurma ile hurma) ağırlıkları ve kaliteleri aynı olmalıdır. Örneğin; son hadiste geçtiği üzere bir kilogram (kg) nispeten daha iyi hurma almak için, iki kg nispeten daha az iyi hurma vermek faizli bir işlemdir.

Çünkü böyle bir takas durumunda taraflardan birine bu hurmaların mevcut piyasa fiyatları göz önüne alındığında az ya da çok hak edilmeyen bir fazlalık geçecektir. Faizli işlem yapmamak için öncelikle eldeki nispeten daha az iyi olan hurma satılmalı ve elde edilen parayla ettiği kadar nispeten daha iyi olan hurma satın alınmalıdır.

- Farklı iki cins arasında takas yapma durumunda ise ağırlık eşitliği şartı yoktur. Ancak yapılan takas peşin olmalıdır. Örneğin; bir kg hurma almak isteyen biri, bunun karşılığında beş kg buğdayı peşin olmak şartıyla verebilir. Takasa konu malların değişim miktarları söz konusu ürünlerin o anki arz ve talebine göre şekillenen piyasa fiyatlarına göre belirlenebilir. Bu tür bir takasta, bilgisi fazla olanın bilgisi az olanı aldatarak hakkı olmayan bir fazlalık alması da tabii ki İslam'a uygun değildir.

Görüldüğü üzere faiz konusu ayetlere ilave olarak hadisler ışığında incelendiğinde birçok yeni bilgi ortaya çıkmakta ve faiz kavramı günümüzdeki dar anlamından çıkmaktadır. Günümüzdeki dar anlamından çıkmaktadır çünkü, günümüzde faiz denilince akla kredi veren bankanın aldığı fazlalık ya da vadeli mevduat hesapları aracılığıyla kişilerin bankalardan aldığı fazlalık ve benzeri birkaç konu gelmektedir. Hadiste geçen hurma takası konusu günümüz Türkiye'sinde yüz kişiye sorulsa, kişilerden en az doksanının ya da üzerinin bu takasın faizli bir işlem olmadığını söyleceği tahmin edilmektedir.

Hiz. Ömer (r.a) faiz ayetlerinin en son inen ayetlerden olduğunu, Hiz. Muhammed (s.a.v)'in faiz ayetlerini tam olarak açıklayamadan vefat ettirildiğini ve faizin de faiz şüphesi taşıyan şeylerin de terkedilmesi gerektiğini söylemiştir. Hiz. Ömer (r.a)'ın bu söyledikleri fıkhıta bir kaide haline gelerek faiz şüphesi de faiz sayılmıştır. Bunu destekleyecek bir hadis ise şöyledir: "Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında şüpheli şeyler vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır..."

Günümüzdeki durumu anlatan faizle ilgili bir hadis ise şöyledir: "Öyle bir zaman gelecek ki herkes faiz yiyecek, faiz yemeyenlere de faizin tozu bulaşacak." Son olarak faizle ilgili Hiz. Muhammed (s.a.v) Veda Hutbesi'nde şunları söylemiştir: "Cahiliye dönemi faizi tamamen kaldırılmıştır, Allah kaldırılan ilk faizin amcam

Abbas bin Abdulmuttalib'inki olmasını emretmiştir. Ana paranız sizindir. Ne haksızlık ediniz, ne de haksızlığa uğrayınız."

1.5 FAİZSİZ BANKALARIN ALIP VERDİĞİ FAZLALIK: KAR PAYI

Faizsiz bankalar mudilerinden topladıkları paralar ile sahip oldukları araçları kullanarak faaliyette bulunurlar. Bu faaliyetlerinden kar elde etmeleri durumunda bu kardan hem kendilerine bir pay alırlar hem de mudilerine bir pay verirler. Faizli bankaların alıp verdiği fazlalık faiz olarak adlandırılırken, faizsiz bankaların alıp verdiği bu fazlalık ise kar payı olarak adlandırılır. Kar payı kavramı faizsiz bankalar ve murabaha finansman yöntemiyle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkiye binaen bu başlık altında kar payı kavramının tanımı ve İslam ve kar payı kavramının ilişkisi konuları yer almaktadır.

1.5.1 Kar Payının Tanımı

TDK kar kelimesini; *"alışveriş işlerinin sağladığı para kazancı; üretim faktörlerinden biri olan girişimcinin üretimden aldığı pay; maliyet fiyatıyla satış fiyatı arasındaki fark; toplam gelir ile toplam maliyet arasındaki pozitif fark"* şekillerinde tanımlarken, pay kelimesini ise; *"birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse; ticari bir işlemde zarar tehlikesine karşı ayrılan para, marj."* şekillerinde tanımlamıştır (<http://www.tdk.gov.tr>).

Faizsiz bankaların alıp verdiği fazlalık olan kar payı; bu bankaların sahip olduğu araçları kullanarak faaliyette bulunduğu ekonomik işlemlerden kar elde etmesi durumunda elde ettiği bu kardan kendilerine ve bu bankalardaki katılma hesaplarına tasarruflarını yatıran mudilere düşen pay şeklinde tanımlanabilir.

1.5.2 İslam ve Kar Payı

İslam'da kar haddi yoktur. Ekonomik birimler istediği mal ya da hizmete aldatma olmamak şartıyla istediği fiyatı biçebilir. Ancak, ihtikar ve fahiş fiyatlar yasaklanmış olup, bu gibi durumlarda devlet tarafından fiyatlara kar haddi (narh) konulabilir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin fıkıh alimlerinden olan İbn-i Abidin, Redd-ül Muhtar isimli fıkıh kitabında fiyatların karaborsacılar gibi art niyetli kişiler tarafından insanları zor duruma sokacak derecede -malların gizlenmesi gibi yollarla artırılması durumunda devletin tüccarlara danışarak fiyatlara kar haddi koymasının İslam'a uygun olduğunu söylemiştir. Yine aynı kitapta bir malı peşin daha ucuz, veresiye (vadeli) veya taksitle daha pahalı satmanın İslam'a uygun olduğu belirtilmiştir (<http://www.dinimizislam.com>). Murabaha finansman yönteminde de peşin fiyatı taksitli fiyatına göre daha ucuz olan bir varlığın alışverişi söz konusudur.

Bakara suresi 275. ayet *"Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır"* şeklindedir. Bu ayete göre alışveriş yapmak ve bu alışverişten kar elde etmek İslam'a uygundur. Bu ayette ya da diğer ayetlerde kara dair bir had yoktur. Faizin yasak kılındığı ise Kuran'da açık bir şekilde belirtilmiştir. O halde tespit edilmesi gereken hangi ekonomik işlemlerin faizli, hangilerinin faizsiz olduğudur. Kar haddi konusuna hadis bazlı bakılacak olursa, Medine'de fiyatların arttığı bir dönemde Hz. Muhammed (s.a.v)'e gelen bir kar haddi konulması talebine Hz. Muhammed (s.a.v)'in: *"Fiyatları koyan Allah'tır. Rızkı genişleten, daraltan, gönderen yalnız O'dur. Ben Allah'dan bereket isterim"* dediği ve bir diğer hadiste ise Hz. Muhammed (s.a.v)'in: *"Kar haddi koymayın, fiyat koyan Allah'tır"* dediği rivayet edilmektedir. Burada Hz. Muhammed (s.a.v)'in karaborsacılık gibi faaliyetlerin olmadığı doğal düzene göre konuştuğu ve fiyatların belirlenmesinde arz-talep ilişkisine vurgu yaptığı düşünülmektedir. Hadise göre Allah'ın örneğin meyve ve sebze yönünden bir sene mahsulü bol vermesi fiyatları azaltırken, az vermesi fiyatları artırmaktadır (yani fiyatları koyan Allah'tır) (<http://www.dinimizislam.com>).

Kar haddiyle ilgili bir diğer hadis rivayeti ise şu şekildedir (<http://www.enfal.de>):

"Hz. Muhammed (s.a.v) Hakim b. Hizam (r.a)'a kendisine bir koyun alması için bir dinar verdi. Hakim b. Hizam (r.a)'da bu bir dinara bir koyun alıp, aldığı bu koyunu yüzde yüz karla iki dinara sattı. Daha sonra eline geçen iki dinarın bir dinarıyla tekrardan bir koyun aldı ve bu koyunla beraber elindeki bir dinarı Hz. Muhammed (s.a.v)'e getirdi. Hz. Muhammed (s.a.v) ise bu alışverişe hiçbir olumsuz

tepki vermedi, bu bir dinarı tasadduk etti ve Hakim b. Hizam (r.a)'a dua etti."

Sonuç olarak herhangi bir aldatma ve zulmetme olmadığı müddetçe yüzde yüz veya daha fazla oranda kar elde etmek İslam'a uygundur. İslam'da yasaklanan aldatma ve karaborsa gibi faaliyetler sonucu oluşan ve insanlara zulmeden fahiş fiyatlardır. Bunun dışında mal sahibi malını dilediği fiyattan satabilir.

1.6 FAİZLİ BANKALARIN FON FAALİYETLERİ

Faizli bankalar genel olarak vadesiz hesaplar ve vadeli hesaplar aracılığıyla olmak üzere ekonomik birimlerden fon toplarlar. Kredi vermek başta olmak üzere de ekonomik birimlere fon kullandırır. Fon toplarken ekonomik birimlerin bir kısmına oranı, ödeme günü vb. herşeyi önceden belirlenmiş faiz vaad ederler. Kredi aracılığıyla fon kullandırırken ise yine oranı, ödeme günü vb. herşeyi önceden belirlenmiş faiz talep ederler. Bu başlık altında öncelikle faizli bankaların fon toplama yöntemleri sonrasında ise fon kullandırma yöntemi olarak kredi kavramı incelenmiştir.

1.6.1 Faizli Bankaların Fon Toplama Yöntemleri

Faizli bankaların ana gelir kaynağı mudilerinden topladığı fonları kredi vererek faiz elde etmektir. Faizli bankalar mudilerinden genel olarak iki şekilde fon toplarlar. Bunlar vadesiz hesaplar ve vadeli hesaplar aracılığıyla. Vadesiz hesaplarda istisnalar hariç mudilere faiz ödemesi yapılmaz. Faizli bankalar vadesiz hesap sahiplerinin tasarruflarıyla kredi vererek faiz elde eder. Üstüne üstlük tüm hesap sahipleri düşünüldüğünde büyük meblağlara ulaşan hesap işletim ücreti gibi kesintiler yapılır. Faizli bankalar vadeli hesap sahiplerine ise tasarruflarını bankalarına yatırma karşılığı faiz verirler. Bu tasarrufları başkalarına kredi olarak kullandırarak ise verdikleri faizden daha fazlasını alırlar.

1.6.1.1 Vadesiz Hesap ile Fon Toplama

Vadesiz hesap; ekonomik birimlerin mevduat bankalarına yatıracığı fonlar için açılan, vadeye bağlanmamış ve istisnalar hariç faiz taahhüd edilmemiş hesaplardır. İslam hukukuna göre bu hesaba yatırılan paralar bankaya verilmiş faizsiz borç niteliğindedir ve banka borçlu mudi ise alacaklı konumundadır (Aktepe, 2010: 78). Genel olarak bu hesapların açılma amacı tasarrufların elde tutulmasının riskiyle bankada güvence altında saklanmasını değiştirmektir. Bunun dışında yanında para taşıma yerine, banka kartı kullanmanın getirdiği kolaylıklar da vadesiz hesapların açılma nedenleri arasında sayılabilir. Bankacılığın gelişmesi sonucu vadesiz hesaptaki paralar istenilen an bankaya gitmeye gerek kalmadan bankamatikler sayesinde çekilebilmekte, POS cihazları ve internet bankacılığı aracılığıyla kullanılabilir.

Vadesiz hesap yoluyla mudilerinin tasarruflarını toplayan bankalar, tüm mudilerinin aynı anda tasarruflarını talep etmeyeceği varsayımı ile bu tasarrufları hem kredi vererek ve hem de repo işlemlerinde kullanarak, faiz elde etmek için istediği gibi kullanırken, üstüne üstlük mudilerinden hesap işletim ücreti gibi çeşitli kesintiler yaparak tüm mudilerinin sayısı düşünüldüğünde büyük paralar elde etmektedir.

1.6.1.2 Vadeli Hesap ile Fon Toplama

Vadeli hesap; ekonomik birimlerin, bankaya yatıracığı fonlar için açılan, vadeye bağlanmış ve faiz taahhüd edilmiş hesaplardır. İslam hukukuna göre bu hesaba yatırılan paralar, bankaya verilmiş faizli borç niteliğindedir ve banka borçlu mudi ise alacaklı konumundadır (Aktepe, 2010: 78). Vade başında anaparaya ek olarak taahhüd edilen faizin vade sonunda ödenmesi için yatırılan fonun vade sonuna kadar çekilmemesi şartı vardır. Vade süresince bankanın kar ya da zarar etme durumuna bakılmaksızın, vade bitiminde faiz her koşulda mudiye ödenmek zorundadır. Bankanın bu fonu nasıl ve nerede kullandığının da hiçbir önemi yoktur. Aynı şekilde, bankalar kredi verdiğinde de kredi alanın kar ya da zarar etme durumuna bakılmaksızın, vade bitiminde anapara ve faiz borçlu tarafından her koşulda bankaya ödenmek zorundadır. Borçlunun bu krediyi nasıl ve nerede kullandığının da hiçbir önemi yoktur. Bankanın faizle borç alması ya da vermesinin

söz konusu olduğu her iki durumda da, tarafların borçlarını kasten ya da zarureten ödememesi durumunda kanuni düzenlemelerle bu borcun alacaklıya ödetilmesine çalışılmaktadır.

Burada faizli ve faizsiz bankaların farkları da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamaktadır. Faizsiz bankalarda katılma hesaplarına para yatırılırken, faizli bankaların vadeli hesaplarına para yatırılırken kesin bir faiz ödemesi taahhüd edildiği gibi kesin bir kar payı ödemesi taahhüd edilmemektedir. Ayrıca faizli bankaların aksine, faizsiz bankaların faaliyetlerinde kar ya da zarar etmesinin mudi için önemi vardır. Çünkü yalnızca gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin sonucunda kar elde edilmesi durumunda mudi kar payı alabilmekte ve zararın söz konusu olması durumunda ise mudi bu kez zarara ortak olmaktadır.

1.6.2 Faizli Bankaların Fon Kullandırma Yöntemi Olarak Kredi

Banka kredisinin kökeni M.Ö 2000'lere kadar dayandırılabilir. O tarihten bugüne kredi kavramı geçirdiği değişimlerle beraber günümüzdeki halini almıştır. Günümüzde faizli bankalar mudilerinden topladığı paraları, borç talep edenlere belirli bir süreliğine verirler ve anaparaya ilave bir fazlalık olarak faiz alırlar. Mudilerinden vadeli hesap sahiplerine faiz verirken, istisnalar hariç vadesiz hesap sahiplerine faiz vermezler. Banka kredisi genel olarak bu esasa dayanır. Bu başlık altında banka kredisi kavramı tanımlanmış, tarihi, sınıflandırılması, piyasası ve ekonomideki rolü incelenmiştir.

1.6.2.1 Banka Kredisinin Tanımı

Kredi kelimesi köken olarak Latince credere kelimesinden gelmektedir (Orman vd., 1992: 52). TDK kredi kavramını; *"ödünç alınan veya verilen mal, para; borç ödemede güvenilir olma durumu; güven, saygınlık ve itibar"* şekillerinde tanımlamıştır (<http://www.tdk.gov.tr>). Kredi elde tutulan para ile gelecekteki bir tarihe ilişkin alından daha fazla bir miktarda ödeme vaaadinin takas edilmesi (Ardıç ve Yılmaz, 2006: 67) ve satın alma gücünün belirli bir süre için kiralanması (Aktaran: Öztürk, 2014: 20) şekillerinde de tanımlanabilir.

Banka kredisi; faizli bankaların faiz elde etmek amacıyla, çeşitli nedenlerle

(ev-araba almak, tatile-hacca gitmek⁶, kumar oynamak, zina yapmak, silah satın alıp cinayet işlemek vs.) nakit para ihtiyacı içinde olan ve bankanın kredi verme kriterlerini sağlayan ekonomik birimlere, belirli bir vade ve faiz oranı ile verdiği borç şeklinde tanımlanabilir. Kredi talep eden ekonomik birimin bu krediyi nerede kullanacağını önemi yoktur.

Kredi işlemleri genel olarak bankalar aracılığıyla yapılır. Bankalar dışında, doğrudan doğruya şirketlerle kişiler, kişilerle kişiler ya da devletle kişiler arasında da yapılabilir. Bu tür kredi faaliyetleri de banka dışı kredileri oluşturur. Banka ve banka dışı kredilerin nihai olarak gerçekleştiği yer ise her zaman merkez bankalarıdır (Ardıç ve Yılmaz, 2006: 72).

1.6.2.2 Banka Kredisinin Tarihi

Banka kredisinin kökenine inmek için, bankacılığın kökenine inmek gerekir.⁷ Tarihte bankacılığın M.Ö 2000'li yıllarda Mezopotamya bölgesindeki Babil Devleti'nde başladığı rivayet edilir. Günümüzdeki bankacılık mantığının kökeni olarak da kabul edilebilecek şekilde, o zamanlar tapınaklara emanet edilen emanetlerin (örneğin arpa, buğday vs.) hepsinin aynı anda istenilmediğinin anlaşılması üzerine, din adamları bu emanetleri başkalarına bir karşılıkla kullandırmaya başlamıştır. İşte bu işin gerçekleştirildiği ilk tapınağın ilk banka, bu işlemi gerçekleştiren ilk din adamının ilk bankacı, bu emanetleri başkasına kullandırma işlemlerinin ilkinin kurumsal anlamda ilk kredi ve bu ilk krediden alınan fazlalığın ise kurumsal anlamda ilk faiz olduğu savunulabilir (Orman vd., 1992: 56).

Ortaçağ'da (476 Kavimler Göçü – 1453 İstanbul'un Fethi) doğan Hristiyanlık ve İslam dünyasında ekonomik durumlar İslam dünyasının lehine olmak üzere birbirinden farklıydı. Hristiyanlığın etkisindeki Ortaçağ Avrupa'sında faiz yasaktı. Mevcut kredi faaliyetleri de genel olarak günümüzdekinin aksine üretime yönelik değil, zaruri ihtiyaçların karşılanması amacıyla tüketime yönelikti. Daha sonra 1500'lerde ortaya çıkarılan Merkantilizm düşüncesi, 1600'lerde ortaya çıkarılan

6 Tezde savunulan düşüncelerden biri de bazı insanların tezle alakalı bazı dini ve iktisadi kavramlar konusunda bilgisinin yetersiz olduğudur. Hacca gitmek için bankadan faizli kredi çekmek Türkiye'de rastlanan bir durumdur. İslam'da faizin kesin bir biçimde yasak olmasına ayetler ve hadisler ışığında "Faiz ve Din İlişkisi" başlığı altında yer verilmişti. İslam'da faizli kredi çekip hacca gitmek uygun olmayan bir eylemdir. Buna rağmen insanların faizli kredi çekerek hacca gitmesi insanların bazı konularda bilgisinin yetersiz olduğu savunusunu desteklemektedir. Bu durumdan kurtulmak için de doğru kaynakların doğru bir biçimde okunması gerektiği düşünülmektedir.

7 Bu konuya Dünyada Faizli Bankacılığın Tarihi başlığı altında değinilmişti. Ek bilgi için bakılabilir.

Reform Hareketi ve 1700'lerde ortaya çıkarılan Endüstri Devrimi'yle beraber Hristiyan dünyasında faiz yasağı hemen hemen tamamen kaldırılarak, faizli faaliyetler günümüzdeki serbest halini almaya ve banka kredilerine ve faize dayalı kapitalist ekonomik düzen ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸ Aynı zamanda bu süreçte artan nüfusa paralel olarak ve yapısındaki değişikliklerle beraber kredi faaliyetlerinin hacmi ve çeşitliliği artarken, Babil Hükümdarı Hammurabi ile başladığı savunulan kredi hukuku da günümüzdeki sofistike halini almaya başlamıştır. Ortaçağ'da ekonomisi iyi olan İslam dünyasında bu iyi ekonomiye rağmen büyük hacimde bir faizli kredi faaliyetinin varlığı kaynaklarda geçmemektedir. Bunun İslam'daki faiz yasağı nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Büyük hacimde bir kredi faaliyetinin olmayışına rağmen, ekonominin ve cehbezlik ile sarraflık gibi finansal aracılık hizmetlerinin iyi durumda olması ekonomik gelişmişliğe bir kredi faaliyeti gelişmişliğinin eşlik etmesi gibi bir zorunluluğun olmadığına kanıttır (Orman vd., 1992: 56, 57).

Burada düşünülmesi gereken bazı kişilerce faiz yasağı varken kötü durumda olduğu, kaldırılınca iyi duruma geldiği savunulan Avrupa ekonomisinin, gerçekten faiz yasağının kaldırılmasıyla mı, yoksa teknolojik vb. gelişmelerle mi bu duruma geldiğidir? Günümüz dünyasına hakim faizli sistemle eş zamanlı olarak yaşayan, dünya çapındaki ve büyük orandaki insanların çektiği ekonomik ve dolayısıyla diğer boyutlardaki yoksulluklar, faizli sistemin kendisiyle beraber daha çok hayır mı, yoksa şer mi getirdiği ve bu ekonomik gelişmişliğin insanlığın genelini mi, yoksa küçük bir kesimini mi kapsadığı sorularını da beraberinde getirmektedir.

Türkiye'de banka kredileri ekonomide serbestleşmeye yönelik olan 24 Ocak 1980 Kararları'nın büyük etkisiyle 1980'lerin sonlarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu tarihe kadar banka kredilerinin yaygınlaşmamasına neden olarak ise ekonomide gerekli serbestliğin olmayışı, bankacılığın kanuni, araçsal ve teknolojik altyapısının yetersiz ve sorunlu olması, banka sayısının azlığı ve dolayısıyla rekabet ortamının olmayışı gösterilebilir. Nitekim o tarihlerde bankalar kanununda tacir olmayanlara verilecek kredilerin sınırlanması gibi maddeler mevcuttu ve mevcut bankalar da bu tarz engelleri kendi iç mevzuatındaki ayarlamalarla gidermeye çalışmaktaydı (Berk, 2001: 16, 19).

Türkiye'de zamanla bankaların ve banka kredilerinin hacminin artmasıyla beraber bankalararası kredi satma rekabeti de, faiz oranı, vade yapısı ve talebe

⁸ Hristiyanlıkta faiz konusuna ek bilgi için Faizin Tarihi ve İncil'de Faiz başlıklarına bakılabilir.

yönelik olarak şekillenen kredi türleri gibi çeşitli rekabet unsurları üzerinden artmıştır. Aynı zamanda milli kredi piyasaları da, globalleşmenin etkisiyle oluşan global kredi piyasalarına entegre olmaya başlamıştır. Bu entegrasyon beraberinde riskler de getirmiştir. Nitekim ABD'de banka kredisi kaynaklı olarak çıkan 2008 Global Finans Krizi'nin az ya da çok hemen hemen tüm dünya ülkelerinin kredi piyasalarını etkilemesi bu risklerin gerçekleşmesinin en büyük örneğidir.

1.6.2.3 Banka Kredilerinin Sınıflandırılması

Banka kredileri yatırım (üretim) - pazarlama (işletme) - tüketim kredisi, bireysel - kurumsal kredi, kısa (1 yıla kadar) - orta (1-5 yıl arası) - uzun (5 yıldan fazla) vadeli kredi, tarım – sanayi – ticari - emlak (konut) – mesleki – ihracat - ithalat vb. kredisi, özel - kamu sektörü kredisi, teminatl - teminatsız (açık) kredi, nakdi - gayrinakdi kredi, vadesi değiştirilebilen – vadesi değiştirilemeyen kredi, kredili mevduat hesabından sağlanan - kredi kartından sağlanan kredi gibi sınıflandırmalara tabi tutulabilir (Ardıç ve Yılmaz, 2006: 69-70 ve Orman vd., 1992: 57-58). Bu sınıflandırma güncellik arz etmekte olup değişiklik gösterebilmektedir (yenilerinin uygulamaya girmesi ve eskilerinin uygulamadan çıkmasıyla).

1.6.2.4 Banka Kredisi Piyasası

Banka kredisi piyasası banka kredisi arz ve talebinin karşılaştığı piyasadır. Kredi arzını fon fazlasına sahip ekonomik birimlerin fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere bu fon fazlasının bankalar aracılığıyla arz edilen miktarı oluşturur. Burada iki tarafta da amaç faiz elde etmektir. Bankaların oluşturduğu kaydi para da kredi arzının kaynaklarından sayılabilir. Kredi talebini ise üretim, tüketim, spekülasyon gibi amaçlarla fon talep eden ancak bu fona sahip olmayan ekonomik birimlerin bankalar aracılığıyla bu fona olan talepleri oluşturur (Ardıç ve Yılmaz, 2006: 68).

Kredi piyasasının mal ve hizmet piyasalarından bir farkı mal ve hizmet piyasalarında cari fiyattan istenildiği kadar mal ve hizmet satın alınabilirken, kredi piyasasında cari faiz oranından istenildiği kadar değil, ancak bankaların arz ettiği miktarda kredi satın alınabilmesidir.

1.6.2.5 Banka Kredilerinin Ekonomideki Rolü

Banka kredilerinin ekonomiye olumlu etkileri olarak; atıl biçimde bekleyen tasarrufları dolaşıma çıkarması, ekonomik birimleri tasarrufa teşvik etmesi, sermaye birikimine katkı sağlaması, küçük tasarrufların toplanarak büyük yatırımları finanse etmesini sağlaması, üretimi, istihdamı ve milli geliri artırması gibi etkileri savunulmaktadır.

Olumsuz etkileri olarak ise; kredi arzının artmasının enflasyon oranını artırması, banka faiziyle yaşayan pasif bir kesim ortaya çıkarması, kredi borcunu ödeyebilmek için insanlığa zararlı faaliyetlerde bulunan bir kesim ortaya çıkarması (cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık, gasp vb.), kredi borcunun ödenememesi durumunda kişi ve kurumların maddi-manevi zarar görmesi (iflas, intihar, itibar kaybı vb.), kredilerin geri dönüşünün olmaması durumunda ortaya çıkan olumsuzluklar (banka iflası, mudilerin zarar görmesi, ekonominin zarar görmesi vb.)⁹, gelir ve kaynak dağılımında adaletsizliğe neden olma gibi etkileri savunulmaktadır.

1.7 FAİZSİZ BANKALARIN FON FAALİYETLERİ

Faizli bankalar genel olarak vadeli ve vadesiz hesaplar aracılığıyla fon toplarken, faizsiz bankalar ise bu hesaplarla benzerlik arz eden özel cari hesap ve katılma hesapları aracılığıyla fon toplarlar. Faizli bankaların birçok fon kullandırma yöntemi varken, aynı şekilde faizsiz bankalarında birçok fon kullandırma yöntemi vardır. Faizli bankaların en çok kullanılan fon kullandırma yöntemi kredi iken, faizsiz bankaların en çok kullanılan fon yöntemi murabaha yöntemidir. Bu başlık altında faizsiz bankaların fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri incelenmiştir.

1.7.1 Faizsiz Bankaların Fon Toplama Yöntemleri

Faizsiz bankalar genel olarak özel cari hesaplar ve katılma hesapları aracılığıyla fon toplarlar. Özel cari hesaplar faizli bankaların vadesiz hesapları ile

⁹ Dünya tarihindeki en büyük örneği 2008 Global Finans Krizi'dir. Banka kredilerinin geri dönüşündeki sorunlar bu krizin nedenlerindendir.

benzerlik gösterirken, katılma hesapları ise faizli bankaların vadeli hesapları ile benzerlik gösterir. Özel cari hesaplarda mudilere kar payı verilmezken, katılma hesaplarında kar edilmesi durumunda mudilere kar payı verilir ve zarar durumunda ise mudilerde zarara ortak olur.

1.7.1.1 Özel Cari Hesap ile Fon Toplama

Faizsiz bankaların özel cari hesapları faizli bankaların vadesiz hesapları ile benzerdir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda özel cari hesap; *"Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar"* şeklinde tanımlanmıştır (BK, 2005: madde 3).

Özel cari hesap yoluyla mudilerden toplanan fonlarda faizsiz banka borçlu, mudi ise alacaklı konumundadır. Faizsiz bankaların bu hesaplardaki fonları kullanarak elde ettiği kazançların tamamı kendisine aittir. Mudilere hiçbir pay yoktur. Aynı şekilde ortaya çıkan zarar da tamamen bankaya aittir. Mudilere zararın hiçbir yansıması da söz konusu değildir. Banka bu fonları kullanarak gerçekleştirdiği faaliyetlerden zarar dahi etse mudilere talep ettiği anda fonlarını eksiksiz ödemekle mükelleftir. Ancak banka fonlarını koruduğu mudilerden bunun karşılığında para talep edebilir (masraflar vb. için). Mudiler özel cari hesaplardaki fonlarını bankalardan ve bankamatiklerden çekebilir ve aynı zamanda POS cihazları ve internet aracılığıyla fonlarını çeşitli ekonomik işlemler için kullanabilir.

1.7.1.2 Katılma Hesabı ile Fon Toplama

Faizsiz bankaların katılma hesapları faizli bankaların vadeli hesaplarıyla benzerdir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda katılma hesabı;

"Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kar veya zarara katılma sonucu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar" şeklinde tanımlanmıştır (BK, 2005: madde 3).

Faizsiz bankalarında toplanan fonların tamamına yakını (yaklaşık %90-95'ini) yerli ve yabancı para cinsinden açılan katılma hesaplarına yatırılan fonlar oluşturmaktadır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 33). Özel cari hesap yerine katılma

hesabının mudiler tarafından daha çok tercih edilme nedeni ise kar elde etme isteğidir.

Bir üst başlıktaki özel cari hesaptan farklı olarak, mudiler katılma hesabına bir fazlalık (kar payı) elde etme amacıyla fon yatırırlar. Aynı şekilde mudiler faizli bankaların vadeli hesaplarına da bir fazlalık (faiz) elde etme amacıyla fon yatırırlar. Katılma hesabı ile vadeli hesap bu yönüyle benzerdir. Ancak bu fazlalıkların elde edilme yöntemleri farklıdır. Katılma hesabına yatırılan fonlar için mudilere önceden vaad edilen bir kar payı ve hatta anaparanın aynen iade edileceğinin garantisi yoktur. Mudilerin katılma hesaplarındaki fonları kullanılarak yürütülen faaliyetlerden faizsiz banka zarar ederse mudi de zarara ortak olur. Bu durumda mudi kar payı almak bir yana, anaparasını bile aynen geri alamaz. Ancak bu zarar etme olasılığı pratikten ziyade teoride kalmaktadır.¹⁰ Vadeli hesaba yatırılan fonlarda ise faizli bankanın faaliyetlerinden kar ya da zarar ettiğine bakılmaksızın, faizli banka mudiye vade sonunda anapara ve anlaştıkları faizi ödemeyi garanti eder.

Faizsiz bankalarda yapısı ve işletilmesine göre birçok hesabın bir arada bulunduğu hesap gruplarına havuz denir. Döviz cinslerine göre çeşitli havuzlar oluşturulabilir. Havuz sisteminde mudilerin ilgili havuza yatırdıkları fonların tamamı birlikte yönetilir. Burada amaçlanan bazı hesapların atıl kalmasının, bazı hesaplar yüksek kar elde ederken diğerlerinin zarar etmesinin engellenmesidir. Her mudiye edilen kar ya da zarar havuzdaki ağırlığına ve paylaşım oranına göre yansıtılır. Özel fon havuzları ve genel fon havuzları olmak üzere iki havuz türü vardır. Özel fon havuzlarının özellikleri olarak yalnızca belirli tarihlerde fon giriş-çıkışı olabilmesi, vadesinin üç aydan az olamaması, günlük kar payı dağıtımının olmaması, finansman süresinin sonunda tasfiye edilmesi ve benzerleri sayılabilirken, genel fon havuzları tersi özelliklere sahiptir (Özsoy Ş., 2012: 141-142).

10 Türkiye'deki faizsiz bankalara en sık yöneltilen sorulardan biri, kendilerini faizli bankalardan ayırt edici bir özellik olarak savundukları zarar etme riskinin neden hep teoride kaldığı pratikte hiç gerçekleşmediğidir. Bunun nedeni faizsiz bankaların katılma hesaplarına yatırılan fonları kullanarak birçok yatırımda bulunması (yumurtaları tek bir sepete koymaması) ve bu yatırımların büyük çoğunluğunun karla sonuçlanmasıdır. Zarar edilen yatırım sayısı ise kar edilen yatırım sayısının hem sayı hem de parasal büyüklük olarak hep altında kalmıştır. Bu nedenle bugüne kadar toplam kar, toplam zararı hep aştığı için faizsiz bankalar mudilerine hep kar dağıtmış hiç zarar ettirmemiştir. Zarar edilen yatırımlar yalnızca mudilere dağıtılacak kar payı miktarını düşürmüştür.

1.7.2 Faizsiz Bankaların Fon Kullandırma Yöntemleri

Genel olarak özel cari hesaplar ve katılma hesapları ile fon toplayan faizsiz bankalar bu fonları birçok yöntemle kullandırır. Faizli bankaların da fon kullandırmada birçok yöntemi vardır. Faizsiz bankalar zaman geçtikçe yeni fon kullandırma yöntemleri bulmaktadır. Yeni yöntemlerin doğmasına paralel olarak İslam'a uygunluğunun denetlenmesi ihtiyacı da doğmaktadır. Bu yöntemlerin doğmasına neden olarak müşterilerden gelen talep ve faizli bankalarla rekabet gösterilebilir.

Bu başlık altında birçok fon kullandırma yöntemi olan faizsiz bankaların bu yöntemlerinden mudarebe, müşareke, selem, leasing, teverruk, sukuk ve karz-ı hasenin incelemesi yer almaktadır. Faizsiz bankaların en çok kullanılan fon kullandırma yöntemi olan murabaha yöntemine ise tezin ana konusu olması hasebiyle başlı başına bir bölüm ayrılarak bu yöntem ikinci bölümde incelenmiştir.

1.7.2.1 Mudarebe

Kökeni İslam öncesine kadar dayanan mudarebe yöntemi (Özsoy Ş., 2012: 174), Ortaçağ Avrupa'sında da Commenda adıyla yaygın olarak kullanılmıştır (Öztürk, 2014: 97). O dönemlerde bu yöntem sermayeye sahip olan ancak bu sermayeyi kullanamayan ve tersi niteliklere sahip olan kişilerin anlaşmasıyla para kazanmak amacıyla kullanılırdı (Özsoy Ş., 2012: 174).

Faizsiz bankacılık kapsamında mudarebe; para kazanmak amacıyla faizsiz bankanın sermayesini ve girişimcinin emeğini ortaya koyarak iktisadi bir projenin hayata geçirilmesine olanak sağlayan finansman yöntemi olarak tanımlanabilir.

Mudarebede girişimci gerçek veya tüzel kişi olabilir. Banka sermayesini girişimciye tahsis etmeden önce girişimci ve projeyle ilgili tüm araştırmaları yapar. Sonrasında projeyi onaylarsa girişimciyle sözleşme yapar. Sözleşmede projenin kar etmesi durumunda kar miktarının taraflara hangi oranlarda dağıtılacağı belirlenir. Bu dağıtım genellikle girişimciye %20-25 ve bankaya %75-80 civarındadır. Projenin uygulanması sonrası zarar ortaya çıkması durumunda zararın tamamı bankaya ait olur. Girişimcinin zararı yalnızca emek ve vakit israfıdır. Ancak, zarar da girişimcinin ihmali, kasıtlı hatası vb. varsa banka hukuki olanaklar çerçevesinde bu zararı girişimciden talep edebilir. Ayrıca, banka zarar etme riskine karşı girişimciden

teminat istemek (kefil, rehin, ipotek vb.) ve sermayesi için tekafül sigortası yaptırmak gibi önlemler alabilir (Özsoy Ş., 2012: 174-176).

Türkiye'de vade uyumsuzluğu (bankaya yatırılan fonlar genelde kısa, mudarebe projesi ise uzun vadelidir), kanuni sorunlar, teknik sorunlar, kayıt dışı ekonomi kaynaklı sorunlar ve riskin yüksek oluşu gibi nedenlerden dolayı mudarebe yöntemi faizsiz bankalar tarafından hemen hemen hiç kullanılmayan bir yöntemdir. Mudarebe diğer finansman yöntemlerinden risk sermayesine (venture capital) benzemektedir. Benzer yönler olarak iki yönteminde genellikle yüksek riskli ve yüksek karlı projeleri finanse etmek için kullanılması, sermayedar ve girişimci için belirlenen kar payı oranlarının birbirine yakın olması gösterilebilir. İki yöntemin benzer olmayan yönü olarak fon toplama hususu gösterilebilir. Mudarebe yöntemini uygulayan faizsiz bankalar fon toplarken İslami hassasiyetleri gözetmektedir. Risk sermayesi yöntemini uygulayan faizli bankalarda ise böyle bir hassasiyet gözetilmemektedir. Günümüzde faizli bankaların topladığı fon miktarı, faizsiz bankaların topladığı fon miktarından daha fazla olduğu için de, bir mudarebe projesi için kullanılabilecek fon miktarı, bir risk sermayesi projesininkinden daha az olmaktadır. En çok ABD'de ve genellikle yeni teknolojilerin arzı için kullanılan risk sermayesi yöntemi Microsoft, Google ve Facebook'un kurulmasına da katkı sağlamıştır (Özsoy Ş., 2012: 176).

1.7.2.2 Müşareke

Müşareke, bir tarafta faizsiz bankanın sermaye koyarak, diğer tarafta ise uzmanlık sahibi gerçek veya tüzel kişinin hem sermaye hem de emek koyarak yer aldığı, iki tarafında yönetimde hak sahibi olduğu, bir projenin ortaklık esasına dayalı olarak uygulanmasına imkan veren bir finansman yöntemi olarak tanımlanabilir.

Projenin uygulanması sonucu kar edilmesi durumunda, elde edilen kar sözleşmede başta belirlenen oranlar üzerinden taraflar arasında dağıtılır. Zarar durumunda ise, zararın taraflar arasında dağılımı, sermayedeki oranları baz alınarak gerçekleştirilir. Müşareke ile mudarebe farkları olarak ise; müşarekede girişimcinin de projeye sermaye koyması, girişimcinin projeye hem emek hem de sermaye koyması nedeniyle kar payı oranının bankaya göre daha fazla olması, mudarebede yalnızca girişimci projenin yönetiminde hak sahibiyken müşarekede iki tarafında yönetimde hak sahibi olması sayılabilir. Projenin yönetimini banka ve girişimcinin

dışında bir üçüncü taraf da yapabilir. Böyle bir durumda üçüncü tarafa ödenen ücret projenin maliyetine eklenir (Özsoy Ş., 2012: 178-180).

Azalan Müşareke: Müşarekenin girişimcinin projeye konu olan varlığa (örneğin internet sitesine) tamamen sahip olma isteğiyle, bankanın projedeki hisselerini satın alarak söz konusu varlığa tamamen sahip olabildiği şeklindedir. (Özsoy İ., 2012: 66-67).

1.7.2.3 Selem

Selem; peşin ödeme ve vadeli alım şeklinde gerçekleşen bir ekonomik işlemdir. Klasik anlamda seleme örnek verilecek olursa; bir ekonomik birim tarafından (örneğin kabzımal), bir çiftçiye henüz üretilmemiş bir mal için sipariş verilir (örneğin 10 ton domates) ve malın bedelini peşin ödenir. Çiftçi ise aldığı bu parayla üretimi gerçekleştirir ve bedelini ödeyen ekonomik birime malı teslim eder. Çiftçi bu sayede hem üretimini gerçekleştirmiş ve hem de maliyetinin üzerinde bir fiyata malını satarak kar elde etmiş olur. Aynı şekilde malın alıcısı da malı maliyetinin üzerinde bir fiyata satarak kar elde eder.

Faizsiz bankaların uyguladığı modern anlamda selemde ise; bankanın da faaliyete dahil olmasıyla taraf sayısı üçe çıkar. Taraflar; banka, mal üreticisi ve malın alıcısıdır. Bankanın sağladığı finansmanla malı üretecek olan ekonomik birim (örneğin çiftçi), malı ürettikten sonra mal alıcıya teslim edilir. Çiftçi, bankadan aldığı finansmanla hem malını üretmiş ve hem de maliyetinin üzerinde bir fiyatla bankaya satarak kar elde etmiş olur. Aynı şekilde bankada, malı aldığı fiyatın üzerinde bir fiyata alıcıya satarak kar elde eder. Mal alıcısı da (örneğin kabzımal) malı bankadan aldığı fiyatın üzerinde bir fiyatla satarak kar elde eder. Sonuç olarak üç tarafta kazançlı çıkmış, üretim miktarı artmış, yeni vergiler doğmuş ve ödenmesiyle milli gelir artmış, arz artarak halkın talebinin karşılanmasına katkı sağlanmış olur. Malın ihraç edilmesi durumunda ise ülkedeki döviz miktarı artmasıyla eğer döviz ihtiyacı varsa dış dengenin sağlanmasına katkıda bulunulur.

İster klasik ister modern anlamda selem olsun, bu yöntemin İslam'a uygun olabilmesi için, en baştan faaliyetle ilgili herşeyin taraflar arasında net bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bunlar; malın türü, niteliği, fiyatı (hem üreticiden bankaya hem de bankadan müşterisine), teslim tarihi (hava durumu gibi elde olmayan nedenlerle teslim tarihinde değişiklik ya da hiç teslim edememe durumu söz konusu olabilir),

diğer teslim şartları ve diğer maliyetler olarak sayılabilir.

1.7.2.4 Leasing

İcare ve finansal kiralama olarak da bilinen leasing; bir yatırım varlığının (örneğin inşaat kepçesi) mülkiyeti leasing şirketinde kalarak (örneğin faizsiz banka), belirlenen kiralar karşılığında kullanım hakkının kiracıya verilmesi (örneğin banka müşterisi) ve sözleşmede belirtilen sözleşme süresi sonunda, malın mülkiyetinin kiracıya geçmesini sağlayan bir fon kullandırma yöntemidir. Leasing bir finansal kiralama sözleşmesine dayalı olmalıdır. Sözleşme süresi sonunda, malın mülkiyet hakkı sembolik bir devir bedeli ile kiracıya devredilir (<http://www.kuveytturk.com.tr>).

Leasing yöntemi iki şekilde uygulanabilir:

Birinci olarak: Faizsiz banka söz konusu varlığı satıcısından satın alır ve müşterisine kiralar.

İkinci olarak: Faizsiz banka müşterisi kendi sahibi olduğu varlığı bankaya peşin olarak satar. Banka söz konusu varlığın sahibi olur. Banka daha sonra bu varlığı aynı müşteriye kiralar. Burada müşterinin amacı nakit para elde etmek, bankanın amacı ise kar elde etmektir. Bankanın bu varlıktan aldığı kiralardan toplamı varlığın alım maliyetinden fazladır. Bu fazlalık bankanın kar miktarıdır.

1.7.2.5 Teverruk

Teverruk vadeli fiyattan alınan bir varlığın peşin fiyattan satılması işlemidir. Bu işlemde söz konusu varlığı vadeli fiyattan alıp peşin fiyattan satan tarafın amacı nakit paraya ulaşmaktır. Teverruk yönteminin birçok çeşidi vardır. Genel olarak faizsiz bankalar teverruk yöntemini şu şekilde uygular:

Nakit para ihtiyacı olan ekonomik birim bankaya başvurur. Taraflar nakit para tutarı üzerinde anlaşır. Taraflar arasında sözleşme yapılır. Banka üzerinde anlaşılan tutardaki nakit parayı elde etmek için ulusal ya da uluslararası piyasalardan bu değerde varlık satın alır (örneğin platin, nikel vb.). Banka daha sonra peşin fiyattan satın aldığı bu varlığı sözleşmede üzerinde anlaşılan vadeli fiyattan müşterisine satar. Daha sonra da müşterisinin adına bu varlığı (müşterisinin bankaya verdiği vekaletle) yine ulusal ya da uluslararası piyasalarda peşin olarak satar. Son olarak elde edilen

nakit parayı müşteriye verir. Müşteri de sözleşmede anlaşılan şekilde borcunu bankaya öder. Böylece müşteri ihtiyacı olan nakit paraya ulaşmış olurken, banka da kar elde etmiş olur (Bayındır, 2012).

Bankanın önce söz konusu varlığı peşin satın alması, sonra bu varlığı müşteriye vadeli olarak satması ve daha sonra bu varlığı müşterinin verdiği vekaletle müşteri adına peşin olarak satarak nakit parayı müşteriye vermesi işlemleri sistemin buna imkan tanıyacak seviyede gelişmiş olması sayesinde hızlı bir şekilde gerçekleştirilir. Söz konusu varlığın ilk satıcısı ve nihai alıcısı en baştan bile belirlenebilir. Bunun dışında söz konusu varlıkların fiziki teslimi yerine mülkiyet belgeleri teslim edilir. Bu sayede işlem yükü ve maliyeti azaltılır.

1.7.2.6 Sukuk

Sukuk; ticari bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımı işlemidir. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifika oranında ortak olurlar ve bu varlıktan elde edilen kardan ortaklıkları oranında pay alırlar (<http://www.tkbb.org.tr>).

Çeşitleri olan sukuk yönteminin işleyişi genel olarak şu şekildedir: Finansman talebi olan kaynak ekonomik birim sahibi olduğu bir varlığı varlık kiralama şirketine (faizsiz bankaya) devreder, varlık kiralama şirketi de bu varlık üzerinden kira sertifikaları oluşturup ihraç ederek ulusal ya da uluslararası piyasalardan fon temin eder ve bu fonlarla kaynak birimin finansman talebi karşılanır (Aktaran: Öztürk, 2013: 41).

1.7.2.7 Karz-ı Hasen

Karz-ı hasen güzel borç şeklinde çevrilebilir. Bu borç işleminde borç veren vade sonunda verdiği tutardan başka hiçbir fazlalık talep etmez. Örneğin; Muhammed, Ali'ye bir ay vadeyle 1000 Türk Lirası borç verir. Vade sonunda Ali, Muhammed'e 1000 Türk Lirasını geri verir. Bu işlemde amaçlanan Allah'ın rızasını kazanmak ve borca ihtiyacı olanın bu ihtiyacını karşılamaktır.

Karz-ı hasen İslam'ın iki ana kaynağı olan ayet ve hadislerde teşvik edilmiş ve övülmüştür. Faizsiz bankalar faizsiz bir fon kullandırma yöntemi olan bu yöntemi güvendikleri kişi ya da kurumlara karşılıksız borç vererek, diğer fon kullandırma

yöntemlerine göre çok düşük miktarda da olsa uygulamaktadırlar. İnsanların İslam'ı uyguladığı nispette bu yöntemin kullanımının da artacağı kesindir.

İKİNCİ BÖLÜM

MURABAHA VE KREDİ SİSTEMİ İLE MUKAYESESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Murabaha finansman yöntemi klasik murabaha ve modern murabaha şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir. Klasik murabaha İslam hukukunda yer alan vadeli bir satış türüdür. Modern murabaha ise klasik murabahanın faizsiz bankalarca uygulanan versiyonuna verilen addır. Modern ve klasik murabaha aynı esasa dayanmaktadır. Tezde incelenen modern murabaha kavramıdır.

Modern murabaha esas olarak faizsiz bankanın müşterisinin talep ettiği bir varlığı peşin satın aldıktan sonra üzerine kar payı koyarak bu varlığı müşterisine taksitli satma işleminden ibarettir.

Modern murabaha finansman yöntemi İslam'ın faiz yasağına uymak isteyen ekonomik birimler için geliştirilmiştir. Bu nedenle faizsiz bankaların modern murabaha uygulamasının İslam'ın faiz yasağına uygunluğu büyük önem arz etmektedir. Tezin ana inceleme konusuda modern murabaha uygulamasının İslam'a uygunluğudur. Bu konunun incelemesi "İslam'da Murabaha" başlığı altında yer almaktadır.

Bu bölümde murabaha finansman yönteminin tanımı, mevzuattaki yeri, kapsamı, tarihi ile murabaha ve kredi sisteminin mukayesesi konuları yer almaktadır. Ayrıca modern murabaha yönteminin pratikteki en güncel halinin sunulması amacıyla Kuveyt Türk ve Türkiye Finans katılım bankalarının Kırıkkale şubeleri üzerinde uygulanan mülakat yöntemi ile "Türkiye'de Murabaha Uygulaması" başlığı oluşturulmuştur.

2.1 MURABAHANIN TANIMI, MEVZUATTAKİ YERİ VE KAPSAMI

Faizsiz bankaların en çok talep edilen fon kullandırma yöntemi olan murabaha yöntemi genel olarak faizsiz bankanın müşterisinin talep ettiği varlığı peşin olarak satın alarak müşterisine taksitli olarak satma işlemidir. Murabaha yöntemi mevcut 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda kendisine kurumsal ve bireysel

finansman desteği adlandırmaları ile yer bulmuştur. Murabaha işlemine İslam'a uygun olmak şartıyla mal-hizmet, menkul-gayrimenkul ve hak konu olabilir. Bu başlık altında murabahanın tanımı, mevzuattaki yeri ve kapsamı konuları incelenmiştir.

2.1.1 Murabahanın Tanımı

TDK murabahayı "*Bir malı üzerine kar koyarak satma; tefecilik; karaborsa*" şekillerinde tanımlamıştır (<http://www.tdk.gov.tr>).¹¹ TDK'nın ilk tanımı faizsiz bankaların tanımıyla uyuşsa da, tefecilik ve karaborsa şeklindeki ikinci ve üçüncü tanımları faizsiz bankaların uyguladıklarını savundukları murabaha uygulamasıyla taban tabana zıttır. Çünkü tefecilik yüksek faiz karşılığı borç vermeye dayanan ve İslam'da kesin olarak yasaklanan faizli bir işlemdir. Faiz konusuna birinci bölümde detaylı olarak yer verilmişti. Karaborsacılık ise yine İslam'da kesin olarak yasaklanan, mal ve hizmetlerin fiyatlarının halkın geneline zulüm edecek düzeyde olduğu gayrimeşru bir piyasa türüdür. Karaborsacılık konusuna da birinci bölümdeki "İslam ve Kar Payı" başlığı altında değinilmişti. Peki TDK tefecilik ve karaborsa tanımlamalarını neye dayanarak yapmıştır? Osmanlı Devleti'ndeki bazı ekonomik birimlerin murabaha uygulamasının buna neden olduğu düşünülmektedir. Nitekim Abdülaziz Bayındır "Ticaret ve Faiz" adlı eserinde (2007: 260) Osmanlı Devleti dönemindeki murabaha uygulamalarına örnek olarak şunları vermiştir:

"Bir kişi bir malını borç para verecek olanın önüne koyar ve: "Bunu sana 1000 liraya sattım." der; o kişi de bu malı satın ve teslim alır ve parayı öder. Sonra malını 1000 liraya satan kişi bu malı alan kişiye: "Bu malı, bedelini bir yıl sonra ödemem şartıyla bana 1100 liraya sat." der; o da satar ve teslim eder. Bu şekilde alınmak istenen 1000 liralık borç, faiziyle beraber 1100 lira olarak ödenmek şartıyla ve bir sene vadeyle alınmış ve göstermelik alışveriş yoluyla %10'luk faize de kar görüntüsü verilmeye çalışılmış olunur."

"Osmanlı döneminde kurulan bankalardan Emniyet Sandığı'nda bir cep saati varmış. Kredi alanların ödeyecekleri faizi meşrulaştırmak için her gün defalarca satılır; müesseseye hibe edilirmiş. O zaman bu gibi yöntemlerle çalışan çok sayıda para vakfı varmış. Bunlar halka kredi verir; alacakları faizi de bu şekildeki

¹¹ Murabaha klasik ve modern murabaha olarak ikiye ayrılabilir. Modern murabahayı faizsiz bankaların murabaha uygulaması karşılamaktadır. İslam hukukunda yer alan klasik murabahayı ise bu bankaların varlığından önce de var olan ekonomik birimlerin murabaha uygulaması karşılamaktadır. Tezde incelenen modern murabahadır.

göstermelik satışlarla meşru göstermeye çalışırlarmış."

Klasik murabaha İslam hukukunda (fıkıhta) bey'i müeccel (vadeli ya da veresiye satış) kapsamına giren bir satış türüdür (Özulucan ve Özdemir, 2010: 38). Artma, kazandırma, kar hakkı tanıma, peşin alıp vadeli satma vb. karşılıklar verilen murabaha kelimesi Arapça ribh (kar, kazanç, faiz) kökünden türeyen mufaale kalıbında bir mastardır (Bayındır, 2005: 76-77).

Faizsiz bankaların en çok talep edilen fon kullandırma yöntemi olan murabaha; *"Bankanın, müşterisinin ihtiyacı doğrultusunda bir mal veya hizmeti satıcısından peşin alıp üzerine kar ilave ederek o müşteriye vadeli şekilde satması işlemi"* şeklinde tanımlanabilir (Özsoy Ş., 2012: 163).

Murabaha ekonomik birimlerin mal-hizmet, menkul-gayrimenkul, hak vb. varlıklara sahip olmak için, faizsiz bankalardan kısmen veya tamamen finansman desteği almasına olanak sağlayan ve bu desteğin karşılığı da bankaya kar elde ettirilerek ödenen, faizsiz olarak finansman ihtiyaçlarını karşılamak isteyen ekonomik birimleri faizli kredilere gebe kalmaktan kurtaran bir finansman yöntemi olarak da tanımlanabilir. Burada murabaha faizsiz bir finansman yöntemi olarak tanımlanmıştır. Bu murabahanın teorik tanımıdır. İslami hassasiyetleri nedeniyle murabaha yöntemini talep eden ekonomik birimlerin beklentisi de bu tanımdaki gibidir. Murabahanın pratik tanımıyla teorik tanımının birbiriyle örtüşüp örtüşmediği ise tezin ana inceleme konusu olup bu inceleme ilerleyen sayfalarda yer almaktadır.

Murabaha yönteminde üç taraf vardır; banka, banka müşterisi ve banka müşterisinin talep ettiği varlığın satıcısı. Murabaha işlemi genel olarak, bankanın müşterisinin sahip olmak istediği varlığı ilgili satıcıdan peşin olarak satın alıp (ya da vekaletle müşterisine satın aldırıp), müşterisine vadeli olarak ve aldığı fiyatın üzerine bir kar koyarak satmasından ibarettir.

Bir murabaha işlemindeki üç tarafta bu işlemde fayda sağlar. Murabahanın bankaya faydası peşin alıp vadeli satma işleminden sağlanan kardır. Ayrıca bankanın kar etmesi demek, katılma hesabı sahiplerinin de kar etmesi demektir. Bu da ilgili katılım bankasına rağbeti artıran, dolayısıyla fayda sağlayan bir durumdur. Satıcı için faydası da bankanınki gibi karlı bir satış yapmasıdır. Banka müşterisi için faydası ise sahip olmak istediği varlığa sahip olması (peşin fiyatından daha yüksek bir bedelle ancak vadeli) ve faize bulaşmama isteği varsa bu yönde üzerine düşeni yapmış

olmasıdır.

Bir murabaha işleminde banka müşterisi söz konusu varlığı peşin olarak satın alabilecek durumdayken, nakit parayı çeşitli nedenlerle elde tutma isteği nedeniyle de murabaha yöntemini kullanabilir. Bir murabaha işlemine konu olan varlık eğer yurtiçinden alınıyorsa bir yurtiçi alışveriş, eğer yurtdışından alınıyorsa ise bir ithalat söz konusu olmuş olur.

2.1.2 Murabahanın Mevzuattaki Yeri

Murabaha 01.11.2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan BDDK'dan Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin 19. maddesinde faizsiz bankaların fon kullandırma yöntemleri arasında kurumsal ve bireysel finansman desteği adlandırmaları ve ayrımıyla aşağıdaki usul ve esaslarla kendine mevzuatta yer bulmuştur (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik [BKİİY], 2006: madde 19):

"a) Kurumsal Finansman Desteği: Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dahilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasının muhafazası zorunludur."

"b) Bireysel Finansman Desteği: Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin muhafazası zorunludur."

Mevzuatta kurumsal ve bireysel finansman desteği şeklinde bir ayrım yapılsa da murabaha yöntemi bu iki kavramı da karşılamaktadır. Bu iki kavram arasında kurumsal finansman desteğinin tüzel kişilere finansman desteği sağlaması ve daha çok üretime yönelik olması, bireysel finansman desteğinin gerçek kişilere finansman desteği sağlaması ve daha çok tüketime yönelik olması şeklinde bir ayrım yapılabilir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 48. maddesinin ikinci fıkrasında kurumsal ve bireysel finansman desteği kredi olarak sayılmıştır (BK, 2005: madde 48). Faizsiz bankalar faizle özdeşleşen kredi kavramının yerine finansman kavramını kullanmayı

tercih etmektedirler.

2.1.3 Murabahanın Kapsamı

Türkiye'de mevcut 5411 sayılı Bankacılık Kanunu (2005) yürürlüğe girmeden 4389 sayılı Bankalar Kanunu (1999) yürürlükteyken şimdinin katılım bankaları ÖFK olarak faaliyette bulunmaktaydı. Son bankacılık kanunu ile katılım bankaları hem yeni bir adlandırmaya, hem banka statüsüne ve hem de yeni uygulama alanlarına sahip olmuştur. Nitekim özel finans kurumları menkul kıymetler ve haklar (örneğin isim hakkı) konusunda ekonomik birimlere finansman desteği sağlayamazken, son kanunla beraber katılım bankaları için bu konuda herhangi bir engel kalmamıştır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 38). Mevzuatta katılım bankalarının mal-hizmet, menkul-gayrimenkul ve hak konusunda finansman desteği sağlayabileceği geçmektedir (BKİİY, 2006: madde 19).

Murabaha yöntemiyle hangi varlıklara finansman desteği sağlanabileceğine örnek olarak; şirketlerin ihtiyaç duydukları hammadde, mamul, yarı mamul, makine, teçhizat vb. varlıklar ve bireylerin ihtiyaç duydukları ev, araba, işyeri vb. varlıklar verilebilir.

Murabaha yöntemiyle hangi varlıklara finansman desteği sağlanamayacağına örnek olarak ise; gerçekte var olmayan şeyler, parasal olmayan varlıklar, bankaya murabaha için başvuran kişinin zaten sahibi olduğu varlıklar, kamuya zararlı mallar, borç niteliğindeki vergi, ceza, harç, vize ücreti vb., İslam'a uygun olmayan içki, sigara, domuz eti, müstehcen yayın, kumarhane malzemeleri, putlar, batıl bir dinin sembolleri, sadece haram işler için kullanılan ürünler vb. ve döviz ve altın gibi taksitle satımı İslam'a uygun olmayan varlıklar verilebilir (Aktepe, 2010: 98-101). Dövizin ve altının peşin olarak alışverişi İslam'a uygundur. Ancak vadeli satışı ileride bu varlıkların değerinin ne olacağı belli olmadığından ve taraflardan birinin zarar görmesine neden olabileceğinden İslam'a uygun değildir. Bu konuya birinci bölümdeki "Hadislerde Faiz" başlığı altında değinilmiştir.

2.2 MURABAHANIN TARİHİ

Murabaha finansman yöntemi için klasik ve modern murabaha şeklinde bir ayrım söz konusudur. İslam hukuku kapsamında yer alan klasik murabaha ile modern murabahanın farkı modern murabahanın faizsiz bankalar tarafından uygulanmasıdır. Klasik murabahanın kökeni İslam'ın doğduğu 7. yüzyıla, modern murabahanın kökeni ise modern murabaha hakkındaki ilk fikrin ortaya atıldığı 20. yüzyıla dayandırılabilir.

2.2.1 Klasik Murabahanın Tarihi

Klasik murabaha İslam hukukunda yer alan bir vadeli satış türüdür. Klasik murabaha İslam coğrafyasında cehbez ve sarraf denilen kişilerce yapılırken, Osmanlı Devleti'nde esnaf sandıkları ve para vakıfları tarafından da yapılmıştır. Bu para vakıflarında en çok kullanılan fon kullandırma yöntemi günümüzde modern murabahanın faizsiz bankalarda en çok kullanılan fon kullandırma yöntemi olduğu gibi klasik murabahadır (İştar, 2009: 39, 83).

Osmanlı Devleti'nde bazı kişi ya da kurumlar tarafından klasik murabaha yönteminin amacından saptırılarak, İslam'a uygun olmayan şekillerde uygulanması ve faizsiz bir işlemmiş süsü verilerek faizli bir işleme dönüştürülmesi İslami hassasiyetlere sahip kişiler tarafından tepki görmüştür. Bu durum klasik murabaha kavramının zamanla faizcilik, tefecilik, karaborsacılık gibi karşılıklar almasına da neden olmuştur. Ayrıca yüksek faizle borç veren bankerlere murabahacı denilmeye başlanmıştır (Bayındır, 2007: 260).

Osmanlı'nın son dönemlerinde 1852, 1864 ve 1887 tarihli bir dizi fermanla faiz kanuni hale getirilmiştir. Bu fermanların en önemlisi 1852 yılında çıkarılan ve faiz oranını %9 ile sabitleyen murabaha kararnamesidir. Bir çok değişikliğe uğrayan ve Cumhuriyet döneminde de uygulanan murabaha kararnamesi 01.01.1957 tarihinde Türk Ticaret Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır (İştar, 2009: 47). Osmanlı'da faizin kanuni hale gelmesine ve klasik murabaha yönteminin amacından saptırılarak faizle ilişkilendirilmesine devletin ve vatandaşların İslam'dan

uzaklaşması neden olarak gösterilebilir.

2.2.2 Modern Murabahanın Tarihi

1940-74 yılları arası faizsiz bankacılık konusunda yapılan yazılı çalışma sayısı yirmi civarındadır (Zerka ve Neccar, 2011: 26). Bir rivayete göre modern anlamda ilk faizsiz banka fikri Muhammed Üzeyir tarafından 1955'de ortaya atılmıştır. Uygulamada ise ilk faizsiz banka deneme amaçlı olarak 1963 yılında Mısır Mit Gamr'da A. Muhammed Abdülaziz en-Neccar tarafından Mit Gamr Tasarruf Bankası adında kurulmuştur (Akın, 1986: 110). 1971 yılında yine Mısır'da bu kez Kahire'de hem iktisadi hem de içtimai amaçlı olarak kurulan ve 1972'de faaliyete geçen Nasır Sosyal Bankası'nın ise modern anlamda kurulan ilk faizsiz banka olduğu rivayet edilmektedir (Gökçe, 1996: 870).

Modern anlamda faizsiz bankacılık konusunda ilk düşünen ve yazarlar arasında modern murabaha fikrini ortaya atan olmamıştır. Modern murabaha fikrini ilk olarak Dr. Sami Hammud 1976'da takdim ettiği doktorasında ortaya atmıştır. Modern murabaha yöntemi sonradan çıkmış ama boynuzun kulağı geçtiği gibi faizsiz bankacılığın diğer fon kullandırma yöntemlerini geçmiştir (Zerka ve Neccar, 2011: 60).

2.3 İSLAM'DA MURABAHA

Murabahayla ilgili bir ayet ya da hadis bulunmamaktadır. Ancak dolaylı olarak ayet ve hadislerle murabaha arasında bir bağlantı kurulmaya ve bu şekilde murabahanın İslam'a uygunluğunun tespitine çalışılmıştır. Murabahanın İslam'a uygunluğunun tespiti için bir murabaha işleminde cereyan eden şu iki kavramın İslam'a uygunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir:

- Vadeli satış.
- Vade farkı.

İnsanların özelliklerinden biri de birbirlerinden farklı düşünebilmesidir. Her

konuda olduğu gibi murabahanın İslam'a uygunluğu konusunda da farklı düşünceler vardır. İnsan en uç konuları bile tartışabilen bir varlık olduğu için murabahanın İslam'a uygunluğu konusunda hem müspet hem de menfi düşüncelerin olması değil olmaması anormal olurdu. Aşağıda murabahayla bağlantı kurulabilecek ayet, hadis, kişi ve kurumların düşünceleri ve bunların yorumları yer almaktadır.

Bakara suresi 275. ayet *"...Allah alım-satımı (ticareti) helal, faizi haram kılmıştır..."* şeklindedir (<http://www.diyantevakfi.org.tr>). Bu ayette ticaretin dinen uygun olduğu net bir şekilde geçmektedir. Modern murabahada da peşin olarak satın alınan bir varlığın vadeli olarak satıldığı bir ticaret söz konusudur. Eğer murabaha bu ayette geçen ticaret kapsamına giriyorsa net bir şekilde dinen uygundur denilebilir. Ancak murabaha da normal bir ticaretten farklı olarak bir ekonomik birimin faizsiz bankadan bir varlığı kendisi için peşin satın almasını yine kendisine vade farkıyla vadeli olarak satmasını istemesi bu işlemi farklı bir ekonomik işlem haline getirmektedir.

Bakara suresi 282. ayet *"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın..."* şeklindedir (<http://www.diyantevakfi.org.tr>). İslam alimleri bu ayette geçen borçlanmaya neden olan işlemin şu üç işlem olabileceğini söylemişlerdir: selem, karz-ı hasen ve vadeli satış. Buradan da vadeli satışın dinen uygun olduğu sonucu çıkarılabilir. Murabahada da faizsiz bankadan müşterisine vadeli bir satış söz konusudur.

Vadeli satışla ilgili olan bir hadis ise şu şekildedir: *"Hz. Muhammed (s.a.v) bir Yahudiden vadeli olarak buğday satın almış ve zırhını rehin vermiştir."* (<http://www.hayrettinkaraman.net>). Hadisten açıkça anlaşılacağı üzere vadeli satış dinen uygundur ki Hz. Muhammed (s.a.v) böyle bir alışveriş yapmıştır. Ayrıca, hadisten faizsiz bankanın murabaha işlemindeki riske karşı teminat almasının dinen uygun olduğu sonucu da çıkarılabilir (zırhın rehin verilmesinden dolayı).

Vade farkı İslami otoritelerin istisnalar hariç tamamı tarafından İslam'a uygun bulunmuştur (<http://www.fetvameclisi.com>, <http://www.hayrettinkaraman.net>, <http://www.sorularlaislamiyet.com>, <http://www.dinimizislam.com>).¹² Üzerinde

12 <http://www.fetvameclisi.com> Nureddin Yıldız'ı, <http://www.hayrettinkaraman.net> Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ı temsil ederken, 12 dilde yayın yapan <http://www.sorularlaislamiyet.com> ve 8 dilde yayın yapan <http://www.dinimizislam.com> ise bir kişiyi değil bir heyeti temsil etmektedir. İlgili URL'ler kaynakça bölümünde yer almaktadır.

hemfikir olunan bir başka konu ise enflasyon vb. nedenlerle satıcı zarara uğramayacaksa mümkünse hiç vade farkı almadan ticaret yapmanın (peşin fiyata vadeli satmanın) Allah katında daha hayırlı olduğudur.

Buraya kadar ticaret, vadeli satış ve vade farkı İslam'a uygun olduğu için murabaha yönteminin bu üç kriter baz alındığında İslam'a uygun olduğu söylenebilir. Murabaha işleminde cereyan eden diğer hususların incelemesi aşağıda yer almaktadır.

Abdullah bin Abbas (r.a)'ın rivayet ettiği murabahayla ilgili bir diğer hadis şu şekildedir: *"Resulullah (s.a.v), kabzedilmeden (teslim alınmadan) önce yiyecek satışını yasakladı. Başka şeylerin de yiyeceklerle aynı olduğunu zannediyorum."* Buradaki belirsiz nokta Abdullah bin Abbas (r.a)'ın rivayet ettiği *"...Başka şeylerin de yiyeceklerle aynı olduğunu zannediyorum"* ifadesidir. Yiyecek dışındaki varlıklarda bu kapsama girmekte midir? İmam Ebu Hanife yalnızca gayrimenkullerin teslim alınmadan satışına onay vermiş ve bunun dışında kalan varlıkların teslim alınmadan satışına onay vermemiştir (Aktaran: Aktepe, 2010: 96). Bu konuda Maliki mezhebinin hükmü ise yiyecek dışındaki varlıkların satın alınmakla birlikte henüz teslim alınmasa bile satılabileceği şeklindedir. Murabahada işlemlerinde faizsiz bankalar müşterileri tarafından finanse edilmesi istenen varlıkları teslim almadan satmaktadırlar. Bu konuda Maliki mezhebinin hükmü baz alınmıştır (Odabaşı, 2014: 7). Burada Hz. Muhammed'in (s.a.v) amaçladığının varlıkların önce satıcıdan satın alınıp her yönden iyice kontrol edilip sonrasında satılarak hiçbir taraf zarar görmeden ticaretin sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi olduğu söylenebilir.

İslam bir ekonomik işlemin taraflarının bir hardal tanesi kadar bile haksızlığa uğramaması, bir taraftan diğer tarafa hakkı olmayan hiçbir fazlalığın geçmemesi ve faize bulaşılmaması gibi insanlar arasında adaletin sağlanmasına yönelik nedenlerle ekonomik işlemlerde herşeyin en baştan net bir şekilde belirlenmesini ve belirsiz hiçbir şeyin kalmamasını kesin olarak emretmektedir.

Bir murabaha işleminin İslam'a uygun olarak yapılması için de bu işlemde alışverişi yapılacak varlık ve satıcısı, alışverişi yapılacak varlığın ilk satış fiyatı (satıcıdan bankaya), bankanın belirlediği kar oranı ve alışverişi yapılacak varlığın ikinci satış fiyatı (bankadan müşterisine) gibi işlemle ilgili gerekli tüm bilgilerin belirsizlik kalmaması adına sözleşmede en baştan net bir şekilde belirlenmesi

gerekmektedir.

Yine sahabeden Abdullah bin Abbas (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Bir mal için peşin şu fiyata, vadeli şu fiyata demekle beis yoktur. Ancak alıcı ile satıcı akdi bunlardan birine göre tamamlamadan ayrılmamalıdır (belirsizlik kalmamalıdır)." (http://www.tkbb.org.tr).* Bu rivayetten vadeli satışın İslam'a uygun olduğu, bir malın peşin ve vadeli fiyatlarının farklı olabileceği ve bir alışverişte belirsizlik kalmaması gerektiği sonuçları çıkarılabilir.

Bir malın peşin fiyatının vadeli fiyatından yüksek olmasına neden olarak vadeli satışta satıcının parayı ileride alacak olması ve ileride ekonominin nasıl şekilleneceğinin belirsiz olması nedeniyle söz konusu malın vadeli satış fiyatını peşin satış fiyatına göre daha yüksek tutması gösterilebilir. Alıcı ise talep ettiği mala peşin sahip olup bedelini ileride belirlenmiş bir zamanda ödeyeceği için vadeli fiyatın peşin fiyattan daha yüksek olmasını kabul etmektedir.

Faizsiz bankalar çoğunlukla müşterilerine vekalet vererek müşterilerinin ihtiyaç duyduğu varlıkları banka adına müşterilerine satın aldırılmaktadırlar. İslam hukukunda vekalet namaz, oruç, itikaf gibi bedeni ibadetler dışında zekat, kurban, sadaka, hac gibi birçok konuda caizdir. Vekalet verilerek murabaha işleminin gerçekleştirilmesinin İslam'a uygun olduğunu savunan görüşler vardır (http://www.sorularlailslamiyet.com, Odabaşı, 2014: 3).

Faizli bankalar kredi taksidini zamanında ödemeyen müşterilerinden gecikme faizi, faizsiz bankalarda murabaha taksidini zamanında ödemeyen müşterilerinden gecikme cezası almaktadırlar. Gecikme cezasının İslam'a uygunluğu ve gecikme faiziyle aynı şey olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Hayrettin Karaman taksidin kasten ödenmemesi durumunda kasten ödemeyenin ödemediği miktar işletilemediği için, bankanın olası bir kardan mahrum kaldığı gerekçesiyle gecikme cezası alınmasının dinen uygun olduğunu, ancak borçlu zor durumdaysa gecikme cezası alınmaması gerektiğini savunmaktadır (http://www.hayrettinkaraman.net).

Abdülaziz Bayındır da borçlu zor durumdaysa gecikme cezası alınmaması gerektiğini savunurken, Hayrettin Karaman'dan farklı olarak kasten ödemeyenin cezasının mahrum bıraktığı kara denk olması gerektiğini savunmaktadır. Bayındır'a göre bir kişi 100 Türk Lirası değerindeki taksidini ödemeyi kasten 1 ay geciktirirse, banka o kişiden normal alacağı dışında 100 Türk Lirası daha alıp, o parayı 1 ay

işletmelidir. Bayındır bunun dışındaki gecikme cezası uygulamalarının ise paradan para elde edileceği için faiz olacağını savunmaktadır (<http://www.suleymaniyevakfi.org>).

Bu konuyla ilgili olarak Bakara Suresi 280. ayet şu şekildedir: *"Eğer borçlu darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek gerekir. Eğer gerçekleri anlarsanız bunu sadakaya veya zekata saymak sizin için daha hayırlıdır."* (<http://www.diyantevakfi.org.tr>).

Faizsiz bankalar müşterilerinin taksitlerini zamanında ödememesi durumunda müşterilerinden aldıkları gecikme cezalarını kullanmadıklarını hayır işlerine aktardıklarını savunmaktadırlar. Bu savunuya tam güven duyulabilmesi için basit bir işlem olarak bankanın hem toplanan gecikme cezaları tutarını, hem de hayır işlerine aktarılan tutarı gösteren gerekli verileri şeffaf bir şekilde sunması gerekmektedir.

Faizsiz bankaların murabaha uygulamasında söz konusu varlığın tapusu veya ruhsatı satıcıdan doğrudan banka müşterisine devredilirken, faturada satıcı tarafından doğrudan banka müşterisinin adına düzenlenmektedir. Bu uygulama tapunun veya ruhsatın önce faizsiz bankaya devredilip sonra bankadan müşterisine devredilmesi ve faturanın da yine önce faizsiz banka adına düzenlenip sonradan banka müşterisi adına düzenlenmesi gerekliliği gerekçesiyle eleştirilmekte olup, bu şekildeki bir murabaha uygulamasının İslam'a uygun olup olmadığı konusunda fikir ayrılıkları vardır.

Mehmet Odabaşı (2014: 4) yapılacak kanuni düzenlemelerle çift tapu, çift ruhsat devrinin veya çift fatura düzenlenmesinin (satıcıdan bankaya, bankadan müşterisine) üzerindeki vergi ve işlem yükünün kaldırılmasının, dolayısıyla satıcı-banka-banka müşterisi arasındaki müteselsil sorumluluğun kalkmasının murabaha uygulamasını daha berrak bir hale getireceğini söylerken, uygulamanın bu haliyle de İslam'a uygun olduğunu savunmaktadır. Buna gerekçe olarak ise İslam hukukunda bir satış işleminin gerçekleşebilmesi için şekil şartı olmadığını, yalnızca icap ve kabulün yeterli olduğunu göstermektedir. İslam hukukunda icap ve kabul; yazılı, sözlü, işaretle, teknolojik araçlar aracılığıyla (mesaj-mail-faks-ses-görüntü) hatta hiç konuşmadan da yapılabilir.

Mehmet Odabaşı (2014: 5) İslam hukukuna göre murabaha işleminde önce faizsiz banka adına tapu, ruhsat ve fatura düzenlenmesinin, bankadan müşteriye satış

gerçekleştikten sonra bu kez banka müşterisi adına bu belgelerin düzenlenmesinin zorunluluk arz etmediğini, İslam hukukuna göre bir satış işleminin gerçekleşebilmesi için icap ve kabulün yeterli olduğunu, tapu, ruhsat ve faturanın sonradan ortaya çıkabilecek sorunları engellemek için gerekli olduğunu savunmaktadır.

Hayrettin Karaman mevcut tek fatura uygulaması yerine, 2001'de kaldırılan çifte fatura¹³ uygulamasının yeniden mevzuata girmesini ve bundan dolayı faizsiz bankaların aleyhine çıkacak fazladan vergi ve işlem yükünün de faizli bankalarla eşit rekabet hakkına sahip olacak şekilde azaltılmasını savunmaktadır (<http://www.yenisafak.com>).

Bu konudaki en çarpıcı fetva ise Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan (DİB) gelmiştir. DİB murabahaya olumlu fetva vermiştir, ancak, mevcut tek faturalı murabaha uygulamasına net bir şekilde faizli işlem demiştir (<http://www.diyanet.gov.tr>):

"Malın satışı ilk önce katılım bankasına gerçekleşmeli, sonra da katılım bankası bu malı müşteriye satmalıdır. Bu ticarete ev veya araba satan firmanın muhatabı katılım bankası, katılım bankasının muhatabı da müşteri olmalıdır. Buna göre; ev veya araba firması faturayı katılım bankasına kesmeli, daha sonra yapılacak bir alışverişle de ev veya araba müşteriye satılmalıdır. Aksi takdirde faizli işlem yapılmış olur."

Sonuç olarak; DİB'in faiz hassasiyetinden dolayı birçok ekonomik birimin talep ettiği tek faturalı murabaha uygulamasına faizli bir işlem olarak fetva vermesi, hem faizsiz bankalar hem de faize bulaşmama hassasiyeti olan faizsiz banka müşterileri için olumsuz bir durumdur. DİB'in fetvasının kaynaklarını net bir şekilde açıklayıp ispat etmesi ya da fetvasında bir yanlışlık varsa düzeltme yapması hem faizsiz bankalar hem de müşterileri için zaruri önem arz etmektedir. Fetvanın ispatı durumunda bu kez hem devlet üzerine düşeni yaparak çifte fatura için mevzuatta gerekli düzenlemeleri yapmalı, hem de faizsiz bankalar çifte faturalı murabaha uygulaması için gerekli çalışmaları yapmalıdır.

Burada Türkiye'deki faizsiz bankacılığın önemli eksikliklerinden biri gün yüzüne çıkmaktadır ki bu her bankanın kendine ait bir fetva heyetinin olmasıdır. Bu durum bankaların çıkarlarına göre fetva verilebilmesi riskini taşımaktadır. Bunun yerine; Türkiye'deki tüm faizsiz bankalar üzerinde söz sahibi, faizsiz bankaların

13 Çifte fatura uygulamasında satıcı önce söz konusu varlık için banka adına fatura düzenlemekteydi, daha sonra banka da kar payı ilavesiyle yeni tutardan müşterisi adına fatura düzenlemekteydi.

alışanı olmayan ve yeterli İşlami ilime sahip kişilerden kurulu, devletin yetkilendirmesiyle bankacılık mevzuatının faizsiz bankacılığa uygun olarak düzenlenmesinde söz sahibi, faizsiz bankaların uygulamaları karşısında denetleyici ve yaptırım gücüne sahip, şeffaf, tarafsız, heyettekilerin adaletle ve gerekli kriterlere göre seçildiği faizsiz bankaların ortak bir fetva heyeti olmalıdır.

Bir diğer konu olarak TCMB zorunlu karşılık oranı uygulaması nedeniyle bankaların mevduatlarının bir kısmını almakta ve aldığı bu kısım karşılığında bankalara bir oran üzerinden faiz ödemesi yapmaktadır. Faizli bankaların bu faizi alıp kullanması noktasında bir şüphe yoktur. Faizsiz bankalar ise TCMB'nin kendilerine yaptıkları bu ödemeyi faaliyetlerinde kullanmadıklarını, TMSF prim ödemeleri ve hayır işlerinde kullandıklarını ve ayrıca yapılan faiz ödemesinin enflasyon oranının altında kalan kısmının faiz olmadığını savunmaktadırlar. Bu savunuya tam güven duyulabilmesi için faizsiz bankaların basit bir işlem olarak hem alınan faiz ödemeleri tutarını, hem TMSF prim demelerine aktarılan tutarı, hem de hayır işlerine aktarılan tutarı gösteren gerekli verileri şeffaf bir şekilde sunması gerekmektedir. Ayrıca, bir oran üzerinden yapılan faiz ödemelerinin enflasyon oranının altında kalan kısmının faiz olup olmadığının ve bu faiz demelerinin TMSF prim ödemelerinde kullanılmasının İşlam'ın faiz yasağına uygunluğu aydınlatılmalıdır.

Son olarak murabahanın krediden, kar payının da faizden farkı olmadığını iddia eden bir kesim vardır. Unutulmamalıdır ki İşlami konular tam ilim sahibi olmadan yüzeysel yorum yapılacak konular değildir. şayet bir yorum yapılacaksa da kanıtlanması gerekir. İşlam'da kasten besmelesiz kesilen bir hayvanın etini yemek haramdır. Besmele çekmek birkaç saniyelik bir iş olsa da İşlam'da bu konunun hükmü böyledir. Yine İşlam'a göre bir erkek ile bir kadının nikahsız ilişkiye girmeleri haram olup zina hkmndeyken, aynı erkek ile aynı kadının kısa bir süre alan nikah işleminden sonra ilişkiye girmeleri helaldir. Murabaha ile kredi ve faiz ile kar payı kavramları birbirlerine benzeyebilir. Ancak, verilen iki örnekte olduğu gibi İşlam'da helali ve haramı belirleyen çok ince şartlar vardır. İşlam'da ameller de niyetlere göredir. Niyeti sadece İşlam'ın faiz yasağına uymak için faizsiz şekilde finansman ihtiyaını karşılamak olan insanlar ile faizsiz şekilde finansman hizmeti sunmak isteyen şirketlerin olması pek tabiidir. Sonuç olarak faizsiz bankaların modern

murabaha finansman yönteminin İslam'ın helali ve haramı belirleyen çok ince şartlarına uyulduğu takdirde, İslam'ın faiz yasağına uygun bir yöntem olduğu söylenebilir.

2.4 TÜRKİYE'DE MURABAHA UYGULAMASI¹⁴

Murabaha finansman yönteminin uygulanabilmesi için öncelikle bir gerçek ya da tüzel kişinin bir varlığa sahip olmaya karar vermesi ve faizsiz bankaya başvurması gerekir.

Murabaha yöntemini kullanmak isteyen ekonomik birim; bir birey, bir şirket ve hatta devlet olabilir. Devletin murabaha yöntemiyle satın almak istediği bir varlığa sahip olmasına pratikte belki rastlanmaz. Ancak teoride bu mümkündür.

Banka kendisine başvuran ekonomik birim için gerekli araştırmaları yapar. Bu birimin murabaha işleminin gerçekleşmesi durumunda doğacak borcu ödeme durumu araştırılır. Bu araştırma sonucunda söz konusu birime finansman sağlanması uygun görülürse işlem devam eder.

Banka murabahaya konu olan mal, hizmet, menkul, gayrimenkul ya da hakkın kendi kriterlerine uygun olup olmadığını da inceler. Örneğin; "Murabahanın Kapsamı" başlığı altında da değinilen İslam'a uygun olmayan; domuz eti, sigara, alkol vb. şeyler için finansman sağlanmaz. Ayrıca borç niteliğindeki; ceza, harç vb. şeyler için de finansman sağlanmaz. Çünkü, borcun yani paranın finanse edilmesi İslam'a göre faizli bir işlemdir. Böyle bir işlem sonucunda müşteri mal, hizmet, menkul, gayrimenkul ya da hak elde etmez. Murabahada bankaca amaçlanan ise finansman sağlayarak müşterisini bir varlığın sahibi yapmaktır.

Murabahaya konu olacak mal, hizmet, menkul, gayrimenkul ya da hakkın İslam'a uygun olması gerekliliği kanuni değil teoriktir. Pratikte İslam'a uygun olmayan bir varlığın finanse edilmesinin vebali bankanın ilgili personellerine ve/veya fetva meclisinedir. Faizsiz bankaların faaliyetlerini İslam'a uygunluk yönünden denetleyici ve yaptırım gücüne sahip ortak bir fetva meclisinin olmayışı bu hususta

¹⁴ Bu başlık murabahanın pratikte nasıl uygulandığının en güncel haliyle sunulabilmesi amacıyla Kırıkkale'deki Kuveyt Türk ve Türkiye Finans faizsiz bankaları ile mülakat yöntemi kullanılarak elde edilen bilgilerden oluşturulmuştur.

boşluk meydana getirmektedir.

Mevzuatta yer alan murabahaya konu olabilecek varlıklara somutlaştırılması amacıyla örnekler verilmesi gerekirse; mal olarak bir şirketin konut yapmak amacıyla ihtiyaç duyduğu 1000 ton çimento, hizmet olarak bir öğrencinin derslane ücreti, menkul olarak hisse senedi, gayrimenkul olarak arsa, hak olarak ise; bir markanın isim hakkı verilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta mevzuatın birşeye izin vermesi mutlaka İslam'ın da izin vermesi demek olmadığıdır. Bu nedenle mevzuatta geçen murabahaya konu olabilecek varlıkların İslam'a uygunluğu analiz edilmelidir.

Murabaha yöntemini kullanmak isteyen ekonomik birim ve talep ettiği varlık bankanın ve murabahanın kriterlerine uygunsa banka söz konusu varlığı satıcısından satın alır. Satın alma işlemi iki şekilde yapılabilir:

- *Birinci yöntem:* Bankanın söz konusu varlığı kendisinin satın almasıdır. Bu yöntemde banka müşterisi sahibi olmak istediği varlık için satıcı tarafından düzenlenmiş proforma faturayı (mali yükümlülüğü olmayan teklif faturası) bankaya getirir. Bankada satıcıya sipariş formu gönderir ve varlığın müşterisine teslim edilmesini talep eder. Teslim işlemi gerçekleşince banka da satıcıya peşin ödeme yapar. Geriye kalan müşterinin bankaya borcunu taksitler halinde ödemesidir.
- *İkinci yöntem:* Bankanın söz konusu varlığı vekalet vererek müşterisine satın aldırmasıdır.

Türkiye'de şu an genel olarak faizsiz bankaların kullandığı yöntem vekalet yöntemidir. Çünkü vekalet yöntemi banka için daha pratik ve daha az maliyetlidir. Bu yöntemde banka ile müşteri bankanın alacağı kar payı tutarı dolayısıyla varlığın bankadan müşterisine satış fiyatı, taksit sayısı dolayısıyla aylık taksit tutarı ve teminat gibi gerekli konularda anlaştıktan sonra banka müşterisine söz konusu varlığın satın alınması ve teslimi için vekalet verir. Müşteri bu vekaletle ihtiyaç duyduğu varlığı banka adına satın alır. Daha sonra banka söz konusu varlığı müşterisine anlaşılan sözleşme şartlarıyla satar.

Söz konusu varlığın satıcısından banka müşterisine teslimi gerçekleştikten sonra, müşteri bankaya teslimin gerçekleştiğini sözlü olarak ya da satışa dair fatura, tapu ya da ruhsat gibi belgeleri göstererek, satıcıya ödemenin yapılması için şartların

gerçekleştirdiğini bildirir. Banka satıcıya ödemeyi yapar ve murabaha işleminde satıcı devreden çıkar. Bu ödeme ile banka ile satıcının ilişkisi son bulur. Geriye banka ile müşterisi arasındaki borç ilişkisi kalır. Ayrıca müşterinin satıcıya kefil olması şartıyla banka teslimden önce de ödeme yapabilir.

Banka müşterisi ile satıcı arasında murabahaya konu olan varlıkta bir kusur çıkması gibi durumlarda yeniden irtibat kurulabilir. Söz konusu varlığı bankanın vekaletiyle müşteri satın aldığı (varlığı o araştırdığı) için ve bankayla yapılan sözleşme gereği varlıkta çıkabilecek bir kusurdan banka sorumlu değildir. Varlıktaki kusur çıkması durumunda kusurun tazminini banka müşterisi kanuni imkanlar çerçevesinde satıcıdan talep edebilir.

Murabahaya konu olan varlığın fiyatının alt ve üst sınırı yoktur. Örneğin; bir kişi 20 Türk Lirası değerindeki bir mala (örneğin bir gömleğe) bile murabaha yöntemi ile sahip olabilir. Banka gömleği peşin olarak 20 liraya satın alır ve üzerine koyacağı karla (örneğin 1 lira) gömleği müşterisine 21 liraya satar. Müşteride borcunu üzerinde anlaşılan vade ile (örneğin 3 ay) aylık 7 lira olarak öder. Böylesi bir işleme teoride mümkün olduğunun gösterilmesi adına değinilmiştir. Pratikte rastlanması pek ihtimal dahilinde değildir. Yine aynı şekilde murabahaya konu olan varlığının fiyatının bir üst sınırı da yoktur. Banka imkanının el verdiği ölçüde her meblağ için finansman sağlayabilir.

Faizsiz banka finansman sağladığı ekonomik birimden alacağını garantiye almak adına teminat alır. Örneğin; konut finansmanında konutun tapusuna ipotek, taşıt finansmanında taşıtın ruhsatına rehin koydurur. Borç ödemesi tamamlanınca ipotek ve rehin kaldırılır. Kefil istemek gibi diğer teminat çeşitlerini de banka müşterisinden talep edebilir. Banka dilerse müşterisinden hiçbir teminat istemeyebilir. Bu tamamen banka ve müşterisi arasındaki güven ilişkisine bağlıdır.

Faizsiz bankaların murabaha işlemlerinde uyguladıkları kar payı oranları genel olarak haftalık olarak belirlenir. Ekonomiyi ilgilendiren gelişmelere göre bu süre artadabilir azalabilir. Kar payı oranlarının belirlenmesinde etkili faktörler olarak; faizsiz bankaların güncel kar-zarar-ankes durumları, faizli bankaların uyguladığı kredi faiz oranı, dünya ve ülke ekonomisindeki dolayısıyla finansal piyasalardaki gelişmeler, TCMB'nin belirlediği faiz oranları, enflasyon oranı ve benzerleri sayılabilir. Faizsiz bankaların murabaha işlemlerinde uyguladığı kar payı

oranlarının, faizli bankaların kredi işlemlerinde uyguladığı faiz oranlarına yakın olması eleştirilen bir konudur. Bu konunun incelenmesi uygulanan anket sonuçları ışığında üçüncü bölümde yer almaktadır.

Murabaha işleminde söz konusu varlığın bankadan müşterisine satış fiyatı şu şekilde belirlenir:

Bankanın müşterisinden alacağı kar payı tutarı = Bankanın varlığı satıcıdan alış fiyatı x Kar payı oranı

Bankanın varlığı müşterisine satış fiyatı = Bankanın varlığı satıcıdan alış fiyatı + Bankanın alacağı kar payı tutarı + Finansman Tahsis Ücreti +

O işlemde kanuni olarak gerekliyse yapılacak diğer ödemeler (Ekspertiz ücreti + Sigorta ücreti + İpotek tesis ücreti)

Kanuni olarak gayrimenkul finansman işlemlerinde eksper (bilirkişi) raporu zorunludur. Kar payı oranı taksit sayısı ile doğru orantılıdır. Taksit sayısı arttıkça kar payı oranı artarken, azaldıkça azalır. Örneğin; 120 ay taksitle alınan bir eve %1.15 kar payı oranı uygulanırken, aynı evin 36 ay taksitle alınması durumunda oran %1.09'a düşer. Bunun nedeni taksit sayısı arttıkça müşteriden bankaya borcun ödenmesi daha geç sürede ve daha az miktarlarda yapılacağı için bankanın kendinde enflasyon vb. çeşitli nedenlerle daha fazla kar alma hakkı görmesidir. Müşteri de daha geç ve daha az miktarlarda borcunu ödeyeceği için bu duruma razı olmaktadır.

Murabaha işleminde azami olarak; konutta 120, taşıtta 48 ve ihtiyaç finansmanında 36 ay taksit yapılabilir. Bu süreler kanunidir ve faizli banka kredileriyle aynıdır. "Murabahanın Mevzuattaki Yeri" başlığı altında değinildiği üzere mevzuatta murabaha kurumsal ve finansman desteği şeklinde adlandırılmış ve bir kredi türü olarak sayılmıştır. Ayrıca "Türkiye'de Faizsiz Bankacılığın Tarihi" başlığı altında değinildiği üzere eski adıyla ÖFK yeni adıyla katılım bankası olan bu bankalar, faizli bankalar ile 2005'te yürürlüğe giren aynı 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tabi olmuştur.

Faizsiz bankalar murabaha yöntemiyle kanuni olarak müşterilerin ihtiyaç duyduğu konut bedelinin azami %75'ini karşılayabilirken %25'ini ise müşterileri karşılamalıdır. Taşıtta ise 50 bin Türk Lirasına kadar olan taşıtlarda %70'ini banka %30'unu müşteri, 50 bin Türk Lirasından fazla fiyatlardaki taşıtlarda 50 bin Türk Liralık kısmının yine %70'ini banka %30'unu müşteri, 50 bin Türk Lirasının

üstündeki kısmını ise %50-%50 banka ile müşterisi karşılamalıdır. İhtiyaç finansmanında ise banka söz konusu varlık bedelinin tamamını karşılayabilir. Bu durum faizli banka kredilerinde de aynıdır. Çünkü murabaha da kredi de aynı bankacılık kanununa tabidir ve kredi kapsamındadır.

Murabaha finansman yöntemini kullanan müşterilerin taksitlerini zamanında ödememesi ya da ödeyememesi durumunda faizsiz bankalar müşterilerine gecikme cezası uygular. Borcun hiç ödenmeyeceğinin anlaşılması durumunda ise banka ipotek, rehin, kefil gibi aldığı teminatları devreye sokarak olası zararı önlemeye çalışır. Banka, borcunun tamamını tahsil ettikten sonra müşterinin daha önceki ödemelerinden kaynaklanan bir fazlalık söz konusu olursa bu tutarı müşteriye iade eder.

Faizsiz bankalar müşterilerinin taksitlerini zamanında ödememesi durumunda müşterilerinden aldıkları gecikme cezalarını kullanmadıklarını hayır işlerine aktardıklarını savunmaktadırlar. Bu savunuya tam güven duyulabilmesi için basit bir işlem olarak bankanın hem toplanan gecikme cezaları tutarını, hem de hayır işlerine aktarılan tutarı gösteren gerekli verileri şeffaf bir şekilde sunması gerekmektedir.

Mevzuattaki çifte fatura zorunluluğu kaldırıldığı için bir murabaha işleminde söz konusu varlığı ister banka alsın ister bankanın vekaletiyle müşterisi alsın fatura doğrudan banka müşterisinin adına kesilir. Söz konusu varlığın mülkiyeti de yine doğrudan satıcıdan banka müşterisine devredilir. Banka da alacağını aldığı teminatlarla teminat altına alır.

2.5 MURABAHA VE KREDİ SİSTEMİNİN MUKAYESESİ

Murabaha ile kredi sisteminin hem farklılıkları hem de benzerlikleri vardır. Farklılıkları olarak şunlar sayılabilir (Yılmaz, 2010: 11-14):

- Murabahada banka, banka müşterisi ve banka müşterisinin talep ettiği varlığın satıcısı olmak üzere üç taraf varken, kredide ise banka ve banka müşterisi olmak üzere iki taraf vardır.
- Murabahada banka, müşterisine nakit para vermez. Müşterisinin talep ettiği varlık için satıcısına peşin ödeme yapar. Kredide ise banka nakit parayı

doğrudan müşterisine verir. Bunun sonucunda murabahada amaçlanan finansman sağlanmış olurken, kredide bankanın müşterisine verdiği paranın nerede kullanılacağı müşterinin iradesine kalmıştır.¹⁵

- Murabahada yalnızca İslam'a uygun varlıkların finansmanı söz konusuysen (sigara, alkol, domuz eti vb. şeyler finanse edilmezken), kredide ise İslam'a uygun olmayan varlıklar da finanse edilebilmektedir.
- Kredi faizli bir borç işlemi iken, murabaha bir alışveriş işlemidir.
- Kredide bankanın müşterisinden aldığı ve vadeli hesap sahipleriyle paylaştığı fazlalık faizken, murabahada faizsiz bankanın müşterisinden aldığı ve katılma hesabı sahipleriyle paylaştığı fazlalık kar payıdır.
- Murabahada banka müşterisine nakit para verilmediği, para doğrudan satıcıya verildiği için müşterinin talep ettiği varlığın finansmanı yüzde yüz sağlanmış olur. Eksiklik ya da fazlalık söz konusu olmaz. Söz konusu varlığın bedeli ya tam karşılır ya hiç karşılanmaz. Kredide ise bankanın verdiği nakit para miktarının müşterinin talep ettiği varlığın fiyatından eksik ya da fazla olma ihtimali vardır. Eksik olması durumunda müşteri talep ettiği varlığı satın alamayabilir ve aldığı krediyi de farklı yerlerde kullanıp tüketebilir. Fazla olması durumunda ise gereksiz yere fazladan borçlanma, fazladan faiz ödeme ve gereksiz harcama yapma durumları söz konusu olabilir.

Murabaha ile kredi sisteminin benzer yönü olarak aşağıdaki madde gösterilebilir:

- Murabahada banka peşin olarak satın aldığı varlığa belirli bir kar koyarak müşterisine satmaktadır. Bankanın karı önceden bellidir ve garanti altına alınmıştır. Müşterisine sattığı varlıkla müşterisinin kar ya da zarar etmesi bankayı ilgilendirmemektedir. Murabaha, şekil bakımında meşru ve fıkıh kaidelerine uygun olmakla beraber bu yönüyle krediye benzemektedir (Zerka ve Neccar, 2011: 61).¹⁶

15 Faizli bankalarda konut ve taşıt kredisinde nakit para vermeme uygulamasına başlamışlardır. Bu bankalar kredi talep eden müşterilerinin hesabına konut veya taşıt alımı için söz konusu kredi miktarını blokeli olarak yatırır. Banka müşterisi bu parayı çekemez. Daha sonra satıcıdan banka müşterisine satış işlemi gerçekleşince, banka müşterisinin hesabındaki blokeli parayı satıcıya aktarır. Bu uygulama murabaha ile kredi sistemi arasında bir benzerlik ortaya çıkarmıştır.

16 Faizsiz bankalar kar-zarar esasına göre çalıştıklarını, faizli bankaların mevduat sahiplerine baştan faiz garanti ettiği gibi katılma hesabı sahiplerine baştan bir karın garanti edilmediğini, hatta zarar durumunda zararın yansıtılacağını söylemektedirler. Katılma hesabı sahiplerine baştan belirli bir karın

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAR PAYI VE FAİZ EKSENİNDE BİR ARAŞTIRMA: KIRIKKALE ÖRNEĞİ

Faizli bankalar kredi kullandırma karşılığı müşterilerinden bir fazlalık almaktadır. Katılım bankaları da murabaha finansman yöntemini kullandırma karşılığı müşterilerinden bir fazlalık almaktadır. Faizli bankaların aldığı bu fazlalık faiz olarak adlandırılırken, katılım bankalarının aldığı bu fazlalık ise kar payı olarak adlandırılmaktadır. Bu konunun teorik boyutunu oluşturmaktadır.

Pratikte ise kar payı kavramının faiz kavramıyla aynı şey olup olmadığı çok güncel, çok tartışılan ve cevabı çok merak edilen bir konudur. Bu konu ikinci bölümdeki "İslam'da Murabaha" başlığı altında incelenmiştir. Bu tartışma konusunun önemine binaen ve bu konunun pratik boyutunun görülmesi için bu konuyla alakalı bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Bu bölümde bu anketin sonuçları ve bu sonuçların yorumlanması yer almaktadır.

3.1 ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı hedef kitle üzerinden toplumun katılım bankalarının faaliyetleri hakkındaki bilgi seviyesini ve İslam'ın faiz yasağı algı ve hassasiyetini görmek, yine toplumun kredi ve murabaha, faizli ve faizsiz sistem, devletin faizsiz bankacılık sektörüne girmesi, murabaha kar payı oranları ile kredi oranları yakınlığı ve murabahadan alınan gecikme cezası konularına bakış açılarını görmektir.

garanti edilmediği ve zarar durumunda zararın yasıtılacağı doğrudur. Ancak dikkat edilmelidir ki zarar durumu mudarebe-müşareke gibi yöntemlerde söz konusu olmaktadır. Bu yöntemlerde faizsiz bankalar tarafından hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. En çok kullanılan yöntem büyük farkla (%90 ve üzeri civarı) murabaha yöntemidir. Murabahada ise burada değinildiği üzere bankanın nominal karı garantidir. Yalnızca müşterinin borcunu ödememesi ve enflasyon vb. nedenlerle reel olarak kar edememe söz konusu olabilir. Müşterinin borcunu ödememesi durumunda da teminatlar devreye sokularak borcun tahsiline çalışılmaktadır.

3.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırma katılım bankalarının toplumun kendileri hakkındaki bilgi seviyesini ve kendilerine bakış açısını görmesi açısından, faizli bankaların toplumun kendilerine bakış açısını görmesi açısından, devletin, katılım bankacılığı sektörüne girmesine toplumun bakış açısını görmesi açısından, dini eğitim veren birimlerin toplumun faiz konusundaki bilgi seviyesini görmesi açısından önem arz etmektedir.

3.3 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Hedef kitlesi memurlar olan bu araştırma Kırıkkale ili Yahşihan ilçesinde yer alan; Kırıkkale İl Özel İdaresi, Yahşihan Yenışehir Aile Sağlığı Merkezi, Yahşihan Aile ve Toplum Sağlığı Merkezi, Kredi ve Yurtlar Kurumu Kız ve Erkek Öğrenci Yurtları, Yahşihan Tarım Kredi Kooperatifi, Yahşihan Tarım İlçe Müdürlüğü, Yahşihan Merkez Cami, Yahşihan İlçe Emniyet Müdürlüğü, Yahşihan Kaymakamlığı, Yahşihan Belediyesi, Yahşihan Tapu Müdürlüğü, 112 Acil Çağrı Merkezi kamu kurumlarında çalışan 100 memura uygulanmıştır.

Memurların ünvanları; koruma ve güvenlik görevlisi, müdür, müdür yardımcısı, tekniker, teknisyen, veri hazırlama ve kontrol işletmeni, muhasebe görevlisi, mühendis, bilgisayar işletmeni, hekim, hemşire, ebe, imam, müezzin kayyım, sağlık memuru, şehir plancısı, arkeolog, şoför, polis ve asker olarak sayılabilir.

3.4 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket yüz yüze katılımcılara anket formları dağıtılarak uygulanmıştır. Katılımcılara sorularla ilgili gerekli tüm açıklamalar yapılmıştır.

Ankette katılımcıların profilini belirlemeye yönelik sorular ve araştırma konusu sorular olmak üzere katılımcılara toplam 16 soru sorulmuştur. Ankette dörtlü

likert ölçek kullanılmıştır. Anket uygulanmadan önce hedef kitle üzerinde pilot uygulama yapılarak soruların anlaşılabilirliği test edilmiştir.

3.5 ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI VE YORUMLANMASI

Bu araştırmada uygulanan anket yönteminde kullanıcıların profilini belirlemeye yönelik sorular ile araştırma konusuyla alakalı sorular bulunmaktadır. Bu sorular aracılığıyla katılımcıların; katılım bankalarının faaliyetleri hakkındaki bilgi seviyesi, İslam'ın faiz yasağına bakışı, kredi ve murabaha yöntemlerine bakışı, faizli ve faizsiz sistemlere bakışı, faizli bankalara ve katılım bankalarına bakışı, murabaha kar payı oranları ile kredi faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesine bakışı, murabaha gecikme cezasına bakışı görülmek istenmiştir. Bu başlık altında sonuçları görülmek istenen bu hususların sonuçları ve bu sonuçların yorumlanması yer almaktadır.

3.5.1 Katılımcıların Profilini Belirlemeye Yönelik Soruların Sonuçları ve Yorumlanması

Bu başlık altında anket katılımcılarının profilinin belirlenmesi amacıyla katılımcılara yöneltilen genel soruların sonuçları ve bu sonuçların yorumlanması yer almaktadır. Tablo 1'den görüleceği üzere ankete katılanların %19'u kadın, %81'i erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>Kadın</i>	19	19
<i>Erkek</i>	81	81
Toplam	100	100

Tablo 2'den görüleceği üzere ankete katılanların %15'i 18-29 yaş aralığında, %28'i 30'lu yaşlarda, %31'i 40'lı yaşlarda ve %26'sı 50 ve üzeri yaşlardadır.

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Aralığı

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>18 - 29</i>	15	15
<i>30 - 39</i>	28	28
<i>40 - 49</i>	31	31
<i>50 ve üzeri</i>	26	26
Toplam	100	100

Tablo 3'ten görüleceği üzere ankete katılanların %19'u 1-5 yıl arası, yine %19'u 6-10 yıl arası, %9'u 11-15 yıl arası ve %53'ü 16 ve üzeri yıl memuriyet tecrübesine sahiptir.

Tablo 3: Katılımcıların Memuriyet Tecrübesi

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>1 - 5 yıl</i>	19	19
<i>6 – 10 yıl</i>	19	19
<i>11 – 15 yıl</i>	9	9
<i>16 ve üzeri yıl</i>	53	53
Toplam	100	100

Tablo 4'ten görüleceği üzere ankete katılanların %33'ü lise ya da altındaki bir seviyeden mezun, %25'i önlisans mezunu, %36'sı lisans mezunu ve %6'sı yüksek lisans ya da doktora mezunudur.

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Seviyesi

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>Lise ve altı</i>	33	33
<i>Önlisans</i>	25	25
<i>Lisans</i>	36	36
<i>Yüksek Lisans/Doktora</i>	6	6
Toplam	100	100

Tablo 5'ten görüleceği üzere "Katılım bankalarının faaliyetleri hakkındaki bilgi seviyeniz?" sorusuna ankete katılanların %38'i az, %50'si orta ve %12'si iyi cevabını vermiştir. Bu sonuçlar Türkiye'de aşağı yukarı 30 yıldır faaliyet gösteren katılım bankalarının (eski adıyla ÖFK'ların) faaliyetleri hakkında toplumun bilgi seviyesinin halen yüksek olmadığını göstermektedir.

Katılım bankalarının faizli bankalara göre daha az tanınma ve daha az talep görme nedenleri olarak şunlar gösterilebilir:

- Katılım bankalarının her ne kadar üzerinde tartışmalar olsa da faizsizlik ilkesine göre hizmet vermesi, şu an ki Türkiye toplumunun çoğunluğunda ise bu hassasiyetin bu bankaları seçecek derecede olmaması.
- Katılım bankalarının murabaha finansman yöntemi kullanan müşterilerine uyguladığı kar payı oranının, faizli bankaların kredi yöntemi kullanan müşterilerine uyguladığı faiz oranından genel olarak daha yüksek olması ve dolayısıyla insanların dini değil ekonomik çıkara göre banka tercihi yapması.
- Katılım bankalarının katılma hesabı sahiplerine uyguladığı kar payı oranının, faizli bankaların vadeli hesap sahiplerine uyguladığı faiz oranından genel olarak daha düşük olması ve dolayısıyla insanların dini değil ekonomik çıkara göre banka tercihi yapması.
- Reklam konusunda katılım bankalarının faizli bankalarla rekabet gücünün görece az olması.

Tablo 5: Katılımcıların Katılım Bankalarının Faaliyetleri Hakkındaki Bilgi Seviyesi

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>Az</i>	38	38
<i>Orta</i>	50	50
<i>İyi</i>	12	12
Toplam	100	100

Tablo 6'dan görüleceği üzere ankete katılanların %16'sı 1 kez, %12'si 2 kez ve %41'i 3 ve üstü olmak üzere toplamda %69'u en az 1 kez faizli banka kredisi kullanırken, %31'i hiç kullanmamıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Kredi Kullanma Sayısı

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>0</i>	31	31
<i>1</i>	16	16
<i>2</i>	12	12
<i>3 ve üstü</i>	41	41
Toplam	100	100

Tablo 7'den görüleceği üzere ankete katılanların %11'i 1 kez, %2'si 2 kez ve %4'ü 3 ve üstü olmak üzere toplamda %17'si en az 1 kez katılım bankalarının murabaha finansman yöntemini kullanırken, %83'ü hiç kullanmamıştır. Tablo 6'dan görüleceği üzere aynı kitlenin en az 1 kez kredi kullanma oranı ise %69'dur. Aradaki %52'lik farkın gerekçelerinin Tablo 5'in açıklamasında yer alan gerekçelerle aynı olduğu savunulmaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Murabaha Yöntemi Kullanma Sayısı

	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
<i>0</i>	83	83
<i>1</i>	11	11
<i>2</i>	2	2
<i>3 ve üstü</i>	4	4
Toplam	100	100

3.5.2 Araştırma Konusu Sorularının Sonuçları ve Yorumlanması

Bu başlık altında amaçlanan hedef kitle üzerinden toplumun aşağıda maddeler halinde verilen konulara bakış açısının görülmesi ve yorumlanmasıdır:

- İslam'ın faiz yasağı,
- Kredi,
- Faizli ve faizsiz sistem,
- Faizli bankalar ve katılım bankaları,
- Devletin katılım bankacılığı sektörüne girişi,
- Murabaha finansman yönteminde katılım bankalarının aldığı kar payı,
- Murabaha kar payı oranları ile kredi faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesi,
- Murabaha gecikme cezası.

Tablo 8'in ilk sorusundan görüleceği üzere ayet ve hadislerle sabit olan İslam'ın faiz yasağı konusunda her konuda olduğu gibi insanlar arasında az da olsa farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %90'ı İslam'da faizin yasak olduğu görüşündeyken, %7'si kısmen yasak olduğu, %2'si yasak olmadığı görüşündedir. %1'i ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

Yine aynı tablonun ikinci sorusunda katılımcıların %57'si tamamen, %37'si kısmen İslam'ın faiz yasağına göre hareket etmeye çalıştıklarını beyan ederken, %2'si İslam'ın faiz yasağına göre hareket etmeye çalışmadığını beyan etmiş, %4'ü ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların İslam'ın Faiz Yasağına Bakışı

	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Fikrim Yok</i>	Toplam
<i>İslam'da faiz yasaktır.</i>	%90	%7	%2	%1	%100
<i>İslam'ın faiz yasağına göre hareket etmeye çalışırım.</i>	%57	%37	%2	%4	%100

Burada bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Çünkü, Tablo 6'dan görüleceği üzere katılımcıların %69'u en az bir kez kredi kullandığını beyan etmiştir. Tablo 8'in sonuçlarına göre ise katılımcıların %90'ı İslam'da faizin yasak olduğunu ve %57'si İslam'ın faiz yasağına göre hareket etmeye çalıştığını beyan etmiştir. Bu da göstermektedir ki toplumun İslam'ın faiz yasağına uyması pratikten çok teoride kalmakta ve toplumda faiz konusunda bilgi eksikliği bulunmaktadır.

Tablo 9'da yer alan ilk sorunun sonuçlarına göre katılımcıların %78'i tamamen, %14'ü ise kısmen kredinin insanları sömürdüğü görüşündedir. Yine katılımcıların %5'i kredinin insanları sömürdüğünü düşünmezken, %3'ü ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

İkinci sorudaki "Türkiye'de mevcut faizli sistem yerine, faizsiz sistem uygulanırsa ekonomi daha iyi olur" görüşüne katılımcıların %70'i tamamen, %12'si kısmen katılırken, katılımcıların %9'u bu görüşe katılmamaktadır. Yine katılımcıların %9'u bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

Üçüncü sorunun sonuçlarına göre katılımcıların %65'i tamamen, %17'si ise kısmen insanların mecburen faizli bankalarla çalıştığı ve devletin de katılım bankacılığı sektörüne girmesiyle bu durumun azalacağı görüşündedir. Katılımcılar bu görüşe dayanak olarak faizli devlet bankasını, faizsiz özel bankaya göre daha güvenli bulduklarını göstermektedirler. Katılımcıların %7'si bu görüşe katılmazken, %11'i ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak devlete ait Ziraat Katılım bankası halihazırda bu yıl hizmete girmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Kredi, Faizli-Faizsiz Sistem ve Faizli Banka-Katılım Bankası Konularına Bakışı

	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Fikrim Yok</i>	Toplam
<i>Kredinin insanları sömürdüğünü düşünüyorum.</i>	%78	%14	%5	%3	%100
<i>Türkiye'de mevcut faizli sistem yerine, faizsiz sistem uygulanırsa ekonomi daha iyi olur.</i>	%70	%12	%9	%9	%100
<i>İnsanların mecburen faizli bankalarla çalıştığını, devletin de katılım bankacılığı sektörüne girmesiyle bu durumun azalacağını düşünüyorum.</i>	%65	%17	%7	%11	%100

Faizli bankalar kredi yöntemini kullanırmak karşılığı anaparaya ilave olarak bir fazlalık alırlar. Katılım bankaları da murabaha yöntemini kullanırmak karşılığı anaparaya ilave bir fazlalık alırlar. Kredi yönteminden alınan fazlalık faiz olarak adlandırılırken, murabaha yönteminden alınan fazlalık kar payı olarak adlandırılır. Bu iki kavramın aynı iki şey mi yoksa farklı iki şey mi olduğu bir tartışma konusudur. Tezin ana konusunu oluşturan bu tartışma "İslam'da Murabaha" başlığı altında incelenmiştir.

Bu tartışmayla ilgili olan Tablo 10'dan görüleceği üzere katılımcıların %51'i katılım bankalarının aldığı bu fazlalığın faiz olduğu görüşündeyken, %18'i faiz olduğu görüşüne kısmen katılmaktadır. Katılımcıların %20'si bu fazlalığın kar payı olduğu görüşündeyken, %11'i ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

Tablo 10: Kar Payı mı? Faiz mi? Katılımcıların Murabaha Yöntemine Bakışı

	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Fikrim Yok</i>	Toplam
<i>Murabaha yönteminde müşteriden alınan fazlalık kar payı değil faizdir.</i>	%51	%18	%20	%11	%100

Katılım bankalarının murabaha finansman yöntemi kullanan müşterilerine uyguladığı kar payı oranları ile faizli bankaların kredi yöntemi kullanan müşterilerine uyguladığı faiz oranları birbirine yakın seyretmektedir. Tablo 11'den görüleceği üzere bu durumu katılımcıların %42'si doğru bulmazken, %26'sı doğru, %16'sı ise kısmen doğru bulmaktadır. Katılımcıların %16'lık bir diğer kısmı ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir.

İslami ekonomik sistemin ürünü katılım bankalarından beklenen kapitalist ekonomik sistemin ürünü faizli bankalara göre hareket etmesi değil, İslami esaslara göre hareket etmesidir. Bu bağlamda katılım bankaları kendi sistemini kurmalı, fon toplama ve kullandırma yöntemlerini belirlemeli ve kar payı oranlarını kredi faiz oranlarına göre değil, kendi kriterlerine ve faaliyetlerinden çıkan kar-zarar durumuna göre belirlemelidir.

Katılım bankaları elinden geleni yapmasına rağmen, murabaha kar payı oranları kredi faiz oranlarından hala yüksek seyrediyorsa, şu an olduğu gibi katılım bankalarına yine talep olacaktır. Çünkü katılım bankalarının esas müşteri grubu İslam'ın faiz yasağına uyma amacında olan bireylerdir. Bu bireylerin katılım bankalarından ilk beklediği şey de İslam'ın faiz yasağına uygun finansman hizmeti sağlamalarıdır. Katılım bankaları da zaten İslam'ın faiz yasağına uygun faaliyette bulunmak amacıyla kurulmuş olmalıdır. İslami hassasiyete sahip kesimin iyi niyetini suistimal etmek için değil.

Tablo 11: Katılımcıların Murabaha Kar Payı Oranları ile Kredi Faiz Oranlarının Birbirine Yakın Seyretmesine Bakışı

	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Fikrim Yok</i>	Toplam
<i>Murabaha kar payı oranları ile kredi faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesini doğru buluyorum.</i>	%26	%16	%42	%16	%100

Faizli bankalar kredi taksidini zamanında ödemeyen müşterilerinden gecikme faizi alırken, katılım bankaları murabaha taksidini zamanında ödemeyen müşterilerinden gecikme cezası almaktadır. Tablo 12'den görüleceği üzere katılımcıların %64'ü bu gecikme cezası ile gecikme faizinin tamamen, %14'ü ise kısmen aynı şey olduğu görüşündedir. Katılımcıların %8'i bu gecikme cezasının gecikme faizi ile aynı şey olmadığı görüşündeyken, %14'ü ise bu konuda fikrinin olmadığını beyan etmiştir. Bu konunun incelemesi "İslam'da Murabaha" başlığı altında yer almaktadır.

Tablo 12: Katılımcıların Murabaha Gecikme Cezasına Bakışı

	<i>Katılıyorum</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Fikrim Yok</i>	Toplam
<i>Murabaha yöntemini kullanan müşteriden taksidini zamanında ödemediği için alınan gecikme cezası faizdir.</i>	%64	%14	%8	%14	%100

SONUÇ

Bu araştırmada esas olarak katılım bankalarının murabaha yöntemi uygulamasının İslam'ın faiz yasağına uygun olup olmadığı incelenmiştir. Murabaha yönteminin İslam'a uygun bir yöntem olduğu söylenebilir. Ancak murabaha yönteminin yanlış şekillerde uygulanması yöntemin İslam'a uygunluğunu bozabilir.

Murabaha yöntemi İslam'a uygunluk açısından bazı sorunlar barındırmaktadır. Bunlar tek fatura, gecikme cezası ve vekalet yöntemi uygulamaları olarak sayılabilir. Ayrıca TCMB'ye verilen zorunlu karşılıklar karşılığı, TCMB'nin katılım bankalarına yaptığı faiz ödemelerinin nasıl kullanıldığının belirsizliği de bir diğer sorun olarak sayılabilir.

Giriş kısmında ortaya atılan hipotezler test edilmek üzere aşağıda maddeler halinde yeniden verilmiştir:

- *Katılım bankaları murabaha yöntemini doğru uyguladığı takdirde, yöntem İslam'ın faiz yasağına uygun bir finansman yöntemidir:* Murabaha İslam alimlerinin ekserisine göre İslam'a uygun bir finansman yöntemidir. Ancak murabaha katılım bankalarının uygulamasına göre helalden şüpheli ya da harama kadar da kayabilir. Murabaha doğru bir şekilde uygulanırsa İslam'ın faiz yasağına uygun bir finansman yöntemi olur, murabaha olarak adlandırılarak değil. Sonuç olarak bu hipotezin doğrulandığı söylenebilir.
- *Toplumun katılım bankalarının faaliyetleri hakkındaki bilgi seviyesi iyi değildir:* Anket sonuçları bu hipotezi destekler niteliktedir (%38 az, %50 orta ve %12 iyi).
- *Toplumun geneli içi boş bir şekilde olsa da İslam'da faizin yasak olduğunu bilmekte ancak bu yasağa uymamaktadır:* Ankete katılanların büyük çoğunluğunun İslam'da faizin yasak olduğunu söylemesi (%90'ı) ve aynı zamanda kredi kullanması (%69'u) bu hipotezi destekler niteliktedir.
- *Toplumun geneli krediyi bir sömürü aracı olarak görmektedir:* Ankete katılanların büyük çoğunluğu krediyi bir sömürü aracı olarak gördüğünü beyan etmiştir (%78'i tamamen, %14'ü kısmen). Bu sonuçlarda bu hipotezi destekler niteliktedir.
- *Toplumun geneli Türkiye'de faizli sistem yerine faizsiz sistem uygulanırsa*

ekonominin daha iyi olacağını düşünmektedir: Ankete katılanların büyük çoğunluğu bu hipotezi destekler nitelikte görüş beyan etmiştir (%70'i tamamen, %12'si kısmen). Ancak bu sonuçlar üzerinden bir tümevarım yapmak doğru olmayabilir. Farklı şehirlerde farklı kitleler üzerinde farklı sonuçlar alınabilir. Ancak yine de Türkiye genelinde en az %51'e %49 hipotezin doğrulanacağı savunulmaktadır.

- *Toplumun faizli bankalarla çalışmasının zaruri bir boyutu vardır:* Anket sonuçları bu hipotezi destekler niteliktedir ki katılımcıların %65'i tamamen %17'si ise kısmen insanların zaruri olarak faizli bankalarla çalıştığı görüşündedir. Bireyler katılım bankalarının sayısının, şube sayısının ve bankamatik sayısının az olması ve devlet güvencesi (devlet bankası) olmaması nedeniyle istemeyerek de olsa faizli bankalar ile işlem yapmaktadırlar. Türkiye'de devletin katılım bankacılığı sektöründe yoğunluğunu artırmasıyla bu durumun değişeceği savunulmaktadır.
- *Bankacılık kanununda mevduat ve katılım bankası adlandırmaları yerine faizli ve faizsiz banka adlandırmalarının kullanılması daha doğrudur:* Psikolojik fiyat uygulamasında olduğu gibi psikolojik algının ekonomik faaliyetlerde de etkisinin olduğu yadsınamaz. Mevzuatta keskin ve sert faizli banka yerine mevduat bankası, keskin ve sert faizsiz banka yerine katılım bankası adlandırmalarının kullanılması daha kör ve yumuşak kalmaktadır. Bu hipoteze doğrulanması adına çok sayıda örnek verilebilir. Örneğin keskin ve sert fahişe adlandırması yerine hayat kadını adlandırması yapılarak İslam'da haram olan zina köreltmeye ve yumuşatılmaya çalışılmıştır.
- *Toplumun geneli murabaha yöntemini ilk bakışta krediden farksız bir yöntem olarak görmektedir:* Anket sonuçları bu hipotezi destekler niteliktedir ki, katılımcıların %51'i tamamen %18'si ise kısmen, murabaha yönteminde müşteriden alınan fazlalığın kar payı değil faiz olduğu görüşündedir. Katılım bankaları doğru uyguladığı takdirde İslam'a uygun bir yöntem olan ve alınan fazlalık kar payı olan murabaha yöntemine toplumun bu şekilde bakmasının doğru bilgi eksikliğinden kaynaklandığı savunulmaktadır.
- *Toplumun geneli murabaha gecikme cezasını faiz olarak görmektedir:* Ankete katılanların çoğunluğu (%64'ü tamamen, %14'ü kısmen) murabaha taksidinin

zamanında ödenmemesi durumunda katılım bankalarının müşteriden aldığı gecikme cezasının faiz olduğu görüşündedir (kredi taksidinin zamanında ödenmemesi durumunda faizli bankaların müşteriden aldığı gecikme faizi ile aynı olduğu görüşündedir). "İslam'da Murabaha" başlığı altında incelenen bu konu çözülmesi gereken en önemli sorunlardandır.

- *Toplumun geneli murabaha kar payı oranları ile kredi faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesini doğru bulmamaktadır:* Anket sonuçları bu hipotezi destekler niteliktedir (%42'si tamamen, %16'sı kısmen). İslami ekonomik sistemin ürünü katılım bankalarından beklenen kapitalist ekonomik sistemin ürünü faizli bankalara göre hareket etmesi değil, İslami esaslara göre hareket etmesidir. Bu bağlamda katılım bankaları kendi sistemini kurmalı, fon toplama ve kullandırma yöntemlerini belirlemeli ve kar payı oranlarını kredi faiz oranlarına göre değil, kendi kriterlerine ve faaliyetlerinden çıkan kar-zarar durumuna göre belirlemelidir.

Sonuç olarak:

- Katılım bankaları murabaha yönteminin tek fatura, gecikme cezası, vekalet yöntemi uygulamaları konusunda ve TCMB faiz ödemelerinin nasıl kullanıldığı konusunda İslam'ın faiz yasağına uygunluk açısından şüpheleri gidermek için üzerine düşeni yapmalıdır.
- Katılım bankaları faizli bankalarla rekabet etmek için İslam'ın faiz yasağından taviz vermemelidir. Çünkü katılım bankalarını tercih eden kesimin büyük çoğunluğu İslam'ın faiz yasağına uyma çabasıdadır. Daha maliyetli de olsa İslam'a uygun şekilde yapılan murabaha yöntemini, İslam'a uygun olmayan faizli krediye tercih edecek bir kesim de vardır.
- Katılım bankacılığının önemli eksikliklerinden biri her bankanın kendine ait bir fetva heyetinin olmasıdır. Bu durum İslam'a göre değil, bankaların çıkarlarına göre fetva verilebilmesi riskini taşımaktadır. Bunun yerine Türkiye'deki tüm katılım bankaları üzerinde söz sahibi, katılım bankalarının çalışanı olmayan ve yeterli İslami ilime sahip kişilerden kurulu, devletin yetkilendirmesiyle bankacılık mevzuatının katılım bankacılığına uygun olarak düzenlenmesinde söz sahibi, katılım bankalarının uygulamaları karşısında denetleyici ve yaptırım gücüne sahip, şeffaf, tarafsız, heyetkilerin

adaletle ve gerekli kriterlere göre seçildiği katılım bankalarının ortak bir fetva heyeti olmalıdır.

- Devlet, bankacılık mevzuatını katılım bankalarının İslam'a uygun faaliyette bulunmasının işlem yükünü ve maliyetini artıracak dolayısıyla faizli bankalarla rekabet gücünü azaltacak şekilde değil, katılım bankalarının ve faizli bankaların eşit rekabet edebileceği şekilde ayarlamalıdır.

Son olarak, İslam ekonomisi alanında araştırma yapmayı düşünen araştırmacılar, katılım bankalarının murabaha ya da başka bir finansman yöntemini seçerek, İslam ekonomisi üzerinde çalışan iktisatçı, ilahiyatçı ya da benzeri ünvanlardaki kişilerle anket ve mülakat gibi yöntemleri kullanıp veri toplayarak bir araştırma yapabilirler.

KAYNAKÇA

Akın, Cihangir, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006.

Aktepe, İshak Emin, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, Hayat Yayın Grubu, İstanbul, 2010.

Ardıç, Oğuzhan, Yılmaz, Pınar, *Para-Banka Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi*, Agon Bilgi Akademisi, Ankara, 2006.

Aslan, M. Hanifi, *Para Teorisi ve Politikası*, Alfa Aktüel Yayıncılık, Bursa, 2009.

Bankacılık Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 5411, 1 Kasım 2005.

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik, *T.C. Resmi Gazete*, 26333, 1 Kasım 2006.

Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Bayındır, Servet, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.

Bayındır, Servet, "İslami Finansal Ürünler", 2012, (Erişim) <http://www.esamistanbul.org/dokuman/islami-Finansal-Urunler-ESAM-14-Ara%C4%B1k-2012.pptx> 10 Ağustos 2015.

Berk, Niyazi, *Bankacılıkta Pazara Yönelik Kredi Yönetimi*, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2001.

Bozdemir, Timur, *Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve Reel Sektöre Katkısına İlişkin Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Coşkun, M. Necat, vd., *Türkiye'de Bankacılık Sektörü: Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, TBB, İstanbul, 2012.

Çevik, Seyfullah, *Bankacılık ve Mali Kurumlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Resmi Teksir Yayınları, No: 136, İzmir, 1984.

Çizakça, Murat, *İslam'da ve Batı'da Bankacılığın Mukayeseli İncelenmesi*, Kuzey Kıbrıs Uluslararası İslam Bankacılık ve Ekonomi Enstitüsü, 1981.

Dikkaya, Mehmet, Kutval, Yunus, **Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.

Ergin, Feridun, **Para Siyaseti**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1972.

Ersoy, Arif, vd., **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli [Faizsiz kredileşme sistemi]**, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.

Eti, Ayten, **Banka ve Bankacılık Muamelatı**, İstanbul, 1957.

Hiç, Mükerrerem, **Para Teori ve Politikası**, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1992.

İştar, Emel, Katılım Bankacılığı Tarihi, **Yüksek Lisans Projesi**, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Gökçe, Deniz, **Para ve Finans Ansiklopedisi**, Creative Yayıncılık ve Tanıtım, İstanbul, 1996.

Keyder, Nur, **Para Teori Politika Uygulama**, Seçkin Yayıncılık ve Dağıtım, Ankara, 2008.

Mevdudi, **Faiz**, Hilal Yayınları, İstanbul, 2004.

Odabaşı, Mehmet, "Katılım Bankaları Tarafından Uygulanan Murabaha Finansmanına Yönelik Bazı Eleştirilere Cevaplar", 2014, (Erişim) <http://www.katilimdunyasi.com/kose-yazisi/49/murabahaya-yonelik-bazi-elestirilere-cevaplar.html> 6 Ağustos 2015.

Orman, Sabri, vd., **Para, Faiz ve İslam**, İlmi Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1992.

Önal, Recep, ÖFK'lar Ekonomik Büyümeye Katkıda Bulunmaktalar, **Bereket Dergisi**, Sayı 10, 2000, s. 5-6, (Erişim) http://en.albarakaturk.com.tr/images/PartDocuments/Bereket_10.pdf 22 Mart 2015

Özsoy, İsmail, **Türkiye'de Katılım Bankacılığı**, 2012, (Erişim) <http://www.tkbb.org.tr>

Özsoy, Şerafettin, **Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş**, Biltur Basım Yayın ve Hizmet, İstanbul, 2012.

Öztürk, Funda, **Yeni Bir Sermaye Piyasası Aracı Sukuk**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Öztürk, Nazım, *Para Banka Kredi*, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa, 2014.

Özulucan, Abitter, Özdemir, Fevzi Serkan, *Katılım Bankacılığı Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim*, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2010.

Sermaye Piyasası Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 2499, 30 Temmuz 1981.

Şıklar, İlyas, *Para Teorisi ve Politikası*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2004.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, *Çözümleme Deneyimi*, İstanbul, 2011.

Tokgöz, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)*, İmaj Yayınevi, Ankara, 1997.

Üzümcü, Adem, Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945, Dikkaya Mehmet, vd., (Ed.), *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Ekonomik Tarihi: Tarihsel ve Sektörel Analiz*, Savaş Kitabevi, Ankara, 2013.

Yağcılar Göçmen, Gamze, *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*, BDDK, Ankara, 2011.

Yılmaz, Osman Nihat, *Faizsiz Bankacılık İlkeleri*, TKBB Yayınları, İstanbul, 2010.

Zarakolu, Avni, *Bankacılar İçin Para ve Kredi Bilgisi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1993.

Zerka, M. Ahmet, Neccar, A. Muhammed, *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, H. Karaman (çev.), İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1337>

<http://dinimizislam.com/vade-farki-istemek/>

<http://arsiv.diyanetvakfi.org.tr/meal/mealindex.htm>

<http://www.enfal.de/oe79.htm>

<http://www.fetvameclisi.com/fetva-vade-farki-koyarak-alisveris-yapilir-mi-40641.html>

<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00326.htm>

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0237.htm>

<http://incil.info>

http://www.kuveytturk.com.tr/finansal_kiralama.aspx

http://www.mujde.nl/kutsalkitap_pdf/19%20Mezmurlar.pdf

<http://www.sorularlailamiyet.com/qna/1290/vade-farki-ile-alim-satim-yapmak-caiz-midir.html>

<http://www.sorularlailamiyet.com/qna/1294/namaz-oruc-zekat-hac-gibi-ibadetlerde-vekalet-olur-mu-baskasi-yerine-hacca-gidebilir-miyim-olmus-kimseler-adina-hac-yapilabilir-mi.html>

<http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/odemeyi-geciktiren-borcluya-maddi-ceza.html>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://tkbb.org.tr/arastirma-ve-yayinlar-finans-sozlugu#1206>

<http://www.tkbb.org.tr/sorularla-katilim-bankaciligi#866>

<http://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/katilim-bankalari-mevzuati-problemleri-54002>

<http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakkimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx>

EK: Anket Formu

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI
"BANKA KREDİLERİNE ALTERNATİF OLARAK
MURABAHA MODELİNİN İNCELENMESİ"
KONULU YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ANKET ARAŞTIRMASI**

1. Cinsiyetiniz? Kadın ☐ Erkek ☐
2. Yaş aralığınız? 18-29 ☐ 30-39 ☐ 40-49 ☐ 50 ve üstü ☐
3. Ünvanınız?
4. Kaç yıllık memursunuz? 1-5 ☐ 6-10 ☐ 11-15 ☐ 16 ve üstü ☐
5. Son mezun olduğunuz eğitim seviyesi?
Lise ve altı ☐ Önlisans ☐ Lisans ☐ Yüksek Lisans/Doktora ☐
6. Katılım bankalarının faaliyetleri hakkındaki bilgi seviyeniz?
Az ☐ Orta ☐ İyi ☐
(Türkiye'deki katılım bankaları: Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans ve Ziraat Katılım'dır.)
7. Kredi kullanma sayınız?
0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ve üstü ☐
8. Katılım bankası finansmanı (murabaha) kullanma sayınız?
0 ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ve üstü ☐

Lütfen aşağıda size uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

9. İslam'da faiz yasaktır.
Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐
10. İslam'ın faiz yasağına göre hareket etmeye çalışırım.
Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐
11. Kredinin insanları sömürdüğünü düşünüyorum.
Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐
12. Türkiye'de mevcut faizli sistem yerine, faizsiz sistem uygulanırsa ekonomi daha iyi olur.
Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐

13. İnsanların mecburen faizli bankalarla çalıştığını, devletin de katılım bankacılığı sektörüne girmesiyle bu durumun azalacağını düşünüyorum.

Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐

Lütfen aşağıdaki soruları ilgili bilgiye göre cevaplayınız.

14. Faizli bankalar kredi, katılım bankaları murabaha yöntemini kullanır. Murabaha yönteminde krediden farklı olarak kişiye nakit para verilmez. Katılım bankası, müşterisinin ihtiyaç duyduğu varlığı (örneğin evi) peşin alır. Müşterisine taksitle daha fazla fiyattan satar. Müşterisinden aldığı fazlalığı da kar payı olarak adlandırır.

14. Murabaha yönteminde müşteriden alınan fazlalık kar payı değil faizdir.

Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐

15. Katılım bankalarının müşterilerine uyguladıkları murabaha kar payı oranları ile faizli bankaların müşterilerine uyguladıkları kredi faiz oranları birbirine yakın seyretmektedir.

15. Murabaha kar payı oranları ile kredi faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesini doğru buluyorum.

Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐

16. Kredi yöntemini kullanan müşteri taksidini zamanında ödemezse gecikme faizi, murabaha yöntemini kullanan müşteri taksidini zamanında ödemezse gecikme cezası alınır.

16. Murabaha yöntemini kullanan müşteriden taksidini zamanında ödemediği için alınan gecikme cezası faizdir.

Katılıyorum ☐ Kısmen Katılıyorum ☐ Katılmıyorum ☐ Fikrim Yok ☐

TEŞEKKÜR EDERİZ.